

Актуальні питання державотворення та захисту прав людини в Україні

Хмельницький
2016

**ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ІНСТИТУТ
імені Блаженнішого Володимира,
Митрополита Київського і всієї України
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»**

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

(за матеріалами наукового засідання)

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 4

Хмельницький, 2016

А 43 Актуальні питання державотворення та захисту прав людини в Україні: зб. наук. пр. Хмельницького інституту МАУП. – Хмельницький : ІРД, 2016. – Вип. 4. – 183 с.

У збірнику наукових праць вміщено статті засідання круглого столу «Актуальні питання державотворення та захисту прав людини в Україні». Авторами статей розкрито такі питання: конституційні права та свободи людини та громадянина; система захисту прав і свобод; шляхи вдосконалення законодавства України та проблеми його адаптації до правової системи Євросоюзу.

Редакційна колегія:

Головний редактор: Білий Л. Г., кандидат педагогічних наук, доцент, директор Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП».

Члени редакційної колегії:

Авсієвич А.В., доктор філософії в галузі права (відповідальна за випуск);
Мота А.Ф., кандидат юридичних наук, доцент; **Охман О.В.**, кандидат юридичних наук;
Парандій В.О., кандидат історичних наук, доцент,
Трембіцький А.М., кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,
Трач О.М., кандидат юридичних наук, доцент, **Циганюк Ю.В.**, кандидат юридичних наук.

Рецензенти:

Кучеров Г.Г., кандидат історичних наук, доцент (м. Кам'янець-Подільський)

Рабовська С.Я., кандидат юридичних наук, доцент (м. Київ).

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія
управління персоналом»
(протокол № 10 від 28 листопада 2016 р.)

Л. Г. Білий,
*кандидат педагогічних наук, доцент,
директор Хмельницького інституту
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»
(м. Хмельницький)*

ВСТУПНЕ СЛОВО

Кожна сучасна держава з демократичною формою державного правління на рівні національних конституцій та інших нормативно-правових актів закріпила права, свободи і обов'язки людини та громадянина, механізми їх реалізації та захисту.

Особливого значення в контексті захисту прав людини набуває конституційне право на захист. Реалізація людиною права на захист може здійснюватися через різні механізми захисту прав. У першу чергу їх поділяють на дві великі групи – національні та міжнародні механізми захисту прав. Національні (внутрішньодержавні) механізми захисту прав мають свої особливості у кожній країні, у той час як міжнародний механізм захисту прав є однаковим для всіх, незалежно від національності та громадянства.

Отже, механізм захисту прав є системою та комплексом послідовних дій, які спрямовані на захист прав людини та громадянина. Фактично і механізм реалізації права людини на захист теж є системою та комплексом послідовних дій, які спрямовані на захист прав людини та громадянина. Ці поняття на перший погляд ідентичні.

Проте, на нашу думку, механізм захисту прав є більш ширшим поняттям, оскільки він охоплює всі можливі дії при захисті прав. Поняття «механізм реалізації людиною права на захист» є дещо вузьким, оскільки елементом механізму захисту прав є реалізація людиною права на захист. Тобто механізм реалізації права людини на захист є частиною механізму захисту прав. Таким чином можна стверджувати, що ці поняття тісно взаємопов'язані одне з одним, але вони не є тотожні.

Право на судовий захист є комплексним поняттям, яке може бути визначене як гарантоване Конституцією України право на

звернення до судових органів у разі порушення прав, законних інтересів чи свобод уповноваженої особи, яке конкретизується в матеріальних галузях права. Процесуальний аспект права на судовий захист включає встановлення процедури реалізації такого права та дозволяє визначити його як право на звернення до судових органів, на ініціацію судового процесу.

Суттєвою проблемою в Україні є ефективність механізму захисту прав, що залежить від стабільності суспільства, де слідування букві й духові законів є правилом, а не виключенням.

Необхідно підкреслити, що у сучасній юридичній науці немає єдиної точки зору щодо того, якими повинні бути механізм захисту прав та механізм реалізації людиною свого права на захист, тобто вони не є універсальними. І це є однією з основних проблем сучасного процесу захисту прав, які повинні бути регламентованими, тобто чітко визначеними та прописаними.

Безперечно законодавчо не достатньо визначити, що людина має право на звернення до суду за захистом своїх прав – це є тільки декларацією права, яка без зазначення конкретних процедур не є дієвою, залишатиметься декларацією.

А. В. Авсієвич,
доктор філософії в галузі права
(м. Хмельницький)

ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ АРБІТРАЖНОЇ УГОДИ ТА АРБІТРУВАННЯ

Міжнародний комерційний арбітраж є одним із значущих інститутів сучасного права, важливою формою розв'язання спорів, що виникають у зовнішньоекономічній діяльності. Історія міжнародного комерційного арбітражу істотно вплинула на його нинішній стан і тому потребує детального розгляду. Міжнародний комерційний арбітраж являє собою третейський суд, постійно діючий або спеціально створений в кожному конкретному випадку. Основна його мета – розгляд і вирішення міжнародного комерційного спору по суті. Міжнародний комерційний арбітраж створюється для вирішення спеціальної категорії справ, а саме комерційних спорів, які мають в собі іноземний елемент.

Третейський метод вирішення суперечок та арбітражна угода як його невід’ємний елемент пройшли декілька стадій історичного розвитку. Етимологія латинського терміна *arbiter* невідома. Початково це слово мало декілька значень: свідок, професор, власник [1, с.8]. З популяризацією арбітражу вживання терміна усталилося і за ним закріпилося конкретне значення – мировий суддя, посередник. Арбітром була незалежна, шанована особа, яка діяла неупереджено, виконуючи високий моральний обов’язок ухвалювати рішення щодо конкретного спору. У комерційних спорах арбітрами часто виступали знатні торговці із незаплямованою репутацією, які мали значний досвід у торгівлі і могли давати корисні поради щодо того, як краще вирішити суперечку, чи вирішували її [2, с. 45].

Відомий французький юрист Ф.Фушард зазначає, що арбітраж є «елементарним методом вирішення суперечок, оскільки він полягає у переданні їх на вирішення звичайним особам, єдина кваліфікація яких – це те, що їх було обрано сторонами» [3, с. 1, 30-31]. Досить популярною є думка, що арбітраж зародився ще до виникнення державного суду [4, с. 395]. Як зазначає В.Буробін, ідеї щодо врегулювання спорів арбітражем без втручання держави, тобто шляхом звернення до відомих і шанованих людей, стільки ж років, скільки і самій комерції [5, с. 10]. Неспроможність національних судів ефективно задовольнити бажання сторін Г.Цірат називає «збоями», що виникають у діяльності цих судів через незбігання місця знаходження сторін спору та місця виконання контракту, місця розгляду спору та місця виконання рішення тощо [6, с. 28].

Така системна суперечність і неорганізованість тогочасного судочинства, що включало іноземний елемент, не могла не покликати до життя альтернативні методи врегулювання спорів. Для дослідження цієї тематики необхідно чітко розрізняти різновиди арбітражу, які існували в той чи інший період. Здебільшого причиною розвитку арбітражу ставала потреба у додатковій можливості передання спору на вирішення третім особам, які повинні були діяти неупереджено і надавати сторонам рівні можливості для представлення свого погляду на справу та її обставини, факти, права та зобов’язання, що часто давало змогу не застосовувати державні судові механізми. Арбітражна угода завжди була елементом волевиявлення сторони щодо такого розгляду, адже

саме на висловленні поваги і довіри обох сторін до третьої базується призначення останньої арбітром. Державні суди часто були менш ефективними, мали менше досвіду у вирішенні комерційних спорів і були більш консервативними [2, с. 45].

Існує думка, що міждержавний арбітраж передував арбітражеві між недержавними суб'єктами. Цьому суперечить висловлене В.Буробіним твердження про те, що третейське врегулювання спорів існує так давно, як сама комерція [5, с. 10]. А комерція зародилася значно раніше, ніж держави чи подібні до них формування почали використовувати арбітраж. Водночас беззаперечним є те, що арбітраж у різні епохи якісно різнився, а також те, що рішення арбітрів у спорах між країнами записувалися значно частіше, ніж у приватних спорах і завдяки цьому дійшли до наших днів у більш надійних джерелах. За такої ситуації доцільно скористатися неформальним підходом, тобто сприймати перші ознаки подібності до сучасного арбітражу як такі, що відповідають основним принципам арбітражу сьогодення.

Про історію арбітражу висловився і відомий французький науковець Р.Давид. Він вважав, що арбітраж у минулому сприймався переважно як інститут миру, основним завданням якого було не гарантувати верховенство права, а, ймовірно, підтримувати гармонію між персонами, яким доводилося співіснувати. В деяких випадках правила і процедури, забезпечені правом, були надто жорсткими. Законодавці були готові надати силу арбітражній угоді, укладеній сторонами щодо передання суперечки арбітрові, однак лише після того, як ця суперечка уже виникла. Арбітрів часто обирали за принципом *intuitu personae*. Цей принцип означає, що певні правовідносини між сторонами встановлюються з урахуванням того, з якою особою укладається той чи інший договір. Р.Давид стверджував, що сторони довіряли арбітрам або були готові надати їм певних повноважень лише тому, що ті були родичами, спільними друзями або мудрецами, від яких очікували, що вони зможуть знайти задовільне вирішення суперечки [7, с. 29].

На сьогодні не існує єдиної думки щодо того, де зародилися арбітраж і арбітражна угода як його передумова. М.Мастил стверджує, що навіть з історичних джерел неможливо отримати надійні статистичні відомості про випадки застосування та різновиди арбітражу, оскільки багато випадків врегулювання спорів

залишилися неописаними [8, с. 43]. Відомо, що майже кожна національна правова система розвивала такий інститут права, як третейське врегулювання спорів. На думку деяких учених, виникнення арбітражу збігається з періодом становлення держав.

В.Никифоров виокремлює п'ять етапів розвитку міжнародного комерційного арбітражу [9, с. 20]. Періодизація В.Никифорова ставить акценти на найважливіших нормативно-правових актах, які регулюють питання арбітражу загалом і арбітражної угоди зокрема, однак обмежується ХХ ст. як періодом розвитку арбітражу. На першому етапі з'являються передумови для виникнення міжнародного комерційного арбітражу, зокрема, формуються інститути, при яких з часом створюється та функціонує міжнародний комерційний арбітраж, розробляється міжнародно-правова база. На цей етап припадає створення Міжнародного конгресу торгових палат (1905), прийняття цим конгресом Бостонської резолюції (1912), в якій підкреслювалося необхідність створення міжнародних правових норм для вирішення спорів, що виникають у міжнародному обороті. Сюди ж В.Никифоров відносить створення в 1912 році Арбітражного інституту Торгової палати Стокгольма та створення Міжнародної торгової палати в Парижі у 1914 році. Другий етап – «становлення міжнародного комерційного арбітражу» – включає в себе створення при Міжнародній торговій палаті в 1923 році Міжнародного арбітражного суду, підписання Женевської конвенції про виконання іноземних арбітражних рішень в 1927 році. Цей етап, на думку вченого, тривав до 50-х років ХХ століття. На третьому – «етапі вдосконалення механізму виконання рішень міжнародного комерційного арбітражу» – за ініціативи Міжнародної торгової палати була розроблена Конвенція про визнання та виконання рішень іноземних арбітражів, прийнята у 1958 році у м. Нью-Йорк, до якої приєдналися багато країн. Уніфікація правил регулювання арбітражу та прийняття Типового закону ЮНСІТРАЛ про Міжнародний комерційний арбітраж (Типовий закон ЮНСІТРАЛ) у 1985 році склали основу четвертого етапу. П'ятий етап характеризується реалізацією прийнятого на попередньому етапі Типового закону ЮНСІТРАЛ у різних юрисдикціях світу.

Конкретизуючи характеристику останнього етапу, варто врахувати, що повне прийняття положень Типового закону

ЮНСІТРАЛ супроводжується і неповним, спеціальним, моделюванням тих чи інших положень та інститутів права арбітражу. Виходячи з цього останній етап доцільніше визначати не як «етап реалізації», а як «етап становлення національних законів про міжнародний комерційний арбітраж», а вже в його контексті аналізувати прийняті країнами відхилення від положень Типового закону ЮНСІТРАЛ. Проаналізувавши періодизацію розвитку міжнародного комерційного арбітражу, запропоновану В.Никифоровим, доходимо висновку, що пов'язувати зародження міжнародного комерційного арбітражу з початком XX століття та виокремлювати його як категорію нарівні з міжнародним арбітражем і третейським судочинством недоцільно, оскільки це не дає можливості повною мірою зрозуміти та дослідити основні принципи такого суспільно-правового явища, як урегулювання спорів альтернативними методами. Тому, на основі періодизації іншого вченого, С.Лазарева [10, с. 178-179], нижче подається пропонована періодизація, яка складається також з п'яти, проте дещо інших етапів. Ця періодизація дає можливість аналізувати історичний розвиток арбітражу простежуючи генезу законодавства щодо арбітражної угоди. Перший етап розпочався в глибоку давнину та тривав до кінця I тис. до н.е. Про зародження арбітражу в цей період свідчать процедури врегулювання різноманітних міждержавних спорів Стародавнього Сходу, Стародавньої Греції та Стародавнього Риму. Давньокитайські правителі домовлялися розв'язувати усі суперечки між собою мирним шляхом, за допомогою дипломатії, або ж, якщо згоди досягти не вдається, обов'язково звертатися до третейського суду. Договори, що датуються VI ст. до н.е., можна справедливо вважати першоджерелами виникнення арбітражних угод. Викладені у письмовій формі домовленості, що дійшли до наших днів, дають підстави вважати, що могли існувати й більш ранні домовленості в усній формі. У наступні століття також спостерігалися певні прояви арбітражу, проте до встановлення інституту права було ще далеко, як рано ще було говорити про появу нормативно-правових актів, які б регулювали питання укладення, виконання арбітражної угоди і процедуру арбітражного розгляду. Це були, радше, перші спроби створити систему, у якій застосовувалась не сила, а повага до справедливого рішення арбітрів.

У Стародавній Греції арбітраж набув більшого значення, за що А.Попков пропонує саме його вважати джерелом сучасного міжнародного арбітражу [11, с. 17]. Інколи навіть укладалися окремі договори про створення постійних арбітражних судів. Ці договори були елементами тогочасних союзних договорів. Для прикладу, другий союзний договір між Спартою та Аргосом 418 р. до н.е. передбачав, що сторони зобов'язуються передавати свої суперечки на вирішення арбітражем. Із інтеграцією в союзи такі договори набули більшої популярності. У Стародавньому Римі можливість передання спорів законодавчо закріпив Юстиніан у V ст. У четвертій книзі дигестів записано, що «домовленість сторін про передання спору на вирішення третейського суду діє подібно до судового порядку і має за мету остаточне вирішення спору». В.Рош, розповідаючи про виникнення арбітражу у Римі, наводить іронічну фразу оратора: «Арбітраж – це метод неповністю виграти хорошу справу і неповністю програти поганий процес» [12]. Ця фраза набула популярності серед сучасних юристів-практиків. Отже, під час першого етапу сформувалися основи для подальшого розвитку арбітражу і були укладені перші договори, які передбачали арбітражний порядок урегулювання спорів. Проте до появи нормативно-правових актів, які б регулювали питання укладення, виконання арбітражної угоди і процедуру арбітражного розгляду, було ще далеко.

Другий етап охоплює період XI-XVIII ст., середні віки та період абсолютизму. У середні віки значно поширюється практика арбітражного вирішення суперечок міжнародного рівня. Показовою є приналежність арбітрів до певних класів чи груп: в епоху середньовіччя арбітрами найчастіше виступали або представники католицької церкви, в тому числі папа римський, або імператори Римської імперії [13, с. 61]. Відомим є факт укладення договору про арбітраж між Вольдемаром Данським і Манусом Шведським, згідно з яким кожна із сторін повинна призначити арбітрами по 24 єпископи та 12 рицарів.

За умов абсолютизму розвиток міжнародного комерційного арбітражу загальмувався і відновився, як відзначає Т.Кисельова, лише у XVIII ст. [14, с. 16]. Проте у деяких країнах, де система третейського правосуддя зароджувалася з певними особливостями, розвиток арбітражу не припинявся. Загалом причини часткового

призупинення розвитку арбітражу криються в тому, що в період абсолютизму, особливо у XV-XVI століттях, багато арбітражних рішень не виконувалося, що підірвало престиж цього правового інституту, який лише починав своє законодавчо формалізоване існування. Пізніше, у XVI-XVIII століттях, попри стрімкий розвиток міжнародного права не спостерігалось збільшення кількості арбітражів [15, с. 66]. Отже, другий етап характеризується певним «затишшям» у становленні арбітражу як альтернативного методу врегулювання спорів, перед стрімким розвитком, що мав місце під час третього етапу.

Третій етап розпочався в період становлення і розвитку буржуазних держав, наприкінці XVIII століття, від моменту укладення «Договору Джея» між США та Великою Британією, і тривав до кінця XIX століття. У теорії права відомим є Арбітражний акт Англії 1697 року. Проте британські науковці вважають, що арбітраж існував задовго до прийняття цього закону, хоча точнішої вказівки на початок існування формального, державно не регульованого арбітражу в науковій літературі нема. Перші ж згадки про арбітраж в Англії містяться у рішенні національного суду, датованому 1215 роком. Суверени, розуміючи важливість підтримування волі сторін, не втручалися у їхні справи, доки їхні відносини відповідали основним засадам права. З розвитком основних правових інститутів постала потреба у законодавчому закріпленні певних імперативних норм. Наприкінці XVIII – на початку XIX століть міждержавний арбітраж розвивався найбільш стрімкого. На думку М.Михайловського, з яким погоджується М.Хадсон, поштовхом до відродження арбітражу став англо-американський договір про дружбу, торгівлю і мореплавство, укладений 19 листопада 1794 року, відомий також як «Договір Джея» [16, с. 30-33]. Ініціатором укладення цього договору був президент США Д.Вашингтон, який бажав якнайшвидшого розв'язання суперечностей між колишньою колонією і метрополією після закінчення американської війни за незалежність. Договір передбачав створення трьох комісій: першої – для вирішення прикордонного спору щодо південно-східного кордону між США та Канадою уздовж ріки Сен-Круа; другої – для розгляду вимог британських кредиторів щодо запроваджених деякими штатами правових бар'єрів на виплату боргів і відшкодування відповідних

збитків; а третьої – для вирішення конфлікту щодо захоплення Великою Британією торгових кораблів під час війни між Великою Британією та Францією (1755-1763). Перша комісія складалася з трьох членів, дві інші – з п'яти членів кожна. Арбітрами виступали американські та англійські піддані. Загалом усі перелічені спори були врегульовані до 1802 року, а арбітраж зарекомендував себе як ефективний метод урегулювання суперечок. Лише третя комісія протягом 6 років своєї діяльності спромоглася розглянути 565 позовів.

Відомою є і «Алабамська справа» 1872 року, згідно з якою через заохочення та підтримку громадянської війни у США Англія повинна була сплатити значну компенсацію [13, с. 91]. У цій справі розглядалася ситуація, за якої Англія, прийнявши на себе зобов'язання з нейтралітету, порушила їх. Згідно з укладеним між Англією та США договором, спір повинні були вирішувати п'ять арбітрів. Розглянувши суть справи, арбітри дійшли висновку, що Англія повинна сплатити компенсацію в розмірі 15,5 млн доларів за пряму шкоду, заподіяну внаслідок порушення нею нейтралітету. Рішення не підписав англійський арбітр, проте його підписали інші четверо – громадяни США, Швейцарії, Бразилії та Італії. Цю подію вважають першим у сучасному часі прикладом застосування арбітражу *ad hoc* для вирішення масштабного спору [17].

М.Хадсон відзначає, що за наступні після 1872 року 30 років арбітражі розглянули більше 100 справ. У 30 справах взяла участь Велика Британія, США – у 20, європейські країни були сторонами у 60 спорах, а латиноамериканські країни – приблизно у 50 арбітражах. Уже в 1873 році члени різних наукових товариств і науковці юридичних факультетів робили перші спроби кодифікації норм міжнародного арбітражного процесу. Найбільш успішною в цьому періоді, на думку Х.Шлохауера, була діяльність Асоціації реформ і кодифікації права націй, яка згодом змінила свою назву на Асоціацію міжнародного права. Основним своїм завданням Асоціація визначала створення кодексу міжнародного права, до якого передбачалося включити норми про міжнародний арбітраж. Це мало послужити основою для створення нової системи міжнародного арбітражу [18, с. 19].

Отже у XVIII столітті знову склалися умови, сприятливі для розвитку міжнародного арбітражу, і саме цей період можна вважати

періодом становлення концепції сучасного міжнародного арбітражу. Четвертий етап розпочався гаазькими мирними конференціями 1899 і 1907 років, на яких було розроблено тексти кількох значущих конвенцій про мирне врегулювання спорів між суверенами, і тривав до розроблення в 1965 році у Вашингтоні Конвенції про вирішення інвестиційних суперечок між державами та іноземними особами. Арбітражі між Англією та США, а також ініціативи окремих учених стали поштовхами до укладення гаазьких конвенцій 1899 і 1907 років, а також до заснування Постійно діючої палати третейського суду в Гаазі. Згідно зі ст. 41 Гаазької конвенції 1907 року, Постійно діюча палата третейського суду створювалася з метою надання можливості країнам-учасникам без затримки звертатися до третейського суду у випадках виникнення міжнародних спорів, які не можуть бути врегульовані дипломатичними способами. До третейський суду входили обрані зацікавленими сторонами судді, а рішення ухвалювалися на основі поваги до права.

Як наслідок зростання довіри до арбітражу почали з'являтися постійно діючі суди (палати, трибунали тощо) третейського судочинства для розгляду спорів різного характеру. На думку Г.Цірат, Женевський протокол про арбітражні застереження 1923 року є першим багатостороннім міжнародно-правовим актом, присвяченим регулюванню арбітражних угод саме у сфері міжнародних комерційних відносин [6, с. 23]. Після схвалення тексту Протоколу країнами-учасниками, в 1927 році, через те, що на цей час міжнародно-правового договору щодо виконання рішень арбітражів не існувало, було підписано Конвенцію про виконання іноземних арбітражних рішень.

Для розвитку сучасного міжнародного комерційного арбітражу важливе значення мало створення Міжнародною торговою палатою у 1953 році проекту конвенції про визнання та виконання міжнародних арбітражних рішень. Конвенція про виконання іноземних арбітражних рішень 1927 року містила низку недоліків і не набула широкого застосування, тим паче міжнародна громадськість визнала недоцільним зберігати розмежування предметів регулювання Протоколу 1923 року та Конвенції 1927 року. На зміну їм уже у 1958 році прийшов новий документ – Конвенція про визнання та виконання іноземних арбітражних рішень (Нью-Йоркська конвенція), який запроваджував принципово новий

механізм реалізації одного з найважливіших правових інститутів міжнародного арбітражного процесу. На той час проект конвенції вчені, політики та юристи-практики сприйняли як щось «надпрогресивне» [19, с. 3]. Тритижнева конференція у штаб-квартирі Організації об'єднаних націй в Нью-Йорку завершилась схваленням тексту проекту, що послужило підставою для ухвалення рішення про відкриття конвенції для приєднання. Ця конвенція дотепер є важливою складовою міжнародної правової системи, що довела свою ефективність тисячами успішно визнаних і виконаних рішень іноземних арбітражів у численних юрисдикціях світу. Не залишилася осторонь розвитку міжнародного арбітражного процесу і створена у 1966 році Генеральною асамблеєю ООН Комісія Організації Об'єднаних Націй з міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ). Ціллю комісії було створення більш сприятливих умов для торгівлі та усунення правових перешкод на її шляху. 28 квітня 1976 року комісія одноголосно затвердила проект Арбітражного регламенту ЮНСІТРАЛ. До цього регламенту і сьогодні часто звертаються сторони при вирішенні міжнародних комерційних спорів, особливо у *ad hoc* арбітражах. Ще одним вагомим внеском комісії ЮНСІТРАЛ було прийняття у 1985 році Типового закону ЮНСІТРАЛ. Генеральна Асамблея ООН рекомендувала всім країнам належним чином враховувати цей типовий закон, що сприятиме виробленню єдиного підходу до права, зокрема до арбітражних процедур, а також задоволенню потреб практики міжнародного комерційного арбітражу. У 1961 році за ініціативою Європейської економічної комісії ООН було розроблено та відкрито для приєднання не менш прогресивну Європейську конвенцію про зовнішньоторговельний арбітраж (Європейська конвенція). Новизною цієї конвенції було те, що вона допускала усну форму арбітражної угоди, якщо право країн обох сторін дозволяло це [6, с. 26]. Отже, саме під час четвертого етапу було сформовано нормативно-правову базу для регулювання міжнародного комерційного арбітражу, зокрема щодо укладення і виконання арбітражної угоди. Саме в цей час набули розвитку національне законодавство про міжнародний комерційний арбітраж, а також міжнародна арбітражна практика. Арбітраж сформувався як альтернатива національним судам при розгляді міжнародних комерційних спорів.

П'ятий етап розпочався з укладенням Конвенції про вирішення інвестиційних суперечок між державами та іноземними особами 1965 року і триває дотепер. Цей етап С.Лазарєв не виокремлює. Однак вважаємо за доцільне виокремити його, адже саме після цієї події розпочався стрімкий розвиток так званого інвестиційного арбітражу – принципово нового виду арбітражу [20], згідно з яким арбітражна угода між сувереном і громадянином іншого суверена може міститися у двосторонній міждержавній угоді.

Розвиток арбітражу мав свою специфіку в кожній державі. Інтерес становить приклад розвитку третейського судочинства в Швеції, який допомагає краще зрозуміти особливості розвитку третейського судочинства загалом. Укладена Стокгольмським арбітражним інститутом хронологія подій починається 1359 роком, тоді вперше у законодавстві Швеції з'явилися положення, які стосувалися арбітражу. У 1669 році законодавець розробив положення щодо визнання і виконання рішень третейських судів, а у 1887 році було прийнято перший закон, присвячений виключно арбітражу. У 1917 році при Стокгольмській торгово-промисловій палаті було створено Арбітражний інститут. У 1929 році Швеція підписала Женевський протокол 1923 року і Женевську конвенцію 1927 року, того ж року прийнявши новий арбітражний закон замість закону 1887 року. Стокгольмський арбітражний інститут у 1949 році розробив та прийняв новий регламент. У 1972 році Швеція ратифікувала Нью-Йоркську конвенцію. Регламент Арбітражного інституту ще двічі змінювався, щоразу набуваючи більшої системної спрямованості на вирішення міжнародних суперечок. У 1995 році був прийнятий регламент прискореної процедури розгляду справ, а 1999 рік був знаковим для арбітражу Швеції, оскільки цього року, по-перше, було прийнято новий закон про арбітраж, який замінив закон 1929 року; по-друге, арбітражний регламент ще раз зазнав суттєвих змін; по-третє, було створено спеціалізований інститут примирення на базі Стокгольмської торгово-промислової палати. Подібні схеми розвитку були характерні і для деяких інших країн Європи. Принципи, на які спирається у своїй діяльності сучасний міжнародний комерційний арбітраж, поширюються не лише на приватноправові, а й на публічні відносини. Саме таке відображення можна знайти у ч.1 ст. 1 Статуту Організації Об'єднаних Націй, яка одним з напрямів діяльності організації визначає «підтримувати

міжнародний мир і безпеку і з цією ціллю приймати ефективні колективні заходи для відвернення та усунення загрози миру і придушення актів агресії чи інших порушень миру, і проводити мирними засобами, у відповідності з принципами справедливості і міжнародного права, врегулювання чи вирішення міжнародних спорів чи ситуацій, які можуть призвести до порушень миру». Попри те що у наведеній цитаті зрозумілою ціллю регулювання є досягнення та збереження миру серед країн-учасниць, важко не зауважити аналогії із давніми методами вирішення комерційних суперечок, а саме: превалювання принципу мирного характеру вирішення спорів над агресією та важливість справедливості незалежно від сили учасників правовідносин. Саме ж посилення на міжнародне право свідчить про важливість становлення правових звичаїв суспільного обороту, а стосовно комерційних відносин – звичаїв торгівлі.

Роль арбітражу продовжує зростати, з кожним роком саме цим методом вирішується дедалі більше справ, хоча арбітраж, як і інші методи, має як свої переваги, так і недоліки. Арбітраж міцно вкоренився у сучасній системі вирішення спорів насамперед завдяки тому, що третейське судочинство є гуманнішим за традиційні суди, надає сторонам більшої свободи дій. Запропонований поділ історичного розвитку арбітражу на п'ять етапів дає змогу повною мірою досліджувати розвиток арбітражної угоди і третейського судочинства. Хоча з розвитком міжнародних торговельно-економічних зв'язків у XIX-XX століттях спостерігаємо і найбільш стрімкий розвиток законодавства щодо арбітражу, передумови до цього виникли ще у Стародавньому Сході, Стародавній Греції і Стародавньому Римі. З найдавніших часів можемо спостерігати появу перших нормативно-правових актів, які регулюють ті чи інші аспекти арбітражного розгляду спорів. Оскільки арбітражна угода є передумовою арбітражного розгляду спорів, то у відповідних нормативно-правових актах насамперед можемо віднайти й норми, які стосуються саме арбітражної угоди. Ті чи інші нормативно-правові акти слід оцінювати з урахуванням історичного контексту. Такий історичний аналіз дає змогу більш ґрунтовно дослідити нормативно-правові акти, які сьогодні регулюють розгляд спорів у порядку міжнародного комерційного арбітражу, зокрема процедуру укладення і виконання арбітражних угод. Початок розвитку

третейського судочинства на території України пов'язаний з періодом Київської Русі, де найпоширенішою була форма договірною вирішення спорів за посередництва третейського суду. Поясненням цьому, крім усього іншого, може бути й наявність обов'язку сплатити високе державне мито для розгляду спорів у державних судах того часу [21, с. 37].

Попри відсутність очевидного впливу римського права у практиці судів все ж можна знайти чимало аналогій з римським правом [22, с. 6]. Третейські договори того часу здебільшого передбачали, що князі обох сторін надсилають для вирішення спорів бояр, які, не дійшовши згоди, повинні були спільно призначити ще одну ланку – третього арбітра, роль якого часто відігравали князь чи митрополит. Для врегулювання приватних спорів за часів Великого князівства Литовського існували полюбовні (термін дотепер зберігся у польській мові) та приятельські суди. Про бажання врегулювати спір шляхом компромісу сторони повідомляли князівську канцелярію, яка призначала суддів для врегулювання суперечки. Такий спосіб призначення застосовувався досить довго, а вже з XVI століття сторони отримали право самі призначати арбітрів, а рішення арбітрів набувало сили рішення державного суду. Статут 1566 року передбачав, що у разі, якщо одна із сторін відмовляється виконувати рішення третейського суду, то інша сторона має право звернутися до земського суду за забезпеченням його виконання. Роль державних судів полягала і у тому, що вони були апеляційною інстанцією для сторони, що не погоджувалася із рішенням арбітрів. Протягом наступного періоду третейське судочинство продовжувало розвиватися та вдосконалюватися. Завершився цей період затвердженням у 1831 році Положення про третейський суд, яке, замінивши усі попередні нормативно-правові акти відповідного регулювання, достатньо чітко регулювало діяльність третейських судів.

Інститут третейського судочинства формально існував і за радянської влади [23, с. 12], однак насправді третейські суди були підконтрольні державній владі. До будь-якого недержавного вирішення спорів комерційного характеру і, особливо, із іноземним елементом, у держави виробилося негативне ставлення. У Радянському Союзі існувала монополія зовнішньої торгівлі, яка дозволяла функціонування у масштабах країни лише двох постійно

діючих арбітражних установ – Арбітражного суду і Морської арбітражної комісії при Торгово-промисловій палаті СРСР [24, с. 93]. Україна, як і інші країни – колишні республіки Радянського Союзу, не мала власних міжнародних арбітражних трибуналів. У 1930 році було створено Морську арбітражну комісію, а в 1932 році – Зовнішньоторговельну комісію арбітражу, яка в 1987 році була реорганізована у Арбітражний суд при Торгово-промисловій палаті СРСР, а в 1992 році перетворена у Міжнародний комерційний суд при Торгово-промисловій палаті Російської Федерації.

Сьогодні в Україні успішно функціонують два постійно діючі міжнародні комерційні суди – Міжнародний комерційний арбітражний суд (МКАС) і Морська арбітражна комісія (МАК), обое при Торгово-промисловій палаті України (ТПП України). Україна також є стороною Нью-Йоркської і Європейської конвенцій. На основі Типового закону ЮНСІТРАЛ розроблено Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж». Питання визнання і виконання іноземних арбітражних рішень в Україні регулюється також Розділом VIII Цивільного процесуального кодексу України. Для узагальнення судової практики 22 грудня 1999 року Пленумом Верховного Суду України (ВСУ) було прийнято Постанову «Про практику розгляду судами клопотань про визнання й виконання рішень іноземних судів та арбітражів і про скасування рішень, постановлених у порядку міжнародного комерційного арбітражу на території України».

Сучасне законодавство, що стосується арбітражної угоди, також не можна вважати досконалим, воно потребує подальшого розвитку, як з розвитком суспільства потребують перегляду нормативно-правові акти, що не відповідають вимогам сьогодення.

Список використаних джерел та літератури:

1. Мальський М.М. Арбітражна угода: теоретичні та практичні аспекти: Монографія. – Львів: Літопис, 2013. – 374 с.
2. Collier J., Lowe V. The Settlement of Disputes in International Law: institutions and procedures. – Oxford: Oxford University Press, 1999. – 395 p.
3. Fouchard P. L'Arbitrage Commercial International. – Dalloz, Paris 1965. – 611 p.

4. Бендевский Т. Международное частное право / Т. Бендевский; Перевод с македон. яз. С.Ю. Клейн. – М.: Статут, 2005. – 448 с.
5. Буробин В.Н. Альтернативное судопроизводство или умирающий способ разрешения хозяйственных споров? / В.Н. Буробин // Бизнес-Адвокат. – 2006. – №22. – С. 10.
6. Цірат Г.А. Міжнародний комерційний арбітраж: Навч. посіб. / Г.А. Цірат. – К.: Істина, 2002. – 304 с.
7. Rene D. Arbitration in International Trade. – The Hague: Kluwer Law and Taxation Publishers, 1985. – 482 p.
8. Mustill M. Arbitration: History and Background, Journal of International Arbitration, Kluwer Law International, 1989. – Vol. 6. – Issue 2. – P. 43-56.
9. Никифоров В.А. Международный коммерческий арбитраж в системе третейских судов: История и современное состояние: Автореф. дис. канд. юр. наук.: спец 12.00.03: М. – 2002 254 с. РГБ ОД, 61:03-12/45-7.
10. Лазарев С.Л. Международный коммерческий арбитраж / С.Л. Лазарев. – М.: Международные отношения, 1991. – 216 с.
11. Попков А. Концепция международного арбитража и ее историческое развитие / А. Попков // Белорусский журнал международного права и международных отношений. – 1998. – №4. – С. 27–34.
12. Roş V. Arbitrajul comercial internațional, Regia Autonomă «Monitorul Oficial» București, Palatul
13. Merrills J. International Dispute Settlement. – 2nd ed. – Cambridge: Grotius Publications Limited, 1991. – 416 p.
14. Кисельова Т.С. Оспорювання та примусове виконання рішень міжнародного комерційного арбітражу: порівняльно-правове дослідження : Автореф. дис. канд. юр. наук.: спец.: 08.02.03 / Кисельова Тетяна Сергіївна; ДНУ МОНУ. – захист 23.03.03. – Донецьк, 2008. – Донецьк, 2003.
15. Оппенгейм Л. Международное право. Т. 2. Полутом 1. – М., 1949. – 66 с.
16. Хадсон М.О. Международные суды в прошлом и будущем / М.О. Хадсон. – М.: Гос. изд-во иностр. лит-ры, 1947. – С. 309.

17. Голубев Н.Н. Международные третейские суды XIX в. / Н.Н. Голубев. – М.: Унив. тип., 1903. – 316 с.
18. Schlochauer H. Arbitration / Encyclopedia of Public International Law – Settlement of Disputes, Vol. 1, Oxford, 1981. P – 19 seq.
19. Sanders P. The making of the Convention. Enforcing Arbitration Awards under the New York Convention. Experience and Prospects. United Nations Publication No. E.99.V2., 1999. – 52 p.
20. Мальський М. Інвестиційний арбітраж / М. Мальський// Юридична газета. – 2008. – №16. – С. 83.
21. Веселов А.В. История развития третейского суда в России / А. В. Веселов // Политология в России. – 2001. – №11/12. – С. 37.
22. Третейські суди в Україні: Ю.А. Михальський, В.П. Самохвалов, В.І. Рижий та ін. / За ред. В.П. Самохвалова, А.Ф. Ткачука. – К., 2007. – 187 с.
23. Торгашин О. Актуальні аспекти становлення та розвитку міжнародного комерційного арбітражу в Україні / О. Торгашин // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – №8. – С. 93.

А. В. Атаманюк,
викладач
(м. Хмельницький)

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І МАТЕМАТИКА: ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК

Наука кримінального права володіє широким набором методів, до яких звертаються дослідники під час пізнання кримінально-правових явищ. У кримінально-правових дослідженнях найбільш природно й ефективно використовують властиві суспільним наукам емпіричні, порівняльні та формально-логічні методи. В умовах ускладнення суспільних відносин, що охороняються кримінальним правом, дуже переконливим виявляється застосування математичних методів [1, с. 258].

Це пов'язано з тим, що на сучасному етапі розвитку суспільства збільшується обсяг нормативно-правової, кримінологічної, кримінально-статистичної та іншої інформації, особливої актуальності набуває аналіз математичних засобів та

методів дослідження у пізнанні кримінально-правових категорій і понять. Математичні засоби дослідження в кримінальному праві – це лише один з багатьох способів пізнання глибини досліджуваного предмета. Однак він є одним з найефективніших.

Як зазначав М. Шматков, зусилля фахівців, котрі застосовують точні методи математики в правовій галузі, зосереджені в двох напрямках: перший – це математична обробка результатів правових досліджень; другий – дослідження структури права, його складових математичними методами [2].

Визначимося з розумінням понять “кримінальне право” і “математика”.

В юридичній науковій літературі підкреслюється, що термін “кримінальне право”, який застосовується у різних сферах суспільствознавства й особливо в юридичній науці і практиці, означає: “кримінальне право як галузь права”, “кримінальне право як галузь законодавства”, “кримінальне право як юридична наука” та “кримінальне право як навчальний юридичний курс” (навчальна юридична дисципліна). Загальним для вказаних понять, за точним визначенням М. І. Панова, є те, що вони ґрунтуються на єдиній нормативно-правовій базі – на чинних кримінально-правових нормах, тобто на самостійній і відносно відокремленій системі кодифікованого кримінального законодавства у виді Кримінального кодексу України [3] (далі – КК, або КК України).

Кожне з наведених понять визначається залежно від рівня та об’єкта (предмета) наукового аналізу та за своїм змістом вони відбивають функції кримінального законодавства та його норм у державному і суспільному житті.

Кримінальне право як галузь права і кримінальне право як галузь законодавства займають ключове місце в правовій і законодавчій системах України, виконуючі, у першу чергу, охоронно-правову та превентивну функції державного і суспільного значення. Це впливає, зокрема, із завдання, що сформульовано законодавцем у ст. 1 КК України, де в її частині першій зазначено, що цей Кодекс має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам [15, с. 83].

Наука кримінального права як різновид юридичної науки виступає рушійною силою для розвитку кримінального законодавства. Вона пропонує найбільш ефективні шляхи удосконалення законодавства, зокрема, шляхом застосування математичних знань, значення яких важко перебільшити тому, що вони протягом багатьох століть доводять свою корисність в пізнавальних процесах.

Відомий учений Г. Галілей підкреслював, що математика – це мова, на який написана книга природи [5]. Тобто математичні знання, що визнані науковцями як істинні, сприяють пізнанню природи, людського буття.

Математика – це особлива наука про кількісні відносини та просторові форми дійсного світу. Зародження (генезу) такої науки дослідники відносять ще до 6–5 століть до н. е. [6]. Математичні знання є необхідними в науці кримінального права при розгляді багатьох питань, вичерпний перелік яких надати практично неможливо.

Математична наука – це система абстрактних категорій, що існують у людському уявленні і є результатом розумової діяльності. Її значення розкривається через встановлення внутрішнього зв'язку категорій, виявлення відповідних об'єктивних закономірностей. Юридичні категорії є не менш абстрактними, бо також не існують у фізичному світі, але сприймаються, однак, як об'єктивні, котрі подаються в особливій формі людської діяльності або у формі уявлень про об'єкт (юридичне явище або процес), що їх однозначно розуміють суб'єкти суспільних відносин. Науковість юридичної абстракції тут залежить від того, що кожна з фіксованих у ній ознак є необхідною для розкриття специфіки об'єкта, а їх сукупність достатня для виявлення його сутності [7, с. 31].

Як зазначав В. Кудрявцев, специфіка соціально-правових і кримінально-правових досліджень наближає цю галузь знань до точних (природничих і технічних) наук, хоча не ідентифікується з ними. Ця специфіка зумовлена самою природою права як нормативної системи, яка регулює людську поведінку. Правова норма зазвичай є достатньо визначеною: її параметри обмежені місцем, часом дії, колом суб'єктів й іншими конструктивними елементами; іноді ця норма містить і прямі кількісні характеристики (наприклад, термін давності, міра покарання тощо) [8, с. 44–45].

Т. Зражевська та І. Маланич зазначають, що для галузей права, основним методом правового регулювання яких є імперативний, індивідуалізація процесу створення норми права і її застосування не є характерною, через це відповідним процесам притаманні риси математичної формалізації та параметризації. До того ж абсолютна точність побудови математичної моделі й однозначний характер вирішення завдання не є необхідними на сучасному етапі розвитку математичної науки. Наявні сьогодні окремі методи розв'язання завдань у принципі не мають аналітичного рішення, але за допомогою обчислювальної техніки можна знайти вектор рішень, що володіє заздалегідь заданою (необхідною) точністю [1, с. 261].

У загальній теорії права існує напрям – формалізація правової норми. Це виявлення її логічної структури, логічних правил виведення суджень. Формалізація дає можливість систематизувати, уточнити та методологічно прояснити правову теорію, виявити характер взаємозв'язків між різними її правовими приписами, показати і сформулювати наявні нерозв'язані проблеми [9, с. 55].

Формалізація кримінально-правових понять – це уявлення будь-якої змістовної сфери кримінально-правового явища, його елементів у вигляді цілісного системного формального поняття. Текст кримінального закону є тією системою, що дає змогу розкривати зміст деяких кримінально-правових понять за допомогою математичних методів. Завдяки цьому можна побудувати формально-логічну модель змісту кримінально-правового поняття.

З точки зору положень теорії пізнання визначальними є напрями кримінально-правових досліджень, в яких пізнавальний рух доцільно здійснювати з використанням математичних знань. Залежно від різних критеріїв такі напрями можуть бути різними. Одним із критеріїв для виділення таких напрямів обираємо злочин як соціальне і кримінально-правове явище (реальне діяння, вчинене людиною, і його формалізований опис в КК), тобто злочин у дуалістичному значенні “реальність – закон (формалізована реальність)”.

У кримінальному праві математичні знання доцільно застосовувати при науковому пізнанні соціальної сутності злочину, його зумовленості та притаманних йому властивостей, при виявленні закономірностей у державному, суспільному бутті та соціальній поведінці конкретної людини або певних груп, а також при розробці

дослідниками правил фіксації у “писаному” законі того, що їх характеризує і є типовим (визначальним), та побудові закону в цілому [15, с. 84].

Підґрунтям для успішного руху наукової думки в теорії законотворення в частині побудови (розробки й удосконалення) кодифікованого кримінального законодавства є використання тих математичних знань, що сприяють пізнанню сутності явищ і процесів і їх точному опису в кримінальному законі (нормах, що в ньому містяться). У минулому столітті такі знання набули нового значення в світовому середовищі і стали предметом обговорення на багатьох міжнародних форумах. Учені вказували на новий напрям у математиці під назвою “Математика Гармонії” [10]. Авторами цієї ідеї є українські вчені, які за підтримкою Академії наук України (Національна академія наук України) не лише оформили в єдину концепцію свої погляди, а й вийшли на обговорення відповідних пропозицій на міжнародний рівень [10].

Корисним для побудови таких правових системних явищ, як КК України, закону про золоту пропорцію, який ще називають “законом гармонії”. “Закон гармонії” доцільно використовувати в кримінальному праві разом із: відомим у теорії пізнання і методології права якісно-кількісним і системним підходами до встановлення сутності явищ, процесів, предметів та фіксації їх визначальних властивостей у кримінально-правових нормах, а також іншим важливим законом – законом про перехід кількості в якість.

Суспільство зацікавлено в тому, щоб результатом законотворення були якісні закони, які відповідають найкращім міжнародним стандартам у сфері захисту прав і свобод громадян та найважливіших інших соціальних цінностей. Особливо це стосується кодифікованого кримінального законодавства, якому притаманна системність щодо усіх його елементів, що теж має бути якісним.

Математичні методи і засоби є доцільними там, де є кількісний вираз досліджуваного предмета в різних його проявах. Дослідники справедливо стверджують, що разом з якісним підходом до розуміння будь-якого явища, процесу або предмета слід застосовувати категорію “кількість” та відповідний метод, що сприятиме більш результативному пізнанню [11, с. 41]. Підтверджується правильність такого твердження тим, що будь-який предмет пізнання має дві сторони – якісну і кількісну, які є

нерозривними та єдиними, і що для дослідження кількісної сторони предмета потрібно використання математичних знань.

Кількість – це визначеність однакісних предметів, які розглядаються з урахуванням інтенсивності або ступеня прояву будь-якої ознаки [11, с. 21]. Як визначав Гегель, “буття... містить у собі три ступеня: якість, кількість та міру. Якість є, у першу чергу, тотожною буттю визначеністю. Кількість є, навпаки, зовнішньою буттю та байдужою для нього визначеністю. Третій ступінь буття (міра) – це єдність перших двох, якісна кількість”[12]. Тому цілком логічно розглядати всі три категорії стосовно такого правового явища, як законодавство про кримінальну відповідальність, приміром, щодо норм з ознакою у виді майнової шкоди.

О. С. Горелік вважає, що у процесі кримінально- правового регулювання питань покарання широко використовуються кількісні форми. Вони містяться в нормах Загальної частини, визначаючи межі призначення окремих видів покарань, порядок заміни одного виду покарання іншим, умови застосування окремих інститутів, пов’язаних із призначенням покарання чи звільненням від нього, строки давності притягнення до кримінальної відповідальності та виконання обвинувального вироку, строки погашення судимості та ін. Тобто, на думку автора, правові явища, приймавши кількісну форму, здатні виразити об’єктивну істину [13, с. 154].

Вчений означене питання пов’язує з проблемою обрання виду кількісної характеристики при визначенні розмірів санкції. Зокрема, О.С. Горелік відзначає, що для математичного вимірювання є характерною однозначна відповідність між величиною, що вимірюється та її кількісним показником. Підставами кількісної характеристики санкцій та покарання, що призначається, є характер і ступінь небезпечності злочинів, особистість винного. Виміряти однозначно такі складні соціальні явища навряд чи можливо. Відповідно, кількісна характеристика злочинів та осіб, що їх вчинили, яка надається у санкціях закону та вироках суду, є оцінкою, а не вимірюванням. Це накладає певні обмеження на точність оцінок. При цьому необхідно використовувати метод експертних оцінок, а для найбільшої об’єктивності висновків слід забезпечувати високий рівень компетентності експертів та оптимальну їх кількість. Й лише після того, як з дотриманням відповідних процедур, отримані вихідні кількісні оцінки, – з ними можна проводити різноманітні операції:

обчислення середніх значень, медіан, індексів, ступеня впливу окремих факторів чи їх груп на кінцеві результати. Тобто в основі застосування кількісних методів у кримінальному праві лежать висновки про межі об'єктивної істинності рішень та оціночному характері основних вихідних даних [13, с. 154].

Вивчення кількісної сторони КК дозволяє охопити, сприйняти і проаналізувати всю унікальність законодавства про кримінальну відповідальність. Наприклад, це стосується змін, внесених до ст. 12 КК України, щодо штрафу як нового різновиду критерію класифікації злочинів; змін правил обчислення неоподаткованого мінімуму доходів громадян (нмдг) згідно із Законом України “Про податок з доходів фізичних осіб”, яким з 1 січня 2004 р. установлювалися формули обчислювання такої розрахункової одиниці з урахуванням розміру мінімальної заробітної плати (мзп), а з 1 січня 2011 р. відповідно до Податкового кодексу України обирається новий законодавчий підхід – розрахунковою одиницею для обчислювання нмдг визначається вже прожитковий мінімум для працездатної особи, що належить до кількісних показників законодавства [15, с. 87].

“Зовнішнім” моментом якості є визначеність [14]. При цьому “зовнішнім” моментом кількості є число. Синтез визначеності та числа дає нам іменоване число – якісну кількість [11, с. 85]. Щодо законодавства України про кримінальну відповідальність якісною кількістю є, наприклад, повторність, сукупність або рецидив злочинів (множинність злочинів); злочини з двома або більше наслідками, зокрема, у виді майнової шкоди (множинність наслідків); група осіб, організована група, злочинна організація (множинність суб'єктів) тощо.

Також є кількісна якість, прикладами якої є: двічі внесені зміни до ст. 193 КК (“Незаконне привласнення особою знайденого або чужого майна, що випадково опинилося у неї”) і ст. 248 КК (“Незаконне полювання”).

Інший рівень синтезу пов'язаний із величиною, що називають “внутрішнім” моментом кількості. Величина дає кількісну визначеність конкретній властивості. Наприклад, істотна шкода у ст. 232 [3] КК, враховуючи примітку до неї, конкретизується певними величинами нмдг. Це кількісна визначеність різновиду суспільно небезпечного наслідку як ознаки певного злочину.

Кількісний підхід до характеристики законодавства України про кримінальну відповідальність дозволяє з'ясувати статистичні дані про його Особливу частину, зокрема, щодо кількості її розділів і статей (їх частин), в яких майнова шкода передбачена як обов'язкова ознака злочину з описом у різний спосіб: як реальна майнова шкода або як створення загрози її заподіяння; як безальтернативний або альтернативний вид наслідку; як вид наслідку або різновид іншого наслідку, наприклад, тяжких наслідків [15, с. 88].

Чинний КК України надає різним видам кількісних показників злочинних діянь, у тому числі тим, що заподіюють майнову шкоду, особливе значення. Кількісний підхід до аналізу норм, що містяться в законодавстві про кримінальну відповідальність, дозволяє виявити існуючі в ньому неточності, які викликають наукові дискусії, зокрема, щодо повторності різних злочинів [16, с. 14], їх наслідків у виді майнової шкоди.

На особливу увагу з точки зору кількісної визначеності структурних елементів КК заслуговують і кримінально-правові норми, що конкурують з іншими нормами. При цьому якісні аспекти такої конкуренції доповнюють кількісні [16, с. 19].

Кількісна та якісна сторони будь-якого явища є нерозривними, такими, яким притаманний особливий закономірний зв'язок. Останній має назву універсального закону діалектики – закону переходу кількісних змін в якісні, що необмежено діє в об'єктивному світі. Цей закон є цікавим для нас з точки зору впливу кількості на якість КК України та необхідності визначення того стану, за якого цей вплив починає руйнувати Кодекс. Критичний стан впливу якості на кількість науковці називають “мірою”.

Міра як філософська категорія відображає нерозривний зв'язок між кількісною та якісною сторонами кожного предмета та явища матеріальної дійсності. Ця категорія визначається в літературі як така, що у своїй безпосередності є деякою звичною якістю з притаманною їй величиною; як єдність кількісної та якісної сторін явища, як рубіж, грань, у межах якої зберігається визначеність цього явища; це межі, в яких кількісні зміни явища не викликають його якісних змін. Під мірою в методологічному плані розуміється сфера кількісних значень інтенсивності будь-якої ознаки, у межах якої досліджувана якість не змінюється. Вона означає, що усяка встановлена якість із необхідністю пов'язана з визначеною кількістю.

Перехід кількісних змін в якісні означає зміну однієї міри іншою [15, с. 89].

Міра має методологічне значення, тому що її встановлення дозволяє з'ясувати межі майнової шкоди як явища, в яких за певної кількісної її визначеності така шкода не змінюється (наприклад, щодо майнової шкоди у значному, великому або в особливо великому розмірах або істотної, значної, великої чи особливо великої шкоди, різновидом якої є майнова шкода), а також проаналізувати, наскільки рішення законодавця щодо кількісної визначеності майнової шкоди в різних складах злочину (без обтяжуючих обставин, з обтяжуючими обставинами) є обґрунтованим. Крім того, вивчення питання про міру дозволяє встановити критерії відмежування злочину від кримінального проступку або виокремити останній серед злочинів.

Також доцільно встановлювати та вивчати екстремальне значення кількісної характеристики, переходячи які, якість змінюється. Учені їх називають критичними точками. Перехід такої точки має назву стрибок [11, с. 158]. Отже, в юридичній конструкції одного або кількох складів злочину, суміжних злочинів, а також при підготовці до внесення змін до КК України завжди слід точно віддзеркалювати міру кожного злочину (кримінального проступку) з наслідком у виді майнової шкоди, а також виявляти негативний кількісно-якісний вплив, що може призвести до порушення міри в законодавстві про кримінальну відповідальність.

Міра відображає зміни характеру та ступеня суспільної небезпечності діяння – зміну його якості (злочин – адміністративне правопорушення (не управлінське або управлінське правопорушення) або злочин – цивільний делікт). Відповідно змінюється й якість відповідальності (кримінальна – адміністративна і т. д.). Крім того, міра фіксує й проявляє кількісні зміни кримінальної відповідальності у виді та розмірі покарань. Тому, якщо, наприклад, застосовувати кримінальну відповідальність за кримінальні проступки, спочатку необхідно довести, що ступінь суспільної небезпечності діяння, що визнаватиметься (в перспективі) кримінальним проступком, досягає та перевищує критичну точку, яка фіксує нову якість такого аномального явища, необхідну та достатню для притягнення винного до найбільш суворого виду відповідальності – кримінальної [15, с. 90].

Необхідно визначати методологічний засіб (концепцію, теорію, закон, правила тощо), за допомогою якого можна правильно встановити дотримання міри, приміром, при аналізі певного виду злочину з наслідком у виді майнової шкоди, якщо її розмір визнається ще й обставиною, що обтяжує покарання, а також здійснити оцінювання видів та розмірів (меж) покарань. Під час пошуку відповіді враховуємо те, що майнова шкода є унікальним, із дослідницької точки зору, явищем, в якому має чіткий прояв, у першу чергу, кількісна визначеність за допомогою величини – її розміру.

Для дослідження корисним є Закон про золоту пропорцію. Його називають так само теорією про золоту серцевину, Законом структурної досконалості цілого, який ще недостатньо застосовується у кримінальному праві, на відміну від економіки та інших наук. Цей Закон ще має назву Закон гармонії, сутність якого полягає в тому, що пропорція між цілим та його більшою частиною є рівною пропорції між його більшою та меншою частинами. Математично відрізки золотої пропорції виражені нескінченним ірраціональним дробом: $AE = 0,618...$; якщо AB прийняти за одиницю, то BE дорівнюється $0,382...^{23}$ Для практичних цілей беруть значення $0,62$ та $0,38$. Якщо відрізок AB прийняти за 100 частин, то більша його складова буде дорівнювати 62, а менша – 3824 [15, с. 92].

Закон про золоту пропорцію відображає закономірності, притаманні явищам, із відображенням закономірності зростання певних величин цілого та його частин. Вочевидь, що при злочинному посяганні ступінь його суспільної небезпечності зростає зі збільшенням розміру майнової шкоди, яка ним заподіюється. Оцінка ж ступеня небезпечності має враховувати закономірності такого зростання. Отже, розробка гармонійних кодексів-законів – це вимога сьогодення, для цього, з наукової точки зору, доцільно застосувати Закон про золоту пропорцію як для оцінки чинного КК, так і прогнозування його подальшого удосконалення, а також для створення концепції розробки закону про кримінальні проступки.

В. Л. Чубарев, розробляючи проблеми виміру суспільної небезпечності злочину, вводить поняття середньої арифметичної санкції. Визначивши відповідне середнє значення між мінімумом і максимумом санкції в якій передбачено покарання у виді позбавлення волі та розділивши його на стандартне відхилення, автор визначає

варіаційний розмах покарання, передбаченого статтею КК в інтервалі “від – до” (мінімум – середнє значення – максимум) [17, с. 52].

Однак вчений, вимірюючи таким чином суспільну небезпечність злочину, відзначає, що застосування математичних методів дослідження правових явищ має певні труднощі. По-перше, як пише В. Л. Чубарєв, не можна відкидати той факт, що юристи, знаючи специфіку державно-правових явищ, не завжди вміють використовувати їх при аналізі математичного апарату, а математики, вміючи застосовувати математичний апарат, не знають специфіки державно-правових проблем. По-друге, емпіричні соціальні науки, до яких належать й юридичні дисципліни, мають неекспериментальний характер. Звідси випливає, що соціальним наукам на відміну від природничих доводиться мати справу не з самими величинами явищ, які досліджуються, а лише з їх показниками. Тому, якщо в природничих науках у більшості випадках відсутня проблема обґрунтованості (валідності) даних, то в соціальних ця проблема постає постійно. По-третє, соціальні явища є складними, комплексними, багатомірними й потребують відображення цієї складності у певній системі даних, характеристик, категорій (показників). По-четверте, математичний апарат є недостатнім для вирішення багатьох проблем, які виникають у соціальній сфері [17, с. 18].

Однак сучасний рівень розвитку математичної науки дає змогу по-іншому поглянути на зміст розробленого наукою кримінального права методологічного інструментарію та на його практичну спрямованість у дослідженнях кримінально-правових явищ. Результативним тут є застосування і найпростіших математичних операцій, і складних методів.

Математичні методи та математична логіка дають можливість виявити не тільки кількісні показники, а й структурованість, параметризацію досліджуваного за їх допомогою явища, використовувати також фундаментальні властивості математики в аналізі правових явищ [1].

Можливості застосування математичних методів у юриспруденції обмежені, зважаючи на особливості якісних та кількісних характеристик елементів останньої порівняно з процесами природними, технічними тощо.

Методологія математичної науки допомагає дослідникові, абстрагуючись від другорядних моментів досліджуваного явища, зосередити увагу на деяких головних його властивостях. Такий підхід дає можливість не лише нівелювати негативний уплив нечіткості й неоднозначності понятійного апарату права, а й уточнювати його за результатами аналізу, проведеного на основі використання методів математики [2, с. 21].

Наука кримінального права може використовувати досягнення математики не прямо й безпосередньо, а побічно і в опосередкованому вигляді, переломлюючи їх під специфічним понятійно-правовим кутом зору свого предмета й методу. Вона лише перетворює їх на складові юридичного знання та юридичного способу пізнання [18, с. 2].

У пізнанні кримінально-правових явищ математичні методи виконують різноманітні функції [19, с. 16]:

1) збагачення методологічного арсеналу науки кримінального права;

2) уточнення мови законодавства про кримінальну відповідальність для конкретизації опису процесів суспільного життя, які мають кримінально-правове значення;

3) зближення науки кримінального права з іншими науками (зближення методології, проникнення методології інших наук у “кримінально-правову реальність”);

4) підвищення результативності кримінально-правових досліджень;

5) удосконалення розуміння й обробки якісних та кількісних показників деяких кримінально-правових явищ.

Під математичними методами в кримінальному праві можна розуміти систему математичних способів, підходів, прийомів, методик, які дають можливість сформулювати у вигляді математичної задачі (моделі) проблемну кримінально-правову ситуацію, вирішити її, використовуючи апарат і методологію математичної науки й отримати результат, котрий може бути використаний у законодавчій або правозастосовній діяльності як рекомендації.

Застосування математичних методів у кримінальному праві – перспективний напрям наукових досліджень. Усе залежить від того, які конкретні завдання збирається вирішити дослідник.

Математичні методи мають приводити до розкриття значимих ознак кримінально-правового поняття, доповнювати його комплексне пізнання, не суперечити висновкам, отриманим іншим шляхом, і, зрозуміло, повинні бути орієнтовані на пошук нових шляхів у підвищенні ефективності механізму кримінально-правового регулювання.

Список використаних джерел та літератури:

1. Зражевская Т. Д. Математические методы в юридической науке / Т. Д. Зражевская, И. Н. Маланыч // Современные методы исследования в правоведении / Под ред. Н. И. Матузова, А. В. Малько. – Саратов : СЮИ МВД России, 2007. – С. 256–293.
2. Шматов М. Н. Возможности применения информационных технологий в юридической науке, правовом образовании и практике / М. Н. Шматов // Молодёжь и наука: Сборник материалов VII Всероссийской научно-технической конференции студентов, аспирантов и молодых ученых, посвященной 50-летию первого полета человека в космос / Отв. ред. О. А. Краев. – Красноярск : Сиб. федер. ун-т., 2011. – С. 18–23.
3. Панов М. І. Вступ до навчального курсу “Кримінальне право України” : лекція / М. І. Панов. – К. :Ін Юре, 2015. – С. 7.
4. Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] – Режим доступу:
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page10>
5. Высказывания великих людей о математике [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.zaitseva-irina.ru/html/f1129470577.html>. – Загл. с экрана.
6. Математическая энциклопедия : в 5-ти т. / гол. ред. И. М. Виноградов. – М. : Сов. энцикл., 1982. –Т. 3. – С. 559.
7. Горшунов Д. Н. Математические методы в исследовании системы права / Д. Н. Горшунов // Ученые записки Казанского государственного университета. – 2008. – Том 150, кн. 5 (гуманитарные науки). – С. 27–34.
8. Кудрявцев В. Н. Качественные методы в социально-правовых исследованиях / В. Н. Кудрявцев // Социо-логические исследования. – 1999. – № 7. – С. 44–46.
9. Чубукова С. Г. Основы правовой информатики (юридические и математические вопросы информатики): Учеб. пособие / С. Г.

Чубукова, В. Д. Элькин // Под ред. д-ра юрид. наук, проф. М. М. Рассолова, канд. тех. наук, проф. В. Д. Элькина. – М.: Юридическая фирма “Контракт”, 2004. – 118 с.

10. Стахов А. П. Математика Гармонии – новое направление в современной математике/ А. П. Стахов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.goldenmuseum.com/2202HarmMath_rus.html. – Загл. с экрана.

11. Тимофеев И. С. Методологическое значение категорий “качество” и “количество” / И. С. Тимофеев. – М. : Наука, 1972. – 220 с.

12. Предчин И. И. К/к – переход / И. И. Предчин. – М. : Изд. Королев А. В., 2007. – С. 5.

13. Горелик А. С. Проблемы применения количественных методов в уголовном праве / А. С. Горелик // Актуальные вопросы правоповедения в период совершенствования социалистического общества. – Томск : Изд-во Томского ун-та, 1988. – 254 с.

14. Демидова Л. М. Кримінальний кодекс України як якісно-кількісна система (системно-функціональний підхід) / Л. М. Демидова // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2012. – № 2. – С. 222–224.

15. Демидова Л. М. Кримінальне право і математика: перспектива розвитку зв'язків / Л. М. Демидова // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2015. – № 1(4). – С. 82–97.

16. Зеленецкий В. С. Количественный подход к характеристике структурных элементов Особенной части Уголовного кодекса Украины / В. С. Зеленецкий. – Х. : Вост.-регион. центр гуманит.-образоват. инициатив, 2001. – 68 с.

17. Чубарев В. Л. Общественная опасность преступления и наказания (количественные методы изучения) : [науч.-практ. пособие] / В. Л. Чубарев. – М. : Ред. изд. отдел Киевск. филиала ВНИИ МВД СССР, 1982. – 96 с.

18. Математические методы в юриспруденции. Учеб. пособие. – Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г. Р. Державина, 2002. – 201 с.

19. Назимко Є. Використання математичних методів як засіб оптимізації застосування покарання до неповнолітніх: кримінально-правовий аспект / Є. Назимко // Віче. – 2013. – № 10. – С. 14–17.

А. В. Атаманюк,
викладач
(м. Хмельницький)
І.О. Боргілевич,
студентка 2 курсу
(м. Хмельницький)

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА ЗА ДОПОМОГОЮ МАТЕМАТИЧНИХ МЕТОДІВ

Історія застосування математичних методів у праві сягає своїм корінням часів античності. Добре відомо, що багато філософів того періоду (Цицерон, Демосфен та інші) використовували математичні методи сучасної їм математики та логіки у своїй юридичній практиці та теоретичних дослідженнях. Результати їх досліджень у галузі права потужно вплинули на формування римського права, яке стало основою правової системи багатьох держав, що належать до романо-германської правової сім'ї.

Знаменитий учений ранньої античності Піфагор – засновник власної школи, релігійний та політичний діяч, теоретик музики й математик – одним із перших, чи навіть перший із відомих, зробив спробу теоретичного розроблення понять “рівність” і “справедливість”, що відповідали раннім уявленням про право, на основі їхніх математичних (цифрових) характеристик [1, с. 45]. З математичних позицій до категорій “рівність” і “справедливість” підходив також Аристотель, який розвинув критерії “арифметичної рівності” та “геометричної рівності” [1, с. 65].

Аналіз правових джерел античності засвідчує, що вже в першому столітті римські юристи володіли певним апаратом аналізу потенційних можливостей реалізації тих чи інших відносин й активно використовували його у своїй діяльності, що давало їм змогу ефективно розв'язувати правові проблеми. Однак, як і вся їхня діяльність, цей аналіз мав казуальний характер, тобто застосовувався до конкретних випадків. Крім цього, не володіючи апаратом символічного запису суджень, римські юристи не змогли вивести свої аналітичні методи на належний рівень абстракції [2, с. 20].

Після періоду античності використання математичних методів у праві набуло подальшого розвитку та вдосконалення. Томас Гоббс стверджував, що математичний метод вільний від суб'єктивних оцінок і може широко вживатись у пізнанні юриспруденції [3, с. 142]. Гуго Гроцій писав, що під час пізнання права він абстрагувався думкою від усякого окремого факту, подібно до математиків, які розглядають фігури, відвертаючи увагу від тіл [3, с. 140]. За твердженням К. Маркса, наука тільки тоді досягає досконалості, коли вона може користуватися методами математики [4, с. 2].

Наука кримінального права – це система наукових положень і поглядів щодо підстав і меж кримінальної відповідальності, а також: напрямів використання можливостей кримінального права в боротьбі зі злочинністю. Вона досліджує соціальну обумовленість і сутність кримінального закону, принципи його дії, ефективність застосування, шляхи удосконалення тощо. Таким чином, кримінальне право як галузь права й законодавства виступає для науки як предмет її вивчення. Водночас, наука кримінального права вивчає не тільки чинне кримінальне законодавство, а й його історію та перспективи розвитку.

Система наукових положень і знань про кримінальний закон перебуває у постійному розвитку завдяки проведенню новітніх досліджень із застосуванням притаманних науці кримінального права методів щодо вивчення кримінального законодавства, практики його застосування, статистичних даних про злочинність тощо.

Д. О. Хан-Магомедов відзначає, що на сучасному етапі розвивається комплексна наука – правова кібернетика, яка дозволить у кримінальному праві дослідити низку проблем шляхом використання правової інформатики, математичного моделювання, застосування математичних методів на базі використання ЕОМ. Так математичні методи на базі використання ЕОМ дозволять виявити логічні та математичні зв'язки та залежності, які існують, однак не можуть бути виявлені суто юридичним чи іншим методом. Хоча у подальшому автор й вказує, що переведення якісних кримінально-правових та інших соціальних показників у кількісні – це доволі складний процес, який можна розглядати як самостійний науковий напрямок у юриспруденції, який не має теоретичної бази й розвивається суто практичним шляхом [5, с. 87-91].

Деякі вчені негативно сприймають застосування математичних методів у юридичних дослідженнях. З їхньої точки зору математичні методи не можуть застосовуватися в праві через те, що процеси взаємодії в суспільному середовищі неможливо описувати з притаманною фізичним явищам точністю. Або через те, що взаємодія суб'єктів права має індивідуальний характер, і, оцінюючи її, неможливо використовувати математичні операції з усереднення (або її аналогів). Або через те, що юридична наука оперує неоднозначним понятійним апаратом, який весь час піддається змінам та корегуванню, що призведе до некритичного використання математичних засобів для його аналізу [6].

А. Олипанецький вказує, що серед юристів ще не сформовано одностайної думки про логічну природу та специфіку юридичних понять, їх конструктивної ролі в розвитку юридичної науки та освіти, логічний рух у регулятивному механізмі суспільних систем. Думки вчених неоднозначні, мають спірний, часом суперечливий характер. Зокрема, висловлюється точка зору, що певну логічну специфіку мають лише поняття кримінального права. А в інших галузях права специфіка юридичної складової, з точки зору математики, незначна, або її взагалі немає. Їм притаманні лише особливості гносеологічного характеру. У структурі їхнього змісту, в характері ознак, що їх утворюють, немає жодних особливостей, які давали б можливість виокремити ці поняття в особливий клас наукових понять [7, с. 89].

На думку О. Гаврилова, є п'ять основних причин, через які математика не може стати універсальним інструментом досліджень у галузі права: 1) зі збільшенням складності та цілісності соціально-правового об'єкта значно зменшується можливість його роз'єднання на формальні елементи; 2) основні категорії суспільних наук – це складні, багатогранні й багатопланові поняття, пов'язані безліччю формалізованих зв'язків, таких, як суспільні відносини, держава, право, економіка, політика, демократія тощо; 3) держава і право являють собою цілісні соціально-політичні системи. Вони характеризуються великою кількістю якісних ознак та зв'язків, які не є ні кількісними, ні ймовірнісними, ні функціональними (в математичному сенсі слова) і тому не піддаються математичній формалізації; 4) проводячи порівняльний аналіз математичних методів і традиційних засобів юридичної науки, не можна не побачити їхньої взаємодоповнювальної протилежності; 5) відмінна

риса досліджень, виконаних на базі традиційних якісних методів, – їхня всебічність і різноманітність, гнучкість охоплення явищ. Математичні дослідження відрізняє від інших висока точність. Застосовуючи традиційні прийоми юридичної науки, дослідник-юрист отримує повноту картини, проте втрачає всі точності. І навпаки, застосовуючи кількісні методи дослідження, він отримує точність наукового опису, але втрачає його гнучкість та всебічність [8, с. 36-37].

Однак, такі твердження є результатом буквального сприйняття і математики, і юриспруденції. Можливості застосування математичних методів у юриспруденції обмежені, зважаючи на особливості якісних та кількісних характеристик елементів останньої порівняно з процесами природними, технічними тощо.

Оскільки в правових науках, й перш за все в кримінальному праві, натурний експеримент часто взагалі неможливо здійснити, математичне моделювання є важливим методом наукового пізнання. Особливо стосовно аналізу й оцінювання динаміки злочинності, практики застосування покарань [5, с. 141-162].

Д. О. Хан-Магомедов відзначав, що при дослідженні проблем боротьби зі злочинністю з використанням математичних методів, необхідна обробка за спеціальною програмою (алгоритмом) різноманітних масивів кримінально-правової, кримінологічної та іншої соціальної інформації. При цьому слід брати до уваги, що в юридичних науках, і в кримінальному праві зокрема, одержана інформація є менш достовірною ніж у природничих. Спостерігач (дослідник) мимоволі може чинити певний вплив на результати вивчення соціальних явищ. Та й самі ці явища є виключно складними та багатоплановими. Крім цього, слід ураховувати, що кримінальне право вивчає соціальні явища, які в переважній більшості мають не кількісні, а якісні ознаки. Лише окремі з них можна виразити кількісно (наприклад, вік особи) [5, с. 141-162].

Дослідниками пропонується через низку непрямих показників вивести кількісні показники, оскільки математичні методи на базі використання ЕОМ дозволять виявити складні логічні та математичні форми зв'язку та взаємозалежності злочинності з різними соціальними факторами. Навіть стверджувалося, що механізм зв'язку та взаємозалежності різноманітних кримінально-правових, кримінологічних та інших соціальних факторів може бути

встановлено лише в результаті застосування математичних методів на базі ЕОМ [5, с. 141-162].

Так, на підставі кореляційного аналізу, сутність якого полягає в тому, що ознаку, яка цікавить – показник можна уявити у вигляді функції іншого показника чи кількох показників, визначається коефіцієнт кореляції між рівнем злочинності та рівнем суворості судової репресії [5, с. 141-162].

На думку Д. О. Хан-Магомедова, використання факторного аналізу, сутність якого полягає в тому, що в результаті машинної обробки множинності факторів одержують нові перемінні фактори як лінійні функції значно більшої кількості інших перемінних, може допомогти визначити вплив більш узагальнених факторів на рівень злочинності й визначати основні напрями в удосконаленні протидії злочинності та попередженню злочинів [5, с. 141-162].

Відповідно до сучасного рівня розвитку науки й практики достатньо серйозне і репрезентативне дослідження проблем ефективності окремих кримінально-правових санкцій і всієї системи кримінальних покарань у боротьбі з певними злочинами та злочинністю загалом (як на окремому кримінологічному об'єкті чи в регіоні, так і у масштабах усієї держави або групи чи об'єднанні держав) не можна уявити собі без професійно грамотного використання логіко-математичних методів, сучасного математичного апарату та засобів обчислювальної техніки. Використання їх дозволяє, з одного боку, найповніше дослідити попереджувальний вплив на злочинність різних видів та розмірів покарань, а також всіляких їх комбінацій, виокремити серед них найважливіші й найбільш значущі і, з іншого боку, оптимізувати й мінімізувати дослідження, значно підвищити їх якість і швидкість, досягти високої точності й вірогідності отримуваних результатів. Таку точку зору підтверджують численні дослідження, наукова література з цих питань, згідно з якими логіко-математичні методи та кібернетичний підхід є одними з найперспективніших у дослідженні ефективності правових норм [9].

На переконання Д. О. Хан-Магомедова, значно полегшить вирішення проблем встановлення санкцій, метод таксономії, який на базі використання ЕОМ дозволяє вивчати більше статистичних даних, проводити над ними складні математичні та логічні операції й одержувати відповідні результати. В узагальненому виді він полягає

у розподілі множинності об'єктів (наприклад, кримінально-правових та інших статистичних показників) на кілька груп (таксонів) [5, с. 141-162].

В. І. Курляндський як допоміжний “інструмент” розглядав наукові рекомендації, які містять своєрідну шкалу з переліком типових для даного виду злочину критеріїв індивідуалізації покарання із зазначенням оцінки їх значущості в умовно-прийнятій системі балів. Ураховуючи складність такого процесу, запропонував спочатку обрати обмежену кількість злочинів, при призначенні покарання за які в практиці трапляються найбільші складнощі. На думку вченого, встановлюючи таку шкалу, слід виходити безпосередньо з вказівок закону, використовувати узагальнений позитивний досвід діяльності судових органів, а за необхідності – експертні оцінки практичних та наукових співробітників, результати обробки матеріалів по вивченню громадської думки. Саме “дозування” в балах оцінки значущості відповідного критерію не повинно бути надто жорстким й передбачати шкалу “від – до”. Це дозволить оцінити значення кожного з критеріїв із урахуванням індивідуальних особливостей конкретного випадку [11].

У літературі слушно вказувалося, що, якщо машина не здатна замінити суд у процесі індивідуалізації покарання, то для перевірки правильно використаних судом критеріїв призначення конкретних покарань математичні методи можуть надати велику допомогу в комплексному дослідженні цих проблем та виявленні ефективності кримінально-правових заходів впливу на правопорушників [12].

Д. С. Дядькиним вперше зроблено спробу розглянути процедуру призначення кримінального покарання як процес соціального управління, під яким в широкому сенсі автор розуміє загальну функцію системи, що забезпечує реалізацію програми її діяльності. Нерідко управлінням називають і сам управлінський вплив, тобто сам процес управління програмою або об'єктами. У цьому сенсі процес призначення покарання, відзначає науковець, є нічим іншим, як процесом управління, а вибір міри покарання є об'єктом управління. Д. С. Дядькиним запропоновано методи алгоритмізації і об'єктивізації процесу призначення покарання [13, с. 461], де кримінально-правовий алгоритм призначення покарання – це спосіб і правила поведінки суб'єкта, який призначає покарання та визначає процес відшукування досліджуваного результату – міру

покарання, що відповідає вихідним даним – злочинній поведінці винного [13, с. 181]. До таких правил Д. С. Дядькин відніс урахування суспільної небезпечності діяння; особистості винного; врахування обставин, які пом'якшують та обтяжують покарання; врахування обставин, які впливають на виправлення засудженого та на умови життя його сім'ї [13, с. 198]. Вважаємо, що ця праця робить значний внесок у розроблення питань призначення покарання, однак суб'єкт, який призначає покарання (суд), повинен спиратися на чіткі уявлення законодавця, які повинні знайти своє відображення (закріплення) у законі.

Оскільки часто, починаючи розв'язувати конкретні дослідницькі завдання, ми не маємо достатньо точних і вичерпних знань і відомостей про внутрішній механізм досліджуваного процесу, зокрема ми не маємо повних і вірогідних даних про внутрішні механізми впливу на злочинність окремих кримінально-правових санкцій або системи покарань загалом, остільки в таких випадках доцільно використовувати кібернетичний підхід [14], підвалиною якого є запропонована Н. Вінером ідея “чорної скрині”. “Чорна скриня” – це об'єкт дослідження, який має умовний вхід і умовний вихід. На вході на нього діє, чи впливає, безліч зовнішніх факторів, значення яких піддаються або не піддаються керуванню (при цьому від внутрішніх факторів абстрагуємося, вважаючи, що їх усі “поглинула” “чорна скриня”, про внутрішні власні механізми якої нам нічого вірогідно і повно не відомо). У нашому випадку “чорна скриня” – це злочинність. Серед факторів, що керуються, можна назвати насамперед передбачені законом і конкретними вироками судів кримінально-правові санкції та систему кримінальних покарань загалом, а також усілякі соціальні, правові та інші фактори, що впливають на злочинність і регулюються (в певних межах) волею людини. До факторів, що не керуються зовсім або ж погано керуються, належать, наприклад, погода, здоров'я, час, пори року, психофізіологічні процеси, що відбуваються в організмі людини (суб'єкта злочину чи його жертви) тощо. На виході з “чорної скрині” маємо вихідні параметри об'єкта дослідження чи його “реакцію” на вплив названих вище та інших факторів (у літературі її інколи називають відповідно “результатами роботи об'єкта”, або ж просто “відгуком”). Як “реакція”, “відгук”, чи “відповідь”, у нашому випадку можуть розглядатися основні показники злочинності (а,

точніше, їх змінений під впливом зовнішніх факторів стан). Описане вище можна проілюструвати такою схемою [15]:

X_1 ->>>>>	”чорна скриня”	<<<<<- Y_1
X_2 ->>>>>	злочинність як	<<<<<- Y_2
X_n ->>>>>	об’єкт дослідження	<<<<<- Y_k

де $X_1, X_2, \dots, X_n$ – це вхідні зовнішні фактори (або зовнішні фактори (це можуть бути власні якості й показники злочинності, наприклад її стан, рівень, структуру, динаміку тощо), що діють на вході об’єкта);

$Y_1, Y_2, \dots, Y_k$ – це “відповіді”, чи вихідні параметри об’єкта (або результати роботи об’єкта під впливом зовнішніх факторів, а саме різноманітних соціальних, економічних, політичних, господарських, правових, управлінських та інших).

Залежність вихідних параметрів об’єкта від вхідних називають функцією відгуку. В загальному вигляді її можна записати як:

$$Y=f(X_1, X_2, \dots, X_n),$$

де Y – “відповідь”, чи “відгук”, вихідний параметр, чи результат впливу факторів на об’єкт (у нашому випадку – злочинність), $X_1, X_2, \dots, X_n$ – зовнішні фактори, що впливають на об’єкт. За умови обмежених знань про механізми впливу зовнішніх факторів на досліджуваний об’єкт аналітичне зображення функції відгуку залишається невідомим, тому доводиться обмежуватися описом її у вигляді полінома, який містить $b, b_i, b_{ij}, b_{ij\dots}$ – вибіркові коефіцієнти регресії, що їх можна обчислити, користуючись результатами відповідних досліджень [16].

Однак як справедливо відзначається правниками, математичний апарат будь-якої складності здатен виявити та показати зв’язки, однак не здатен утворити теорію явища, що є під силу гіпотезі [17, с. 117].

Таким чином, законодавець встановлюючи кримінально-правові санкції не може спиратися лише на використання логіко-математичних методів. Конструюючи кримінально-правові санкції, необхідно керуватися засадами їх встановлення, які має виробити кримінально-правова доктрина. Використовувати ж математичний апарат законодавець може лише з однією метою – прикладною, а не концептуальною [18, с. 3].

Однією з головних проблем у вжитті кримінально-правових заходів впливу на особу неповнолітнього є відсутність чітких та зрозумілих критеріїв, використання яких дало б можливість стверджувати, що особа, котру покарано, виправилась, або до цієї особи недоцільно застосовувати покарання у зв'язку з тим, що виправляти у її свідомості нема чого – вона соціально-позитивно налаштована до об'єктів кримінально-правової охорони та суспільства загалом [19, с. 16].

Виправлення – базове поняття для інституту покарання неповнолітніх. Однак у реальній діяльності з його розумінням виникають неабиякі проблеми. Як зазначає Є. Полянський, на практиці «виправлення» начебто є реальністю лише у випадках, коли особа вчинила злочин внаслідок збігу обставин і фактично є випадковим злочинцем, тому факту негативної оцінки її діяння з боку суспільства було достатньо для відмови від припущення злочинної поведінки в майбутньому [20, с. 82].

На доктринальному рівні вже підтверджено ідею про те, що до з'ясування поняття “виправлення” необхідно застосовувати математичні методи.

Як один із варіантів розв'язання зазначеної проблеми наведемо запропоновану Є. Письменським “лінійку вимірювання ступеня виправлення”, за якою засуджений може максимально набрати 290 балів за різними напрямками своєї поведінки в процесі відбування покарання (загалом шість напрямів). Для того, щоб довести своє виправлення, особа має набрати у сукупності 200 балів щонайменше за трьома напрямками [21, с. 131].

Висловлені дослідником пропозиції, безперечно, можуть слугувати поштовхом до подальшого розроблення питань використання математичних методів у покаранні неповнолітніх. Для з'ясування питання про те, чи виправився неповнолітній, математичні методи можуть застосовуватись, як стверджував Г. Лейбніц, для створення системи юридичних доказів-аксіом, подібних до аксіом у геометрії, а сам процес аргументації має зводитися до логіки рахунку. Особливу увагу тут треба приділяти “правильній формі”, яка має багато в чому обрядовий і ритуальний характер, але водночас зв'язує й упорядковує міркування. І значення її в юриспруденції таке саме, як створення формул і загальних законів у математиці [1, с. 348].

Іще одна площина, в якій доволі продуктивним може стати використання математичних методів, – процедура призначення покарання неповнолітнім. Як стверджують фахівці, на цьому етапі теорія призначення покарання перебуває на стадії становлення і дотепер не може вказати людині, як діяти в цій сфері “зі знанням справи” [13, с. 9]. У зв’язку із цим російський дослідник Д. Дядькін розробив концепцію алгоритмізації процедури призначення покарання, в якій він надав математичні аналоги кримінально-правових термінів та понять, процедур зазначеної діяльності. На основі узагальнень учений навіть запропонував розробити нову науку – юрисометрику, яка може стати невід’ємною частиною сучасної системи прийняття рішень юридичного характеру, до того ж не тільки правозастосовного, а й законодавчого рівня [13, с. 460].

Для застосування математичних методів у розв’язанні проблем інституту покарання неповнолітніх, поняття та категорії останнього мають бути наділені певними властивостями – кількісними характеристиками. Тож математичні методи застосовні не до всіх кримінально-правових категорій і понять.

Проте їх використання цілком логічне для тлумачення таких понять, як “самостійний дохід, власні кошти або майно, на яке може бути звернене стягнення” під час призначення неповнолітньому покарання у вигляді штрафу.

Відповідно до вимог статті 99 КК України [22] штраф застосовується лише до неповнолітніх, які мають самостійний дохід, власні кошти або майно, на яке може бути звернене стягнення. Це застереження вимагає від суду з’ясування того факту, чи має неповнолітній відповідні блага матеріального характеру. Однак у судовій практиці подеколи ігнорують виявлення таких обставин [19, с. 16].

Використання математичних методів у пізнанні інституту покарання неповнолітніх має забезпечити об’єктивне та одностайне з’ясування сенсу правових контекстів нормативних приписів КК України, не допускаючи їх двозначних тлумачень.

Перспективним та корисним є використання математичних знань у кримінально-правових дослідженнях для аналізу і синтезу інформації щодо кількісної сторони предметів пізнання та правильної побудови кодифікованого кримінального законодавства та його статей.

Досягнення найбільшої результативності через запровадження математичних підходів при їх комплексному застосуванні разом з іншими методами і засобами здійснення пізнавального процесу.

Доцільним є застосування математики в науці кримінального права, зокрема, у таких напрямках, як [23, с. 96]:

- законотворчість, тобто при розробці та удосконаленні кримінального законодавства;
- розв'язання міжгалузевих проблем, що впливають на застосування статей (їх частин) КК України;
- реалізація євроінтеграційного курсу нашої країни в частині синхронізації національного кримінального законодавства з європейським.

Список використаних джерел та літератури:

1. История политических и правовых учений / Под общ. ред. акад. РАН В. С. Нерсисянца. – М. : Норма, 2004. – 944 с.
2. Шматков М. Н. Возможности применения информационных технологий в юридической науке, правовом образовании и практике / М. Н. Шматков // Молодёжь и наука: Сборник материалов VII Всероссийской научно-технической конференции студентов, аспирантов и молодых ученых, посвященной 50-летию первого полета человека в космос / Отв. ред. О. А. Краев. – Красноярск : Сиб. федер. ун-т., 2011. – С. 18–23.
3. История политических и правовых учений. Учебник / Под ред. д-ра юрид. наук, проф. О. Э. Лейста. – М.: Зерцало, 2000. – 688 с.
4. Математические методы в юриспруденции. Учеб. пособие. – Тамбов: Изд-во ТГУ им. Г. Р. Державина, 2002. – 201 с.
5. Хан-Магомедов Д. О. Математические методы изучения проблем уголовного права и уголовной политики / Д. О. Хан-Магомедов // Проблемы советского уголовного права. – М. : Всесоюз. ин-т по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности, 1973. – С. 87–162.
6. Селезнев Л. Математические методы в юриспруденции /Л. Селезнев // Законность. – 2002. – № 4. – С. 29–32.
7. Олыпанецкий А. Г. Правовое обеспечение автоматизированной системы управления: Монография / А. Г. Олыпанецкий. – М. : Юридическая литература, 1979. – 249 с.

8. Гаврилов О. А. Курс правовой информатики: Учебник для вузов / О. А. Гаврилов. – М. : Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА–ИНФРА • М), 2002. – 432 с.

9. Питання прикладної математики та математичного моделювання: 36. наук. праць / Ред. кол.: Ю. А. Мельников (відп. ред.) та ін. — Дніпропетровськ, 1992. — 160 с.;

10. Роберте, Фред. С. Дискретные математические модели с приложениями к социальным, биологическим и экологическим задачам / Пер. с англ. А. М. Раппопорта, С. И. Травкина; Под ред. А. И. Теймана. — М., 1986. — 494 с.

11. Курляндский В. И. Уголовная политики, дифференциация и индивидуализация уголовной ответственности / В. И. Курляндский // Основные направления борьбы с преступностью/ Под. ред. И. М. Гальперина и В. И. Курляндского. М., “Юрид. лит.”, 1975. — С. 77–95.

12. Совершенствование мер борьбы с преступностью в условиях научно-технической революции : [сб. науч. тр. / ред. В. Н. Кудрявцев]. — М. : Наука, 1980. — 294 с.

13. Дядькин Д. С. Теоретические основы назначения уголовного наказания: алгоритмический подход / Д. С. Дядькин. — СПб. : Изд-во Р. Асланова “Юридический центр Пресс”, 2006. — 510 с.

14. Математическое моделирование: Методы описания и исследования сложных систем: Сб. статей / Отв. ред. А. А. Самарский и др. — М., 1989. — 272 с.;

15. Питання прикладної математики та математичного моделювання: 36. наук. праць / Ред. кол.: Ю. А. Мельников (відп. ред.) та ш. — Дніпропетровськ, 1992. — 160 с.

16. Застосування логіко-математичних методів для аналізу ефективності кримінально-правових санкцій та системи кримінальних покарань загалом [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.pravo.vuzlib.su/book_z395_page_15.html

17. Панкратов В. В. Методология и методика криминологических исследований / В. В. Панкратов. — М. : Юрид. лит-ра, 1972. — 133 с.

18. Княженко О. О. Застосування логіко-математичних методів при встановленні кримінально-правових санкцій / О. О. Княженко // Часопис Академії адвокатури України. — 2011. — № 11. — С. 1-4.

19.Назимко Є. Використання математичних методів як засіб оптимізації застосування покарання до неповнолітніх: кримінально-правовий аспект / Є. Назимко // Віче. – 2013. – № 10. – С. 14–17

20.Полянський Є. Ю. Деякі питання удосконалення вітчизняного кримінального законодавства / Є. Ю. Полянський // Актуальні проблеми держави та права: Зб. наук. праць. – О., 2009. – № 55. – С. 79–84.

21.Письменський Є. О. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання та заміна невідбутої частини покарання більш м'яким: проблеми розмежування та вдосконалення законодавства / Є. О. Письменський // Вісник Кримінологічної асоціації України. – 2012. – № 2. – С. 124–134.

22.Кримінальний кодекс України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page10>

23.Демидова Л. М. Кримінальне право і математика: перспектива розвитку зв'язків / Л. М. Демидова // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2015. – № 1(4). – С. 82–97.

Ю.Р. Афанасьєва,

В.А. Булешна,

О.О. Нечитайло,

учениці 10-Б класу

НВК№ 7 м.Хмельницького

Науковий керівник:

Вох Емма Григорівна

ПЕРЕСЕЛЕНЦІ ЗІ СХОДУ УКРАЇНИ

На Хмельниччині зареєстровано 3737 переселенців зі Сходу та Криму, з них 1289 дітей. Люди шукають роботу, влаштовують дітей в освітні навчальні заклади та знайомляться із хмельничанами.

Димарі для всієї України виготовляє переселенець з Донецька. Історія про те, як переселенець з Донецька сам себе забезпечив клієнтами і без сторонньої допомоги продає свою ручну роботу через Youtube, електронну пошту і соцмережі.

Про переселенця з Донецька Валерія Куца знайомі розповідають як про феномен. Переважно переселенці домагаються

допомоги від держави, сподіваються, що вона відкриє нові робочі місяця і працевлаштує їх. Валерій же створив собі робоче місце сам.

Ще в Донецьку він мав майстерню з виготовлення димарів. Коли почалася війна, то його помешкання опинилося ледь не на лінії вогню. Крім того, він був українським активістом. Тому загроза постала серйозна і він вимушений був переїхати до Краматорська. Верстат вдалося вивезти лише один. Попри це не склав руки.

«Все делаем вручную. Еще не было у меня трубы, я гнул черенки от лопаты. Люди приходят и спрашивают, где мои станки. А нету станков. Все вручную делаю».

Валерій вважає, що через підвищення тарифів на газ і енергію багато хто звертається до твердого палива. Тому його димарі користуються все більшою популярністю і замовлення в нього розписані на місяць наперед.

Підприємець шукає можливості для розвитку. Він подав заявку на грант благодійної організації «Карітас Україна», який спрямований на підтримку малого бізнесу. Якщо він виграє. То отримає змогу купити ще пару потрібних йому верстатів.

Валерій готовий пожертвувати своїм майном в Донецьку, але він не бачить себе в самопроголошеній ДНР. Мало того, він не хоче жити з, як він каже, з тими людьми, якщо навіть там встановиться українська влада.

У Хмельницькому переселенці створили клуб “Терикон”.

У Хмельницькому переселенці зі східних регіонів України створили клуб «Терикон».

Про це “Незалежному громадському порталу” повідомила переселенка з Донецька Олена Чиганенко.

Вона зазначила, що діяльність клубу спрямована насамперед на надання посильної допомоги армії, Червоному хресту і волонтерським організаціям міста.

“Всіх переселенців, бажаючих внести свою лепту у справу допомоги захисникам України, клуб запрошує щопонеділка о 15:00 в читальний зал хмельницької бібліотеки ім. Островського”, – сказала Чиганенко.

У двох гуртожитках Хмельницького – ЖКК «Будівельник» та гуртожитку №5 Хмельницького національного університету мешкає 47 переселенців.

В одній із кімнат гуртожитку поселилася сім'я з п'яти чоловік, з них 2 – малолітні діти з Антрациту Луганської області. Чоловік влаштувався на тимчасову роботу, діти зараховані до закладів освіти. Їм вчасно виплачується соціальна допомога.

«Волею долі довелося кинути роками нажите майно родині зі Сніжного Донецької області та терміново виїхати у невідомість.

Повертатися на малу батьківщину мешканці Сходу не планують, адже завод, на якому працювали – зруйнований, помешкання пошкоджене. Свій побут мають намір облаштовувати на Поділлі», - йдеться у повідомленні відомства.

У Хмельницькому також облаштувалася мати-одиначка з Севастополя. Жінка з двома дітьми 2-х та 13-ти років вже кілька місяців проживає в обласному центрі, в автомобіль вона спакувала найнеобхідніші речі та залишила окупований півострів. Наразі старший син навчається у місцевій школі, а малюку необхідна цілодобова материнська турбота.

Зустріли східняків і допомогли дістатися до нового житла рятувальники.

За допомогою до Служби порятунку Хмельниччини звернулися дві сім'ї з Дебальцевого. Десятеро дорослих та двоє дітей до Хмельницького прибули з регіонального міжвідомчого координаційного штабу міста Києва. До цього вони перебували у Слов'янську.

“Співробітники ДСНС зустріли переселенців на залізничному вокзалі. Одну сім'ю одразу забрала родина для подальшого проживання у Хмельницькому, а другу рятувальники доставили до навчального пункту Навчально-методичного центру безпеки життєдіяльності у Хмельницькій області, де вони провели ніч.

Біженців поселили у селі Велика Березна Полонського району.

На Хмельниччину завітали дві сім'ї із зони проведення антитерористичної операції. “До нас переїхали дві багатодітні сім'ї з Донбасу: в одній — троє дітей, в іншій — четверо. Прибули до нас із Дебальцевського району. Ми їх зустріли на залізничному вокзалі і направили у Полонський район, де їх розмістять у двох будинках у селі Велика Березна. Житло для них уже підготовлене”, - розповів начальник управління організації заходів цивільного захисту

Державної служби з надзвичайних ситуацій у Хмельницькій області Андрій Савчук.

П'ятеро дорослих та семеро дітей раніше проживали у селищі Миронівка Дебальцевського району Донецької області і самі забажали переїхати на тимчасове проживання у сільську місцевість.

У Шепетівці не залишаються байдужими до проблем біженців та переселенців із східних областей та Автономної Республіки Крим.

Працівники виконавчого комітету, активісти і волонтери активно займаються забезпеченням цих людей одягом, речами першої необхідності та підтримують їх у кризовій ситуації. Відтак, на базі Шепетівського міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді створено Пункт допомоги для біженців зі Сходу та переселенців з Автономної Республіки Крим.

“У нас зареєстровано 195 осіб, котрі переселилися з АР Крим та зони проведення АТО. У дошкільні навчальні заклади було влаштовано – 7 дітей, у школи міста – 22 дитини, у вищі навчальні заклади І-ІІ рівня акредитації – 6 осіб”, - повідомляє прес-служба Шепетівської міської ради.

Хмельниччина продовжує приймати втікачів зі Сходу. На Поділлі місцева влада всіляко сприяє облаштуванню переселенців.

Занедбана хатина у невеличкому селі на Поділлі віднедавна стала рідною домівкою для цієї жінки. Проживши все життя на Донеччині, на схилі літ пані Ганна покинула добротне житло. Каже, за активну участь у подіях на Майдані її та однопартійців жорстоко переслідували. Зараз переселенка потроху оговтується від втечі та облаштовує побут. З собою захопила мінімум речей, тож необхідних засобів повсякденного вжитку у теперішньому помешканні бракує допомагають селяни.

Свою нинішню хатинку пані Ганна називає своїм домом. Про полишене міське житло не жалкує. Тут, вперше за декілька місяців переслідувань почуває себе в безпеці.

Будинок пані Ганни потроху облаштовується. Необхідні меблі, побутову техніку та кошти для колишньої активістки Майдану надає і народний депутат Олег Лукашук.

Зараз, кажуть у сільській раді, виготовляють документи на будинок. По можливості, допомагають жінці із будівельними матеріалами. Проте механізму надання статусу біженця для таких

осіб поки немає, тож соціальний захист таких людей поки не підтримує.

Зараз Ганна Вітренко мріє, щоб на її рідній Донеччині запанував спокій та зруйнувалися стереотипи про жителів Заходу як варварів та націоналістів. Троє її дітей проживають в Росії та не спілкуються з матір'ю через її підтримку ідеології Майдану.

Список використаних джерел та літератури

1. <http://voznensensk.org/cat/316>
2. <http://bukinfo.com.ua/show/news?lid=47440>
3. <http://radabori.com.ua/index>
4. <http://video.online.ua/656802/pereselentsi-zi-shodu-pochali-yihati-dodomu/>
5. <http://androidmafia.ru/video/aLxfWvXqj54>
6. <http://tsn.ua/ukrayina/zakon-pro-migrantiv-zi-shodu-ta-krimu-dopomozhe-rozvorushiti-armiyu-chinovnikiv-eksperti-355498.html>

С. В. Білошицький,

доктор політичних наук, доцент

(м. Хмельницький)

ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ НАСЛІДКИ СУЧАСНИХ ІМІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Формування міграційної внутрішньої й зовнішньої політики з урахуванням можливих політичних та правових наслідків є одним із найактуальніших завдань, що стоять перед Українською державою. Визначення змісту міграційної політики передбачає вивчення досвіду сусідніх країн, де інтенсивність міграційних процесів є вищою, ніж в Україні, й, відповідно, накопичений більший матеріал для наукового аналізу.

Для політичної науки дослідження політико-правових наслідків міграції населення є важливим також тому, що в системі міжнародних відносин і внутрішніх процесів країн Європи з'явився новий наднаціональний економічний і соціально-політичний суб'єкт – Європейський Союз. Відповідно, правомірно говорити про спроби побудови погодженої на багатьох рівнях політики в області

регулювання міграційних потоків. ЄС являє собою унікальний приклад співтовариства, яке динамічно рухається в напрямках економічної, політичної та соціокультурної інтеграції.

Ще на початку XX ст. уряди європейських країн намагалися всіляко обмежувати імміграційні потоки, які могли б істотно порушити традиційний для їх суспільств расово-етнічний і, відповідно, культурно-цивілізаційний баланс. Однак після Першої та особливо Другої світових війн ситуація дещо змінилася. Країни Західної Європи розчинили двері для масової імміграції жителів своїх колишніх колоній, що «експортували» дешеву робочу силу та займали ті економічні ніші, яких уникали представники корінного населення (хімічна промисловість, комунальне господарство, сільське господарство, сфера обслуговування тощо). Проте до 70–80-х років XX ст. мігранти традиційно розглядалися як «тимчасові гості» («гастарбайтери»), і на перших етапах політика регулювання міграційних процесів не ставила своїм завданням соціокультурну адаптацію працівників. І лише збільшення маси мігрантів наприкінці XX ст. до 10-15% від загальної чисельності жителів спровокувало європейські країни до більш рішучих кроків по регулюванню міграційних процесів і розробці політики їх інтеграції [1, с. 5].

Активізація міграційних процесів в Європі викликана значною депопуляцією та старінням корінного населення. Лише одна з п'ятдесяти північноатлантичних націй – мусульманська Албанія – продовжує демографічний підйом, що забезпечує її виживання. Із двадцяти націй світу, що мають найнижчий рівень народжуваності, вісімнадцять знаходяться в Європі. Середній рівень народжуваності в Європі впав до 1,4, тоді як для збереження поточної чисельності населення потрібен рівень як мінімум 2,1 (рівень, що в Європі був зафіксований востаннє у 1957 р.). Згідно з прогнозом Демографічного відділу ООН, при збереженні поточного рівня народжуваності, без урахування імміграції, кількість населення до 2050 р. скоротиться до позначки у 556-600 млн. осіб. Європа втратить людський потенціал, рівний сукупному населенню сучасних Німеччини, Нідерландів, Бельгії, Швеції, Данії та Норвегії [2].

Відповідно, європейська спільнота вимушена компенсувати власну демографічну депопуляцію імміграційними потоками з інших континентів, що призводить до урізноманітнення національного складу ЄС. За статистичними даними, за межами Євросоюзу

народилося близько 30 млн. європейських громадян, що становить близько 6% населення. Число нелегалів досягає 4,5-8 млн. осіб (1-1,75%) [3] (однак, як вже було зазначено вище, на експертному рівні чисельність мігрантів у ЄС оцінюється, за різними методиками, на рівні 10-15% від загального населення).

За останні десятиліття в Європу прибули кілька десятків мільйонів мігрантів. Перше місце серед них упевнено тримають вихідці з мусульманських країн: лише на території ЄС їх нараховується близько 15 млн. осіб, що дозволило ісламу витіснити іудаїзм з позиції другої за розповсюдженістю релігії в ЄС. Проте не слід забувати, що дипломатичний і стратегічний простір ЄС – через Раду Європи і НАТО – включає ще майже 100 млн. мусульман з Албанії, Боснії, Туреччини та Азербайджану [4]. Ісламський фактор уже став «головним боєм» ЄС. Якщо інтеграція між самими європейцями увінчалася тріумфальним успіхом, то «вона часто не спрацьовує, коли йдеться про численних іммігрантів-мусульман, і це породжує складні проблеми у сфері безпеки, які ЄС із великими труднощами намагається розв'язати» [5].

Результатом активних міграційних процесів у Західній Європі стало виникнення значних анклавів африканського, азійського, мусульманського населення, які втратили інтерес до соціокультурної асиміляції у суспільства, що приймають [6, с. 13]. Цю обставину визнають практично всі провідні суспільствознавці. Е. Тоффлер зауважує, що в сучасному світі «всюди посилюється опір «тигельному» процесу. Расові, етнічні та релігійні групи відстоюють своє право на існування і продовжують гордо зберігати свою самобутність» [7, с. 299].

Проблеми асиміляції мігрантів, переважно вихідців з мусульманських країн, гостро турбують корінне європейське населення та професійних експертів. Як наголошує американський політолог Р. Каган, останніми роками європейське суспільство підкреслено хворобливо реагує на питання імміграції та культурної ідентичності, і більшість особисто знайомих йому експертів сумніваються в тому, що Європа «спроможна буде переварити всіх нових іммігрантів» [8].

Крайню стурбованість наслідками міграційної політики виражає С. Хантінгтон. Він відзначає такі негативні риси цього процесу: 1. Міграція стає самонаростаючим процесом. 2. Нові

іммігранти приїждять в основному з незахідних суспільств. 3. Серед мігрантів рівень народжуваності значно вище, ніж у представників титульних націй. 4. Іммігранти створюють свої земляцькі громади, які не інтегруються в культури, що їх прийняли. 5. У жителів Заходу розвиваються фобії відносно мігрантів. 6. На Заході (і особливо в Європі) з'явилися праворадикальні антиімміграційні партії [9, с. 309-313].

Схожі побоювання виказує й Зб. Бжезинський. Його бачення ситуації можна виразити такими тезами: 1. Міграція починає змінювати соціально-культурну структуру Заходу. 2. Незабаром ЄС буде змушений відродити практику комплектування збройних сил із числа мігрантів-найманців. 3. Етнічні лобі вже сьогодні реально впливають на зовнішню політику західних країн. 4. Рано чи пізно у всіх західних країнах певна расова або етнічна меншість зможе зайняти домінуюче положення в системі влади [10, с. 219-220, с. 245-246].

Згадані вчені висловлюють занепокоєння не стільки самими міграційними процесами, скільки їх наслідками в соціокультурній і політичній сферах, пов'язаними із небажанням мігрантів освоювати базові цінності приймаючих західних суспільств. Дане явище, яке раніше усіяко присікалося західними державами, з другої половини ХХ ст. стало домінуючою тенденцією у взаєминах суспільств-реципієнтів та прибуваючих мігрантів.

Останніми десятиліттями практично всі провідні західні країни перейшли до імміграційної моделі, яка одержала назву «миска салату», або «мультикультуралізм». Ця модель передбачає майже повну і повсюдну відмову від політики асиміляції (принаймні від її явних форм). Замість формування «великої нації» відбувається процес ствердження «множинних лояльностей»; «сакралізації «різноманітності» – походження, культур, рас» [11, с. 131]. Ф. Фукуяма підкреслює, що всі розвинені країни приречені розвиватися у бік створення мультикультурного суспільства. Однак, зазначає він, «населення розвинених країн, прихильне своїм історичним цінностям, важко сприймає ідею створення такого суспільства». У ситуації, що складається, вважає вчений, західне суспільство повинне звикнутись із цією тенденцією, європейцям доведеться навчитися миритися з низкою «огидних» проявів мультикультуралізму американського зразка [12].

У свою чергу, С. Хантінгтон констатує, що легалізація мультикультуралізму призвела до перетворення суспільств на арену співіснування декількох етносів-антиподів, а спроби демократичних держав згладити протиріччя, проводячи курс на «позитивну дискримінацію» з квотами, встановленими для чорної меншості й надалі для іспаномовної меншості для того, щоб добитися особливого ставлення та специфічних вигід, «парадоксальним чином знову узаконили поняття етносу, раси, саме те, що ці закони прагнули усунути» [13].

Фахівці відзначають агресивне небажання мігрантів освоювати соціальні норми поведінки європейців. Більше того, лідери емігрантських громад часто зацікавлені в компактному та відособленому проживанні своїх підопічних. У їхню свідомість привноситься установка на те, що західне суспільство сповнене забобонів відносно ісламу і мусульман, що отруює повноцінний діалог між представниками різних культур [14]. На думку О. Казінцева, громади найчастіше скріплені не тільки войовничим пафосом ісламу, а й почуттям колективної відкинутості – етнічної та соціальної, що утворює поживне середовище для радикалів усіляких відтінків [15, с. 29]. У результаті мусульманський міграційний рух перетворюється на добре керовану політичну силу з боку міжнародних і національних емігрантських організацій («Світова ісламська єдність», «Брати-мусульмани», Союз ісламських організацій Європи, Союз ісламських культурних центрів, «Ісламська допомога» тощо) [16].

Відомий голландський соціолог Г. Веуше зазначає, що на початку ХХІ ст. європейці стали значно агресивніше ставитися до іммігрантів. Їх почали дратувати значне збільшення кількості іноземців у великих містах, небажання іммігрантів навчатися та отримувати професію, розростання підліткових банд, що хазяйнують на вулицях, переслідування мігрантами представників сексуальних меншин та зведення рахунків приїжджих мусульман з місцевими євреями [17].

Е. Моравчик констатує, що антимусульманська і неонаціоналістична реакція в Європі є майже неминуchoю на тлі її спроб інтегрувати швидко зростаючі національні меншини. Це викликає «найрізноманітніші сумні передбачення про майбутню «Євроаравію» та про руйнування чисто європейської цивілізації»

[18]. На думку авторитетного дослідника ісламу Б. Льюїса, «не пізніше, ніж до кінця XXI ст. Європа стане частиною арабського Заходу, Магрибу» [19]. Т. Бленклі пророкує, що «західні цінності та спосіб життя будуть витиснуті з Європи цінностями радикального ісламу». Привабливість ісламізму, який сповідується меншістю, але терпиться і пробачається більшістю, посилюється, а Європа, відповідно, поступово перетворюється на «Євразію» [20].

М. Штейн констатує, що мусульманам не просто вдається відстояти свої інтереси в Європі, але й створити умови для самоліквідації західної цивілізації як явища культурного та політичного характеру. Швидка зміна пропорції між корінними жителями Європи та мігрантами-мусульманами, на його переконання, смертельно згубна для демократії західного типу. «Якщо 100% населення вірять у ліберальну, плюралістичну демократію, то немає значення, скільки з них «білі» – 70 або 5%. Але коли частина населення вірить у ліберальну, плюралістичну демократію, а інша – ні, то велику роль відіграє, чи включає ця частина 90 або тільки 60, 50 або 45% населення» [21].

Низка соціологічних досліджень, проведених останніми роками, засвідчує зростання ворожості корінних європейців до вихідців з незахідних суспільств. Так, за результатами опитування «British Social Attitudes survey» в 2003 р., лише 16,4% населення Великобританії погодилися з твердженням, що етнічним меншостям слід надавати допомогу для збереження їх звичаїв і традицій; 56,2% вважають, що групи повинні адаптуватися і влитися до складу національного суспільства. Не вітають жителі Великобританії й ріст чисельності мігрантів у своїй країні: 74% британців згодні з необхідністю її скорочення; 82,6% дотримуються думки, що слід ухвалювати більш суворі заходи для виключення нелегальної імміграції. Лише 39,6% вважають, що легальні іммігранти, які не є громадянами, повинні мати рівні з ними права [22].

Дослідження, проведене соціологічним центром ICM на замовлення «The Guardian» у 2013 р. (5 тис. респондентів з 5-ти країн-членів ЄС), засвідчило, що найбільш вороже до міграції в ЄС ставляться в Британії. Близько 47% британців заявили, що вони проти іммігрантів з країн, що не входять до складу Євросоюзу, причому половина опитаних окреслила свою позицію як «украй

ворожу». Схвалюють міграцію лише 20%. Неприйняття міграції з неєвропейських країн також є сильним у Франції, Іспанії й Німеччині. Проти неї виступають 39% іспанців і французів та 37% німців. У Польщі проти мігрантів виступило 25% населення [23].

Знаковою подією у житті Європи став Швейцарський референдум 9 лютого 2014 р., на якому ініціативу «Проти масової міграції» підтримало 50,3% учасників голосування. Ініціатором референдуму виступила Народна партія Швейцарії, яка дотримується ідеології «правого» популізму, і саме на антиімміграційній темі отримала в 2007 р. 29% голосів на парламентських виборах (що є рекордом для політичних партій Швейцарії з 1919 р.) [24].

Зростання антиімміграційних настроїв у європейських країнах знаходить своє відображення у функціонуванні їх партійно-політичних систем. Помітно зростає підтримка корінним населенням праворадикальних партій.

У 2013 р. аналітична організація «Counterpoint» провела дослідження у 8-ми країнах електорального потенціалу праворадикальних сил, яке засвідчило, що «переконаними радикалами» вважають себе понад 5% населення Данії, Угорщини, Нідерландів і Норвегії. А загалом готові підтримати радикальні політичні сили в Німеччині 9% громадян, у Данії – 14%, у Франції – 15%, у Нідерландах – 16%, у Фінляндії – 19%, в Угорщині – 33%.

Дослідники звертають особливу увагу на Францію, Голландію та Фінляндію, спростовуючи деякі розповсюджені стереотипи, наприклад, що радикали – це завжди чоловіки, молоді, неосвічені й схильні до насильства. Це не так, говорять вони, оскільки серед радикалів, особливо серед нових, спостерігається усе більше жінок і людей старшого віку [25].

Визнаючи, що сучасна міграція детермінована об'єктивними економічними мотивами, низка аналітиків вважають, що міграційні процеси не лише впливають на внутрішньополітичні процеси, але й стимулюються окремими політичними групами задля отримання певних соціокультурних наслідків.

Ряд дослідників вважають, що імміграцію підтримують ті політичні сили, які за її рахунок розширюють свій політичний вплив. Наприклад, російський соціолог В. Штепа наполягає на тому, що представники лівих політичних сил активно підхльостували імміграцію з країн третього світу на Захід, ставлячи перед собою такі

завдання: 1. Одержання прив'язаного до них електорату, людей, які приречені голосувати за трудові або соціал-демократичні партії. 2. Нав'язування корінному населенню комплексу провини перед мігрантами. 3. Поступова трансформація світу в одну велику державу, що відповідає марксистській інтернаціоналістській ідеології [26, с. 113].

На думку Б. Кагарлицького, у посиленні міграційних процесів зацікавлені якраз не ліві, а їх ідеологічні опоненти – неоліберали. Він стверджує, що заохочення міграції явно стало частиною загальної неоліберальної стратегії, спрямованої на підриз робітничого руху та зміну співвідношення сил у суспільстві. Класове протистояння повинно було замінитися етнічними конфліктами, які (на відміну від протиборства праці та капіталу) не мають вирішення. Солідарність трудящих повинна була замінитися роз'єднаністю знедолених «множин» [27, с. 85].

Останнім часом стало модним підозрювати в нагнітанні міграційних пристрастей консервативні та праворадикальні сили, котрим на тлі міжцивілізаційних протистоянь вдається мобілізувати під свої прапори патріотичний електорат. Європа вже зіштовхнулася з реакційними антиімміграційними рухами, такими як Національний Фронт у Франції, блок «Влаамс» і партія «Фламандський інтерес» у Бельгії, «Ліга Ломбарда» і Національний альянс в Італії, Партія Свободи в Австрії, Національний фронт Валлонії, Партія свободи у Нідерландах, Народна партія Данії, Народна партія Швейцарії, норвезька Партія прогресу, Демократична партія Швеції, партія «Атака» у Болгарії, «Партія незалежності Великобританії», партія «Велика Румунія», партія «Jobbik» в Угорщині, партія «Золотий світанок» у Греції та ін. [28].

Динаміка політичних процесів сучасної Європи засвідчує, що праворадикальні сили не лише отримали гарантовані електоральні ніші, а й перетворюються на потенційних лідерів майбутніх виборчих кампаній. Лідері французького Народного Фронту М. Ли Пен та нідерландської Партії свободи Г. Вілдерс ініціювали наприкінці 2013 р. утворення панєвропейського альянсу ультраправих сил, своєрідного інтернаціоналу націоналістів ЄС. Зазначена ініціатива вже підтримана Народною партією Данії, Партією фінів та партією «Фламандський інтерес». Активна виборча кампанія цих політичних

сил дозволила ультраправим партіям одержати третину місць у Європейському парламенті на травневих виборах 2014 р. [29].

Однак, погоджуючись із тим, що ряд політичних сил на тактичному рівні може отримати певні зиски від міграційних процесів, важко погодитися з тим, що саме ці сили є локомотивами глобальних міграційних процесів. Наявність певної зацікавленості у міграційних процесах з боку практично всього спектра політичних сил (лівих, ліберальних, демократичних, консервативних і ультраправих) швидше свідчить про те, що суб'єкти глобального управління міграційними процесами знаходяться над політичними системами суспільств, що окреслює подальший напрямок дослідження причин, механізмів і наслідків соціокультурних трансформацій на теренах ЄС.

Поки, на думку експертів аналітичної організації «Counterpoint», у європейської спільноти є чотири способи поведінки відносно радикальних партій, вплив яких на системи прийняття політичних рішень постійно збільшується. Перший – це остракізм, зведення «санітарного кордону», відмова від взаємодії з радикальними партіями за будь-яких обставин. Проте, відмічають експерти, це породжує проблему, оскільки створює навколо них ореол жертв системи, підсилюючи в такий спосіб їх позиції. Другий спосіб поведінки полягає в боротьбі з радикальними партіями за виборців, застосовуючи найрішучішу політику в таких основних питаннях, як імміграція. Однак у разі, коли виключно імміграційна тема є їх основним аргументом боротьби за виборця, ця стратегія виявиться беззмисловою. Третій спосіб передбачає взаємодію із цими партіями, створення урядових або парламентських коаліцій. Водночас цей шлях на перспективу підсилює позиції радикальних партій. Четвертий спосіб полягає у спробі залучити на свій бік тих помірних радикалів, які здатні раціоналізувати свої інтереси та дії (через соціальні, просвітнянські та комунікативні проекти). Проте цей крок потребує значних ресурсів, зусиль та часу, яких так бракує правлячим європейським бюрократіям.

Викладені вище факти дозволяють зробити наступні висновки та припущення:

– Депопуляція представників західного світу та розбавлення населення ЄС вихідцями з інших цивілізаційних світів поступово

приводить до радикальної зміни національного складу та відповідної соціокультурної трансформації країн Євросоюзу.

– Практично всі провідні країни ЄС перейшли до політики мультикультуралістичної моделі міграції, що передбачає майже повну та повсюдну відмову від політики асиміляції (принаймні від її явних форм). У результаті на території ЄС зростає роль неасимільованих анклавів представників незахідних цивілізацій, які ігнорують цінності корінного населення європейських країн, претендують на натуралізацію та отримання усіх громадсько-політичних та соціально-економічних прав місцевих громадян.

– Помітне збільшення чисельності іммігрантів та посилення їх ролі в суспільному житті країн ЄС сприяє зростанню праворадикальних настроїв серед корінного населення та збільшує політичну вагу ультранационалістичних політичних сил.

– По мірі збільшення кількості іммігрантів на території ЄС зростає вірогідність виникнення політичних партій, орієнтованих на натуралізованих іммігрантів, що також сприятиме радикалізації політичних систем.

– Урядами країн ЄС не запропоновано чіткого бачення корекції міграційної політики з метою пом'якшення негативних наслідків впливу масштабної міграції на політичне життя приймаючих країн, зокрема зниження рівня радикалізації публічного дискурсу європейських партійно-політичних систем.

Список використаних джерел та літератури:

1. Апанович М. Ю. Политические аспекты миграционных процессов в современной Европе : автореф. дис. на соискание наук. степени канд. полит. наук : спец. 23.00.04 – «Политические проблемы международных отношений, глобального и регионального развития» / М. Ю. Апанович. – М. 2012. – 18 с.

2. Бьюкенен Патрик. Европа совершает самоубийство / Патрик Бьюкенен // Завтра. – 2002. – 20 авг. – № 34 (457).

3. Vernet Daniel. Ce que les politiques savent de l'immigration et ne disent pas / Daniel Vernet // Slate.fr. – 2013. – 29 octobre. – Режим доступу : Slate.fr. – <http://www.slate.fr/story/79226/politiques-immigration-europe-france-mensonges>, вільний. – Назва з титул. екрану.

4. Khanna Parag. The empire strikes back / Parag Khanna // The Guardian. – 2008. – 4 February.

5. Коэн Роджер. Преобразование Европы еще далеко от завершения [Электронный ресурс] / Роджер Коэн // The International Herald Tribune. – 2007. – 26 march. – Режим доступа : Сайт ИноСМИ.Ru. – <http://www.inosmi.ru/translation/233632.html>, вільний. – Назва з титул. екрану.

6. Бьюкенен П. Дж. Смерть Запада / П. Дж. Бьюкенен ; пер. с англ. А. Башкирова. – М. : ООО “Изд-во АСТ”, 2003. – 444 с.

7. Тоффлер Э. Метаморфозы власти. Знание, богатство и сила на пороге XXI века / Э. Тоффлер ; пер. с англ. – М. : ООО Изд-во АСТ, 2003. – 669 с.

8. Kagan Robert. In Europe, a Slide Toward Irrelevance / Robert Kagan // The Washington Post. – 2008. – 13 June.

9. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон ; пер. с англ. Т. Велимеева, Ю. Новикова. – М. : ООО Изд-во АСТ, 2003. – 603 с.

10. Бжезинский Зб. Выбор. Глобальное господство или глобальное лидерство / Зб. Бжезинский ; пер. с англ. – М. : Междунар. отношения, 2004. – 288 с.

11. Тодд Э. После империи. Pax Americana – начало конца / Э. Тодд ; пер. с фр. Е. Н. Корендясова. – М. : Междунар. отношения, 2004. – 240 с.

12. Fukuyama Francis. Paris-Washington: une trajectoire commune / Francis Fukuyama // Le Figaro. – 2003. – 4 décembre.

13. Лакруа Алексис. Хантингтон: «Столкновение многокультурности» [Электронный ресурс] / Алексис Лакруа // Le Figaro. – 2005. – 19 January. – Режим доступа : Сайт ИноСМИ.Ru. – <http://www.inosmi.ru/print/216440.html>, вільний. – Назва з титул. екрану.

14. Алибхай-Браун Ясмин. Ислам, убийства и исчезающая цивилизация Европы [Электронный ресурс] / Ясмин Алибхай-Браун // The Independent. – 2004. – 4 november. – Режим доступа : Сайт ИноСМИ.Ru. – <http://www.inosmi.ru/print/214411.html>, вільний. – Назва з титул. екрану.

15. Казинцев А. На что мы променяли СССР? / А. Казинцев. – М. : Изд-во Яуза; Изд-во Эксмо, 2004. – 448 с.

16. Тульский Михаил. Ислам в неисламском мире / Михаил Тульский // Независимая газ. – 2001. – 29 сент.

17. Щерковский Павел. Голландия устала от политкорректности [Электронный ресурс] / Павел Щерковский // Gazeta Wyborcza. – 2006. – 13 April. – Режим доступа : Сайт ИноСМИ.Ru. – <http://www.inosmi.ru/print/226798.html>, вільний. – Назва з титул. екрану.

18. Моравчик Эндру. Уникальный момент [Электронный ресурс] / Эндру Моравчик // Newsweek. – 2007. – 19 march. – Сайт ИноСМИ.Ru. – Режим доступа : <http://www.inosmi.ru/print/233492.html>, вільний. – Назва з титул. екрану.

19. Schwanitz Wolfgang. «Europa wird am Ende des Jahrhunderts islamisch sein» / Wolfgang Schwanitz // Die Welt. – 2004. – 28 Juli.

20. Barone Michael. Thwarting «Eurabia» / Michael Barone // The Washington Times. – 2005. – 26 September.

21. Steyn Mark. Selbstmord Europas – Essay / Mark Steyn // Die Welt. – 2006. – 9 Februar.

22. Heath A.F. British National Identity and Attitudes Towards Immigration / Heath A.F., Tilley J.R. // International Journal on Multicultural Societies. – 2005. – V. 7, – №2. – P. 125, 128-129.

23. Pop Valentina. Europeans say they are tolerant, but oppose immigration / Valentina Pop // EUobserver.com. – 2011. – 14 mars. Режим доступа : EUobserver.com. – <http://euobserver.com/social/31980>, вільний. – Назва з титул. екрану.

24. Koydl Wolfgang. Volksabstimmung in der Schweiz: Freizügigkeit, nein danke / Wolfgang Koydl // Sueddeutsche Zeitung. – 2014. – 9 Februar.

25. Torreblanca José Ignacio. Recuperar a los nuevos radicales / José Ignacio Torreblanca // El Pais. – 2013. – 18 noviembre.

26. Штепа В. RUтопия / В. Штепа. – Екатеринбург : Ультра. Культура, 2004. – 384 с.

27. Кагарлицкий Б. Ю. Политология революции / Б. Ю. Кагарлицкий. – М. : Алгоритм, 2007. – 576 с.

28. Kiss Yudit. Xenophobes, not workers, are uniting across Europe / Yudit Kiss // The Guardian. – 2007. – 30 January.

29. Posener Alan. Das Establishment der EU hält sich die Ohren zu / Alan Posener // Die Welt. – 2014. – 27 Mai.

О.М. Галко,
старший викладач
(м. Хмельницький)

РЕФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ – ШЛЯХ ДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ЧИННОЇ ПРАВООХОРОННОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

На сьогоднішній день особлива увага прикута до проблеми реформування органів прокуратури як одного з головних суб'єктів правоохоронної системи України. І це не дивно, адже і широко проанонсовані реформи і уже проведені деякі з них, а саме реформування системи місцевих прокуратур України, свідчать про чималі зрушення в системі правоохоронної діяльності.

Проте це лише перші не зовсім впевнені кроки у цьому напрямку. Адже питання повномасштабного реформування прокуратури в числі інших правоохоронних органів зараз є надзвичайно актуальним для України, що визнано на найвищому рівні і зазначено в Законі України «Про основи національної безпеки України».

Зокрема ним передбачено, що одним з основних напрямів державної політики з питань національної безпеки України у сфері державної безпеки є саме реформування правоохоронної системи з метою підвищення ефективності її діяльності на основі оптимізації структури, підвищення рівня координації діяльності правоохоронних органів, покращення їх фінансового, матеріально-технічного, організаційно-правового і кадрового забезпечення [1, ст. 8].

Як зазначено на офіційному сайті Генеральної прокуратури України – із набуттям чинності новим Законом України «Про прокуратуру» разом із прийнятими нещодавно поправками до нього ми розпочинаємо процес системного реформування органів прокуратури України, основою якого має стати якісне оновлення її керівного складу. Наше головне завдання – відкрити двері прокуратури для компетентних, мотивованих і порядних людей, які здатні змінити систему з середини та прагнуть перетворити її таким чином, аби вона дійсно служила інтересам Українського народу. Відкритий, чесний і прозорий конкурсний відбір – єдиний спосіб зробити це [2].

Отож, реформування органів прокуратури розпочалося із її низової первинної ланки – місцевих прокуратур, а саме їх керівників та заступників.

Таким чином, реформи, які тривають в Генпрокуратурі України, виявилися лише косметичними змінами, а конкурсний відбір на посади не дав змогу новим людям прийти на прокурорські посади – таких висновків дійшли представники Харківської правозахисної групи та зарубіжні експерти. Генеральний прокурор України Віктор Шокін саботував останній раунд реформ у органах прокуратури, і під виглядом нової дієздатної системи збереглася стара, стверджує член Харківської правозахисної групи Галина Койнаш. Ці її висновки поширив сайт Атлантичної Ради.

На думку Галини, «безпрецедентна реформа», про яку говорив Шокін у новорічному зверненні до колег є лише «косметичними» змінами. До того ж, закон щодо реформування органів прокуратури мав запрацювати 25 квітня 2015 року, але дію значної частини його положень відклали до 15 квітня 2016 року, визнала експерт.

Оновлення кадрів в органах прокуратури передбачав конкурсний відбір місцевих прокурорів. Однак якщо спершу 60% кандидатів були людьми не зі старої системи, то після двох етапів незалежного тестування їх залишилося лише 22%. А після інтерв'ю з кандидатами з боку відбіркових комісій, де з семи членів по чотири призначалися генпрокуратурою, лише 3% успішних кандидатів були новими в органах прокуратури, наголошує експерт. Але, за словами Галини Койнаш, «після «останнього слова» Шокіна сторонніх кандидатів не лишилося зовсім» [3].

Таким чином, за словами заступника генпрокурора Віталія Каська, 84% місцевих прокурорів, призначених Шокіним, раніше були районними прокурорами, і переважно працювали на таких посадах за президентства Віктора Януковича. Депутат від «Самопоміч», голова антикорупційного комітету парламенту Єгор Соболєв назвав це просто «ротацією» старих кадрів. Критика щодо роботи Генеральної прокуратури України та реформи прокуратури лунає і з боку США. Так посол США в Україні Джеффри Пайетт заявив на фінансовому форумі в Одесі, що Генеральна прокуратура України відмовляється боротися з внутрішньою корупцією, і це «підриває реформи, які проводить українська влада» [3, 4].

Загалом, відповідно до Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про прокуратуру» щодо удосконалення та особливостей застосування окремих положень» від 02.07.2015р. № 578-VIII, передбачено зменшення загальної чисельності працівників органів прокуратури до 1 січня 2018 року з 15000 осіб до 10000 осіб [5].

На сьогодні цей процес триває, в тому числі і шляхом уже зазначеного реформування організаційної структури низового рівня прокурорської системи – місцевих прокуратур. Що ж стосується реформування усієї системи Прокуратури України, то існують декілька ідей, серед яких: продовжити конкурси на рівні регіональних і Генеральної прокуратури або ж зацентувати увагу на створення кваліфікаційно-дисциплінарної комісії, яка із 15 квітня цього року забере певну частину повноважень у Генерального прокурора. Ця комісія повинна займатися питаннями відбору і звільнення прокурорів. Ідея полягає у введенні на рівні закону в цю комісію на певний термін членів-іноземців [6].

Однак, якщо прослідкувати за хронологією подій, то основні кроки до змін не кадрового, а матеріального (сутнісного) характеру спрямовані на реформування органів прокуратури, датуються 2015 роком і виявляються вони у вигляді внесення змін до нещодавно прийнятого Закону України «Про прокуратуру» від 14.10.2014р. № 1697-VII.

Чи не головні з них стосуються створення у системі прокуратури України принципово нового структурного підрозділу – Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, на яку передбачено покладення наступних функцій: 1) здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування, яке здійснюється Національним антикорупційним бюро України; 2) підтримання державного обвинувачення у відповідних провадженнях; 3) представництво інтересів громадянина або держави в суді у випадках, передбачених Законом України «Про прокуратуру» і пов'язаних із корупційними або пов'язаними з корупцією правопорушеннями [7, 8].

Адже, особливо важливим фактором у побудові правової держави з європейськими цінностями є боротьба з корупцією, яка, як зазначив 8 грудня 2015 року під час свого виступу з трибуни Верховної Ради України віце-президент США Джо Байден, є

«раковою пухлиною» нашої країни. Усе це свідчить, що для подальшого зміцнення законності необхідні рішучі заходи по припиненню будь-яких порушень, запорукою чого є активна участь у цьому оновлених органів прокуратури.

Загалом, хочеться сподіватись, що і кадрова реформа і реформа організаційної структури і саме головне якісні докорінні зміни у системних підходах до своєї професійної діяльності змусить і працівників прокуратури і законодавців забезпечити прокуратурі належне і основоположне місце в числі інших правоохоронних органів.

Список використаних джерел та літератури

1. Про основи національної безпеки: Закон України від 19 червня 2003 р. № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351.
2. Вітальне слово заступника Генерального прокурора України Давіда Сакварелідзе [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua/ua/reforms>.
3. Реформа прокуратури без кадрового оновлення залишиться «косметичною» – експерти [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/27481016.html>.
4. ГПУ перешкоджає боротьбі з корупцією і підриває реформи – посол США [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2015/09/25/7082613/?attempt=1>.
5. Про внесення змін до Закону України «Про прокуратуру» щодо удосконалення та особливостей застосування окремих положень: Закон України від 02 липня 2015 р. № 578-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 34. – Ст. 336.
6. «Скорочення прокуратури на 20% – єдиний позитив реформи», – Олександр Банчук [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://hromadskeradio.org/programs/hromadska-hvylya/skorochennya-prokuratury-na-20-yedyny-pozytyv-reformy-oleksandr-banchuk>.
7. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1697-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 2-3. – Ст. 12.
8. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України

щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції: Закон України від 12 лютого 2015 р. № 198-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 17. – Ст. 118.

Т.С. Гойда,
студентка 5 курсу
(м. Хмельницький)

СУТНІСТЬ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ

У зв'язку з постійним прийняттям багатьох проектів нормативно-правових актів, на сьогодні тема прав людини все ж залишається актуальною. Адже прийняття певного проекту спричиняє обговорення того, які права в ньому були розширені, а які, в певній мірі, обмежуються і, внаслідок цього, потребують розширення. Тобто відбувається утворення так званого “колеса закону”, тобто вічне вдосконалення його на користь людей [1, с. 38].

Майже завжди говорять про права людини і, відповідно, майже ніколи про можливість їх зловживання. Здавалось би, на перший погляд, як можна зловживати тим, що тобі дозволено законом і створено задля врегулювання суспільних відносин, а не створення нових. Проте проблема зловживання була висвітлена ще в римському праві, вже тоді боролися з тим, щоб не використовувати своє право на шкоду іншому [1, с. 218].

Проте на даний момент зловживання правом є більш філософським визначенням, ніж правовим, яке пов'язане з мораллю, культурою, свідомістю людини. Для того, щоб пов'язати його з правовим, необхідно на рівні закону дати визначення поняття зловживання правом, що воно собою являє і як з ним боротися.

В буденному житті ми досить часто зустрічаємось із зловживанням правом, проте не приділяємо цьому ніякого значення, а тим більше боїмося закріпити цей інститут у більшості з чинних кодексів.

Простим прикладом, коли ми можемо зловжити своїм правом, можна назвати перехід пішохідного переходу. Виникає питання: як саме ми можемо в цьому випадку зловжити своїм правом, адже в Кодексі України про адміністративні правопорушення чітко

зазначено, що водій зобов'язаний зупинитися і пропустити пішохода, який переходить дорогу у визначеному законом місці. Тим паче, для кожного відомо, що пішохід завжди правий. Проте існує досить велика кількість випадків, коли водій знаходиться за декілька метрів до пішохідного переходу, а пішохід починає переходити дорогу, тим самим використовуючи своє право вільно перейти дорогу і не задумуючись про те, яким чином водій має зупинитись, в свою чергу на наступній вулиці знаходиться працівник ДАІ і зупиняє цього водія та складає протокол. Тому потрібно притягати до відповідальності не водія, який не зміг зупинитись і був оштрафований, а пішохода, який самовпевнено і безроздумно переходив дорогу, не оцінивши ситуації та не пропустивши водія.

Інші випадки зловживання правом ми можемо простежити у наступних життєвих ситуаціях.

Водій, який рухається поза населеним пунктом із швидкістю 50 км/год, при дозволеній швидкості 80 км/год, також належить до тих осіб, які зловживають правом. Так, даний водій з метою власної безпеки рухається з такою швидкістю і відповідно не порушує цим правил дорожнього руху, проте він обмежує цим самим право інших водіїв рухатись із швидкістю 80 км/год, і тим самим провокує їх до порушення правил дорожнього руху. Тому, потрібно притягати до відповідальності не водія, який, до прикладу, пересік суцільну лінію здійснивши обгін даного авто, а водія, який затримує рух транспорту і створює затори на дорогах.

Наше законодавство є недосконалим, загальновідомо, що в ньому існує досить велика кількість прогалин. Всі ці прогалини можуть бути використані значною частиною людей на власну користь. Тим паче, нам дозволено все, що не заборонено законом.

Досить часто наші політики обливають один одного брудом, тим самим зловживаючи правом свободи слова.

Норми господарського процесуального права не є виключенням і також створюють ситуації, при яких особи використовують їх на власну користь. Наприклад, судом першої інстанції була здійснена помилка у рішенні суду, поставили на один нулик менше, ніж потрібно. Особа має право оскаржити дане рішення, проте апеляційна скарга, згідно з законом, подається через суд першої інстанції, в свою чергу суддя, побачивши цю помилку, швиденько здійснить виправлення і, відповідно, рішення набере

законної сили. З метою затягнення часу, що для підприємства зможе відіграти неабияку роль, особа оскаржує дане рішення, подаючи його безпосередньо до апеляційного суду, минаючи суд першої інстанції і, тим самим, минаючи виправлення в даному рішенні. Суд апеляційної інстанції не може не прийняти дану заяву тільки на підставі того, що вона повинна подаватись через суд першої інстанції і приймає її. Поки суд апеляційної інстанції розгляне дане рішення, поки надішле його суду першої інстанції, проходить дорожочинний час, який особа може використати на власну користь. Тим самим особа зловжила своїм правом на оскарження даного рішення і завдала шкоди іншій стороні, яка змушена була втратити стільки часу.

Зловживання правом можна простежити і при реалізації норм сімейного права. Вічна тема стосунків батьків і дітей. Батьки, вважаючи за потрібне віддають дитину в музичну школу, хоча ця дитина бажає записатись на футбольну секцію. Вони забороняють грати їй футбол, виходити на вулицю, спілкуватись з друзями і, відповідно, продовжують її возити в музичну школу. Дитина, в якій недостатньо сформована психіка, не витримуючи психологічного тиску, покінчує життя самогубством. Притягнути батьків до відповідальності за ст. 120 Кримінального Кодексу України (доведення до самогубства) неможливо, адже не було ні жорстокого поводження, ні шантажу, ні примусу до протиправних дій, ні систематичного приниження людської гідності. Проте було присутнє зловживання батьками своїм правом на виховання цієї дитини. Тобто, діючи в рамках закону, використовуючи своє право, вони не враховували бажання цієї дитини, що і призвело до фатального кінця.

Як нам відомо, історично склалося, що протягом тривалого періоду часу український народ був поневолений і був обмежений у власних правах. Тепер, коли ми живемо у незалежній, демократичній державі, маючи досить велику кількість прав і свобод, ми не навчилися ними правильно користуватись, не навчилися використовувати норму права у взаємодії з нормою моралі, через свій досить низький рівень правової свідомості і правової культури, через бажання “надихатись свободою”, котра з’явилась після розпаду СРСР, із страхом на можливість її втрати знову. У нас виникає хибна думка: я маю право і як хочу, так його і використовую. Тому зловживання як було, так і буде ще протягом досить тривалого періоду, поки людина не досягне високого рівня правової свідомості і

правової культури. Або поки на законодавчому рівні не буде визначено загальне для всіх галузей поняття зловживання та відповідальності за вчинення таких дій.

Враховуючи все вищесказане, можна дати визначення, що такі дії є зловживанням правом. Отже, зловживання правом – це використання права в протиставленні з його призначенням, тобто аморальне і нецілеспрямоване використання, в результаті якого завдається шкода особистості, суспільству, державі, в той же час не відбувається завдання реальної шкоди та це не є порушенням чинного законодавства.

Пропонуємо включити дане визначення до Конституції України, для того, щоб суд в подальшому, помітивши явне зловживання правом, міг би обмежити дану особу у використанні даного права на певний проміжок часу.

Вважаємо за потрібне внести в Конституцію України статтю 22-1 (Зловживання правом), яку викласти в такій редакції:

Зловживання правом – це використання права в протиставленні з його призначенням, тобто аморальне і нецілеспрямоване використання, в результаті якого зазнається шкода особистості, суспільству, державі.

У зв'язку із внесенням даного визначення в Конституцію України потрібно змінити статтю 22 і викласти в такій редакції:

Права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними.

Конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані, крім встановлення обмежень передбачених статтею 22-1 цього закону.

При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод, крім обмежень передбачених статтею 22-1 цього закону.

Список використаних джерел та літератури:

1. Малиновский А. А. Злоупотребление правом / А. А. Малиновский. – М. : МЗ-Пресс, 2002. – 128 с.
2. Проблемы общей теории государства и права : Учеб. для вузов / [Под общ. ред. академика РАН, д.ю.н., проф. В. С. Нерсисянца]. – М. : Изд-во “Норма”, 2002. – 832 с.

3. Хропанюк В. Н. Теория государства и права : Учеб. пособ. для высших учебных заведений / Под ред. проф. В. Г. Стрекозова. – М. : Интерстиль. – 343 с.

Л.К. Жданкіна,
*аспірант інституту законодавства
Верховної Ради України
(м. Київ)*

КЛАСИФІКАЦІЯ ВИДІВ ПРИПИНЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ЗАРАХУВАННЯМ ЗУСТРІЧНИХ ОДНОРІДНИХ ВИМОГ

Актуальність теми. Проблема належності виконання зобов'язань в цивільних відносинах є ключовою, як в доктринальній, так і практичній площинах існування цивільних відносин. Якщо з точки зору цивілістики важливим є теоретичне обґрунтування та методологічне забезпечення механізму припинення зобов'язання зарахуванням та правовий статус сторін таких правовідносин, то з точки зору практики цивільних відносин важливими є наслідки відносин припинення. Останнє розкривається через внутрішню структуру, причини та способи реалізації таких правовідносин, але пізнання таких процесів вимагає всебічного дослідження самого інституту припинення зобов'язань. В цьому контексті досить потужним і нетривіальним інструментом наукового пізнання є класифікація та детермінація видів припинення цивільного зобов'язання зарахуванням зустрічних однорідних вимог. Класифікація дає змогу не лише виокремити різні види, а відтак і різні способи реалізації відносин з приводу припинення зарахуванням, але крім цього саме дослідження критеріїв класифікації дає змогу глибше сягнути природи відносин припинення, їх структури. Різні підходи та способи класифікації дають також і можливість всебічного охоплення факту юридичної дійсності та його місця в правовій реальності з точки зору тих чи інших важливих для класифікації критеріїв, які розкривають зв'язок правовідносин з іншими формами існування їх суб'єктів.

Ступінь наукового дослідження теми. Проблематика відносин припинення зобов'язань зарахуванням була розроблена

різними вченими, зокрема такими як Дзера О. В., Крат В. М., Кривцов А. С., Музика Т. О., Пригуза П. Д., Трут Д. В., Чайка І. В. та інші.

Але при цьому відсутні більш-менш ґрунтовні дослідження щодо класифікації та детермінації окремих видів відносин з припинення зобов'язань зарахуванням однорідних вимог.

Мета статті. Метою даної статті є дослідження окремих елементів правовідносин припинення цивільного зобов'язання зарахуванням зустрічних однорідних вимог шляхом їх класифікації та спробою детермінувати за певними різновидами.

Виклад матеріалу. Аналіз теоретичних засад та положень цивільно-правової доктрини на себе звертає увагу той факт, що на сьогодні відсутні критерії та способи класифікації видів припинення цивільного зобов'язання зарахуванням зустрічних однорідних вимог. Існує класифікація способів припинення зобов'язання загалом, до якого як раз і відноситься такий спосіб як припинення зарахуванням. Така відсутність способів диверсифікації зарахування не означає цілісність та унікальність і однотипність цього цивільно-правового інституту – припинення зобов'язання зарахуванням однорідних зустрічних вимог – натомість свідчить лише про недостатню ступінь науково-теоретичного та практичного опрацювання його структурних елементів.

Аналізуючи структуру правовідносин з приводу припинення зобов'язань і враховуючи особливості їх припинення зарахуванням зустрічних однорідних вимог приходимо до висновку, що однією із критеріїв класифікації повинна бути ознака змістовності та предметності таких правовідносин.

Загалом існують дві більш менш усталені точки зору стосовно характеру предмету зобов'язання. Так, узагальнюючи теоретичні засади рецесії римського права Кривцов О. С. вказує на існування абстрактних та матеріальних зобов'язань, при цьому визначаючи в якості основного критерію їх диверсифікації реальність та осяжність предмету зобов'язання [2]. Натомість Музика Т. О., узагальнюючи практичні напрацювання вітчизняних та закордонних вчених, вказує на існуванні таких видів як альтернативне, факультативне зобов'язання, та зобов'язання із конкретним предметом [3]. Власне дана класифікація прямо витікає із норм

Цивільного кодексу України та підтверджується цивільно-правовою доктриною.

З огляду на це доцільно запропонувати виділяти такі види припинення зобов'язання зарахуванням зустрічних однорідних вимог:

- припинення зарахуванням зобов'язання із конкретно визначеним матеріальним предметом. Мається на увазі припинення таких зобов'язань предмет яких є конкретно визначений сторонами, неподільний та такий, що не породжує альтернативності чи варіативності моделі поведінки суб'єктів зобов'язання;

- припинення зарахуванням зобов'язання із факультативним предметом. Факультативність при припиненні зарахуванням означає, що якщо не можливо здійснити зарахування однорідних вимог, що є предметом зобов'язання то сторони зобов'язання можуть здійснити зарахування інших вимог, що заздалегідь визначені угодою між ними, але не є основним її предметом.

Подібна класифікація покликана спростити або нівелювати можливі суперечності між сторонами зобов'язання стосовно предмету, щодо якого відбувається зарахування. Отже, якщо при припиненні зобов'язання зарахуванням зустрічних однорідних вимог сторони вчиняють цілком конкретні дії стосовно один одного, тобто припиняючи зобов'язання, що витікає з договору, не виникає питання стосовно обсягу, вартості чи інших якісних характеристик зобов'язання то такі правовідносини характеризуються як відносини, що мають конкретний єдиний навіть матеріальний предмет.

Якщо ж зобов'язання самі по собі мають складну структуру, а також множинність предмету відносин, то при їх припинення зарахуванням однорідних вимог, боржник, у випадку неспроможності виконати конкретне зобов'язання може опиняється в ситуації, коли зобов'язання можуть бути припинені зарахуванням іншого предметного елементу зобов'язань виконати який як раз боржника має можливість. Подібний випадок має місце зокрема в тих зобов'язаннях в яких предмет визначається одночасно і річчю, і окремою дією пов'язаною із такою річчю. Але оскільки припинення зобов'язання зарахуванням можливо виключно за умови однорідності предмету відносин зобов'язання, то вбачається за логічне факультативність вважати не стільки класифікаційною ознакою,

скільки додатковою характеристикою відносин припинення, коли зарахування відбувається стосовно предмету за згодою обох сторін.

Важливим аспектом є механізм реалізації такого виду припинення. В цьому контексті слід звернутися до точки зору Музики Т. О., яка зазначає, що питання про належність і дійсність способу, яким оголошено заяву про вибір предмету зарахування, слід вирішувати так: головним критерієм має бути те, що уповноважена на вибір сторона у визначений договором чи законом строк здійснила всі необхідні заходи, щоб повідомити іншу сторону про здійснення вибору. Причому погодження вибору з іншою стороною не потрібно, хоча й повідомити про свій вибір необхідно, незалежно від того, хто має право вибору. Якщо право вибору належить кредиторіві, то боржнику має бути повідомлено про те, який саме предмет зобов'язань підлягає зарахуванню (в силу вимоги до однорідності, необхідно врахувати можливість вчинення обопільних дій щодо зарахування предмету зобов'язань), це буде фактично дія кредитора, яка зумовлює належне виконання зобов'язання боржником. Якщо право вибору належить боржнику, то він вчиняє такі ж дії [4]. При цьому на нашу думку, вибір предмету зарахування при припиненні цивільного зобов'язання зарахуванням зустрічних однорідних вимог логічно віднести до компетенції кредитора.

Слід наголосити на тому, що абстрактність як ознака предмету зобов'язання виключає можливість застосування такого способу його припинення як припинення зарахуванням. По-перше абстрактність виключає таку ознаку, як однорідність та визначеність зустрічних вимог, що підлягають зарахуванню, та є необхідною умовою для вчинення такої дії. По-друге, абстрактність є джерелом нестабільності волі обох сторін, що може породжувати суперечки стосовно предмету зобов'язання і, як наслідок, створювати штучне затягування самого процесу зарахування. Таким чином, зобов'язання, що характеризуються абстрактним предметом не підлягають припиненню зарахуванням.

В якості наступного критерію класифікації видів зарахування зустрічних однорідних вимог як способу припинення цивільного зобов'язання пропонуємо виділити критерій цілісності предмету зобов'язання, що припиняється.

Досліджуючи природу предмету зобов'язальних відносин Трут Д. В. на базі результатів досліджень вітчизняних та зарубіжних

цивілістів прийшов до висновку щодо існування таких видів предмету зобов'язання як подільні і неподільні. Тобто неподільними є такі зобов'язання які повинні виконуватися цілком, оскільки виділення складових його елементів чи часткове виконання суттєво зменшує чи змінює цінність самого зобов'язання [7]. Відтак можна прийти до розуміння що таке зобов'язання вчиняється однією дією або сукупністю дій, які мають очікуваний результат лише у випадку їх послідовного та своєчасного виконання.

З точки зору припинення зобов'язання зарахуванням вбачається за доцільне виділення таких форм цього способу:

- повне припинення зобов'язання зарахуванням;
- часткове припинення зобов'язання зарахуванням.

Дана класифікація покликана конкретизувати подальшу долю зобов'язальних відносин у випадку їх складного характеру або у випадку, якщо предмет таких зобов'язань не є однорідним чи простим та складається з кількох елементів. При цьому в самій угоді зобов'язання може не розкладатися на складові частини, але його природа обумовлюватиме подібну складеність.

Припинення зобов'язання зарахуванням може виконуватися або тільки повністю або частинами, особливо за умови диверсифікації строків виконання зобов'язання, що має складну структуру але характеризується певною повторюваністю або тривалістю в часі з виконанням однорідних повторюваних зобов'язань. Наприклад зобов'язання за договором поставки, банківських розрахунків тощо.

При цьому слід мати на увазі основну вимогу – однорідність зобов'язань що припиняються зарахуванням. Тобто навіть якщо зобов'язання припиняються зарахуванням але не в повному обсязі а частинами, що до речі прямо не суперечить нормам ЦК України, але має цілковиту доцільність з точки зору практики реалізації цивільних відносин особливо в сфері речових прав, то такі частини повинні бути однаковими, їх предметна компонента однорідна, а часові межі співставними.

В цьому контексті заслуговує на увагу точка зору Чайки І. В., відповідно до якої у випадку припинення зобов'язання зарахуванням сторони такого зобов'язання виходять із зобов'язальних відносин в будь-якому випадку, але можуть відновити такий юридичний зв'язок після здійснення зарахування

зустрічних однорідних вимог. Втрата відносин зобов'язання відбувається навіть тоді, коли предмет зобов'язання є складним і зарахування відбувається щодо однієї його складової частини. На думку Чайки І. В. в такому випадку зобов'язання не поновлюються, а виникають заново [10]. Хоча насправді у випадку виникнення зобов'язань виникає питання стосовно джерел їх виникнення.

На нашу думку така позиція дослідника є дещо хибною, оскільки наприклад відносини де предметом зобов'язання є грошові розрахунки відбуваються послідовно і можуть здійснюватися частинами, що прямо витікає не лише з умов угоди, а прямо передбачено законодавством. Хоча логіка Чайки І. В. дозволяє уникнути важливого моменту – спірних питань стосовно визначення обсягу та виду тієї складової частини предмету зобов'язань щодо якого відбувається зарахування.

Важливо зауважити і на тому аспекті, що зарахування зобов'язань, предмет яких характеризується як подільний, можливе лише частинами що повністю однорідні одна до одної, а також за умови збігу в часі моменту виконання частин таких зобов'язань. Загалом подільність предмету зобов'язань розкриває широкі можливості до варіації способів їх виконання, що власне саме по собі зменшує вірогідність настання випадку коли відбувається припинення зобов'язань зарахуванням. Але слід акцентувати увагу на тому, що подільність предмету зобов'язань означає можливість розділу складного зобов'язання на декілька окремих зобов'язань. А тому хибною буде вважатися точка зору, що припинення зарахуванням частини такого складного зобов'язання автоматично тягне за собою припинення всього зобов'язання.

Навпаки, з точки зору інституту припинення зобов'язання зарахуванням саме його подільність розширює можливості захисту сторонами відносин власних прав та інтересів.

Важливим критерієм класифікації, і що головне – єдиним, – на який прямо посилається законодавець є часовий критерій, а саме – момент виконання зобов'язання, який одночасно є моментом виникнення відносин припинення зобов'язання зарахуванням. Аналізуючи норму ст. 601 ЦК України [8] приходимо до висновку, що існують наступні види припинення таких зобов'язань:

- строк виконання яких настав;
- строк виконання яких не встановлений;

— строк виконання яких визначений моментом пред'явлення вимоги.

З точки зору доцільності запровадження подібної класифікації слід зазначити, що віднесення конкретного випадку припинення зобов'язання зарахуванням зустрічних однорідних вимог до будь-якого з наведених вище видів обумовлює різні правові наслідки як для самого припинення, так і для відносин зарахування.

Як зазначає Крат В. дотримання вимоги щодо строку (терміну) має важливе значення для належного виконання зобов'язання. Оскільки правовим наслідком невиконання зобов'язання у визначений строк (термін) може бути прострочення як кредитора, так і боржника. У зв'язку з тим, що строки (терміни) виконання зобов'язання є різновидом цивільно-правових строків (термінів), на них у повній мірі поширюються відповідні вимоги встановлення, перебігу, спливу (ст. 251–255 ЦК України). Строк (термін) виконання зобов'язання по своїй суті відображає певну часову характеристику виконання зобов'язання [1]. Окрім цього слід зауважити і на тому, що строк є і умовою виконання зобов'язання, оскільки цінність такого зобов'язання уможлиблюється лише у випадку дотримання визначених договором строків.

Що ж стосується припинення зобов'язання зарахуванням, то ці правовідносини, як нами вже зазначалося, є похідними від правовідносин самого зобов'язання але мають місце як раз у випадку невиконання останнього. Тому строк настання правовідносин припинення є граничним строком в який такі зобов'язання мали бути виконанні. Відтак, якщо розглядати ситуацію, за якої строк виконання зобов'язань відомий, тобто встановлений в договорі або визначений іншим юридичним фактом, то момент, в який повинне відбуватися зарахування, як спосіб припинення зобов'язання, також стає визначеним. Що правда самі по собі відносини зарахування можуть бути достатньо тривалими в часі, а відтак строк настання та термін продовження таких правовідносин слід вважати умовно визначеним та таким що потребує додаткового врегулювання обома сторонами зобов'язальних відносин після того як вони трансформувалися у правовідносини припинення зобов'язання зарахуванням.

Як зазначає Довгерт А. С. строк (термін) виконання зобов'язання встановлюється у вигляді календарної дати або періоду,

а також може бути визначений подією, що має неминуче настати. В такому випадку зобов'язання підлягає виконанню з настанням цієї події або протягом певного періоду (через певний період) після настання такої події. Подія, яка може бути мірилом визначення строку, має бути такою, що неминуче настане (наприклад, початок судноплавства на річці або відкриття сезону полювання на тварин тощо). Якщо в договорі вказується подія, яка може настати, а може і ні, ми маємо справу із зобов'язанням під умовою, і настання такої події буде не стільки терміном виконання, скільки умовою виникнення зобов'язання в цілому (наприклад, виникнення зобов'язання страховика виплатити страхове відшкодування в разі настання страхового випадку). Строк (термін) виконання зобов'язання може бути визначений і актами цивільного законодавства [9]. Хоча на практиці договірні відносини все ж таки тяжіють до чіткої детермінації строків виконання зобов'язань, що обумовлює їх включення до договору в якості ключових умов. Більше того, навіть у випадку визначення строків актами цивільного законодавства та при цьому наявності договору, вони [строки] дублюються в останньому, навіть якщо договір містить посилання на такий акт або цей акт є його невід'ємною частиною (додатком).

Отже, якщо у зобов'язань існує строк виконання, тобто той момент в часі коли вони мають бути виконані повному обсязі, що ознаменує або закінчення правовідносин або перехід їх в нову площину, то такий строк автоматично та потенційно вважається можливим строком настання відносин з приводу припинення зобов'язань зарахуванням у випадку неможливості їх виконання в спосіб визначений договором чи угодою. Це ключова характеристика строку початку аналізованого нами виду відносин і має надзвичайне значення з точки зору визначення підстав та правового статусу учасників нової форми відносин – відноси припинення.

Якщо ж зарахуванням однорідних вимог припиняються зобов'язання строк виконання яких не встановлений, то існує певна суперечність щодо визначення строку настання аналізованого виду відносин.

Справа в тому, що ЦК України дає чітку вказівку на те, що якщо строк (термін) виконання боржником обов'язку не встановлений, кредитор має право вимагати його виконання у будь-який час. Боржник повинен виконати такий обов'язок у семиденний

строк від дня пред'явлення вимоги, якщо обов'язок негайного виконання не впливає із договору або актів цивільного законодавства [8]. Хоча знову ж таки слід зауважити на тому, що практика договірних відносин передбачає можливість включення такого семиденного строку в умови договору в якості факультативної умови, що витікає із природи аналізованого виду зобов'язань.

Але що відбувається у випадку коли такі зобов'язання із таким строком припиняються зарахуванням в силу неможливості боржника виконати їх в повному обсязі за вимогою кредитора? З точки зору доктринального підходу, значення виникнення строку виконання зобов'язання нівелюється самим предметом відносин зобов'язання. Іншими словами навіть у випадку негайної вимоги кредитора щодо виконання зобов'язання боржником, останньому законом передбачено ще певний строк (сім днів) на його фактичне виконання і завершення таких відносин.

Однак, якщо розглянути таку відсутність заздалегідь визначеного строку виконання зобов'язань то ми отримуємо ситуацію із невизначеністю моменту настання такого виду правовідносин, як правовідносини припинення. Іншими словами відсутня їх прогнозованість, але при цьому залишається формальна потенційна можливість настання. В цьому аспекті, на наш погляд, криється або може критися певна вигода для кредитора, оскільки він визначаючи строк виконання зобов'язання діє на власний розсуд за власними інтересами але враховує на свою користь становище боржника. При цьому таке становище може бути для боржника критичним або потенційно негативним у випадку виконання зобов'язання за вимогою кредитора, що може призвести до його неналежного виконання. Останнє в свою чергу може стати причиною припинення зобов'язання зарахуванням, що може мати певні преференції для кредитора оскільки саме він визначає момент настання первинного зобов'язання а відтак і самостійно розраховує можливі ризики пов'язані із неможливістю задоволення його вимоги боржником.

Останній вид відносин припинення зобов'язань зарахуванням однорідних вимог – зобов'язань строк виконання яких визначений моментом пред'явлення вимоги – є доволі складним, оскільки сам характер виконання, накладає певні особливості і на сам механізм, і на правові наслідки припинення такого зобов'язання.

Подібна теза відкриває можливість для дискусії стосовно того, чи можна вважати момент неможливості виконання зобов'язання моментом початку відносин з приводу його припинення зарахуванням в силу того, що він витікає не з договору а є волею кредитора. Фактично зобов'язання припинення – це двосторонні відносини, а одностороння воля кредитора не може вважатися обставиною, що започаткувала такі відносини в силу її імперативності для боржника. Припинення зарахуванням виникає тоді коли існує згода обох сторін, тобто досягається консенсус, натомість вимога кредитора такий консенсус не породжує, ставлячи боржника перед фактом необхідності виконання зобов'язання в повній мірі.

Висновки. Складність цивільно-правового інституту припинення зобов'язання зарахуванням зустрічних однорідних вимог породжує в свою чергу складність при застосуванні різних способів та методів пізнання його природи і характеру відносин. Однак саме варіативність застосування інструментів пізнання розкриває як найкраще проблемні аспекти реалізації відносин припинення зобов'язання та їх правової наслідки.

В цьому контексті досить вдалим є такий інструмент наукового пізнання як класифікація. Отже, встановлено, що загалом класифікувати відносини припинення зобов'язання зарахуванням однорідних вимог можна за наступними критеріями: предметна визначеність; цілісність предмету зобов'язання; за критерієм строку виконання (строком виникнення відносин припинення).

З точки зору предметної визначеності запропоновано виділяти такі види припинення зобов'язання зарахуванням зустрічних однорідних вимог: припинення зарахуванням зобов'язання із конкретно визначеним матеріальним предметом; припинення зарахуванням зобов'язання із факультативним предметом.

З точки зору критерію цілісності предмету зобов'язання, що припиняється, вбачається за доцільне виділення таких форм цього способу: повне припинення зобов'язання зарахуванням; часткове припинення зобов'язання зарахуванням.

Класифікація в основі якої покладено критерій строку виконання зобов'язання або строку виникнення відносин припинення (оскільки ці строки збігаються в часі) дає змогу виокремити відносини припинення з визначеним строком, не встановленим

строком та строком визначеним моментом пред'явлення вимог (який автоматично детермінує момент можливого настання відносин припинення).

Список використаних джерел та літератури:

1. Крат В. Загальна характеристика строку (терміну) виконання зобов'язання / В. Крат // Мала енциклопедія нотаріуса. – № 5(71). – 2014. – С. 12-18
2. Кривцов А.С. Абстрактные и материальные обязательства в римском и в современном гражданском праве / А.С. Кривцов. – М.: Статут, 2003. – 314 с
3. Музика Т. О. Альтернативне зобов'язання як особлива правова конструкція: теорія і практика застосування / Т. О. Музика // Юрист України. – № 2 (23). – 2013. – С. 63-78
4. Музика Т. О. Вибір у механізмі виконання альтернативного зобов'язання / Т.О. Музика // Серія ПРАВО. – № 22. – Том II. – С. 256-259
5. Пригуза П.Д. Зарахування зустрічних однорідних вимог: проблеми застосування / П.Д. Пригуза // Юридичний вісник України. – 2008. – № 15. – С. 8-9.
6. Продаєвич І.С. Систематизація підстав припинення зобов'язань / І. С. Продаєвич // Південноукраїнський правничий часопис. – 2008. – № 4. – С.109-111
7. Трут Д. В. Неподільність предмету зобов'язання як підстава виникнення солідарної множинності осіб / Д. В. Трут // Актуальні проблеми права: теорія і практика. - 2012. - № 25. - С. 532-541
8. Цивільний кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15/paran3014#n3014>
9. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар /За ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. – К. : Істина, 2010 – 928 с
10. Чайка И. В. Прекращение обязательств зачетом / И. В. Чайка // Человек Преступление и наказание. – № 2 (57) . – 2007. – С. 54-56

О. П. Григоренко,
доктор історичних наук, професор

В. А. Захар'єв,
*науковий співробітник
(м. Хмельницький)*

РЕФОРМАТОР РУБЕЖУ XVIII-XIX СТ. ІГНАЦІЙ СЦІБОР МАРХОЦЬКИЙ І ПРАВОВІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЙОГО «МИНЬКОВЕЦЬКОЇ ДЕРЖАВИ»

Феномен української історії «Миньковецька держава», яку створив наприкінці XVIII століття реформатор Ігнацій Сцібор Мархоцький, виникла у Подільському воєводстві в останні роки існування Речі Посполитої, а розвинулася в перші роки перебування краю в складі Російської імперії.

Про дивну на перший погляд міні-державу, що понад 30 років проіснувала неподалік Кам'янця-Подільського, свого часу писали поляки О. Пшездецький [1, с.69-75], Ф.Ковальський [2, с.89-104], Б.Шешор [3, с.359-389] та росіяни О.Копилов [4, с.175-195; с.85-119], Є.Євтіхіїв [5, с.55-75], автори, що сховалися під криптонімами О.Л. [6, с.78-98] та А.Г. [7, с.35-76]. Науковим дослідженням цього адміністративного формування займалися А.Ролле [8], М.Дубецький [9, с.1-32], К.Копержинський [10, с.29-59], Р.Афтаназі [11, с.255-265], В.Нечитайло [12, с.151-155], О.П. Білий, П.А. Білий [13, с.44-80], Н.Черкаська [14, с.84-108], В.Колесник [15, с.404-408], Л.Баженов [16, с.7-12]. Т.Цесельський [17, с.16-36] та інші. Правовими питаннями, зокрема, – А.Степанюк [18, с.305-326]. З 2009 року всебічно вивчають «Миньковецьку державу» члени Центру Мархоцькознавства – філії Центру дослідження історії Поділля Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті ім. І.Огієнка, яким випущено 7 томів «Наукових записок «Центру Мархоцькознавства» [19], а також автори статті [20].

Особистість Ігнація Мархоцького, котрий народився в середині XVIII століття у містечку Тарноруда Подільського воєводства, формувалася в процесі перебігу його непростой долі. Через ранній відхід у потойбіччя батьків, він спільно з братом та трьома сестрами змушений був влитися у сім'ю дядька, смисл життя

якого полягав у накопиченні багатств. Судячи з ряду яскравих фактів, очевидно, саме небажання племінника йти у фарватері егоцентричного плану дядька щодо нього стало причиною потужного конфлікту між ними, який практично тривав два десятиліття – до смерті Войцеха Мархоцького 1788 року.

Втім, дядькове прагнення покарати молодого Ігнація за непокору, навпаки, загартувало його характер та позитивно вплинуло на світогляд, як людинолюбця і добродійника. Опинившись з волі дядька у найжорсткішому на той час в Старому світі пруському війську, подолянин не зламався, а натомість став освіченішим і, незважаючи на вік, мудрішим. Цьому посприяло те, що під час служби у 1770-1774 рр. військовик зумів познайомитися з ідеями мислителів Анрі Сен-Симона, Томаса Мора, Шарля Фур'є, Жан Жака Руссо, Вольтера і стати прибічником ідей гуманізму. Водночас він шукав приклади моделі суспільства щастя та рівності, тому заглибився у спадщину давньоєврейських, античних та римських авторів, римське законодавство, яке вважав найдосконалішим в історії людства. Подальші життєві колізії, спричинені все тією ж причиною, себто, конфліктом з найріднішою людиною, лише сприяли його заглибленню у тему і додавали його еству енергії та впевненості, що саме він має зробити кращим світ. Втілення цього задуму він розпочав на рубежі 1790-х років, коли 1788 року, знову ж не без суперечок, на цей раз із родиною дядькової дружини, які бажали незаконно збагатитися, отримав таки у спадок маєтність дядька Войцеха, і вирішив зробити її не такою, якими були навколишні містечка і села.

Слід зауважити, що з середини XVIII століття у Речі Посполитій точилася дискусія між магнатами про відносини з селянами. Одні, котрі вважали, що селяни всього лише робоча скотина для їхнього збагачення, стверджували, що слід залишати все, як було до цього і навіть посилювати кріпацтво. Інші прагнули запровадити людинолюбство і вбачали панацею у просвітництві. Треті – стали першопрохідцями [21, с.1-32]. Такими, зокрема, були священики В.Свінярський, Ф.Баліцький, землевласники А.Замойський, П.Бжестовський, І.Хрептович, Яблонські, які послаблювали гніт, запровадивши у своїх маєтках елементи нової філософії.

Реформаторський дух дістався Поділля у складний для польської держави час на рубежі 90-х рр. XVIII ст., коли над Польською державою нависла небезпека другого поділу. Піонером нововведень став володар сіл Ярошів, Лядава і Слобідка Яришівська Могилівського повіту Валеріан Дзедушицький (1754-1832), котрий дбаючи про добробут своїх селян 1788 р. відкрив 3-класну парафіяльну школу. Найняті коштом поміщика вчителі протягом 2 років навчали читати та рахувати 100 учнів: як дітей, так і дорослих. Окрилений результатом навчання, реформатор до дня народження короля, у нагороду «за сумлінність в науках парафіяльної школи» вирішив надати волю 10 найуспішнішим в освоєнні грамоти кріпакам разом з малолітніми дітьми і зареєстрував про це акт у летичівських гродських книгах. А з часом, за інформацією вінницької дослідниці В.Колесник, нібито, замінив в усіх своїх подільських володіннях панщину чиншем [22, с.166]. Проте у 1793 році Валеріану Дзедушицькому, як активісту боротьби за незалежність рідної держави проти Російської імперії, довелося покинути Наддністрянщину і осісти на Галичині. До речі, його родичі, хоч і отримали у своє володіння вищеназвані села, побоюлися продовжувати реформи.

Безперечно, що Ігнацій Мархоцький добре знав про експеримент сусіда: Ушицький та Могилівський повіти межують, поштовий шлях, тобто, найкраща дорога з Могильова до Кам'янця, вела саме через Миньківці, і, очевидно, спілкувався з ним. Хоч поки що не знайдено архівних документів, багато що побічно вказує, що вони були знайомими, адже були майже однолітками, і навіть перші друкарні на Поділлі з'явилися майже одночасно – у Ярошеві та Миньківцях. Як відставного майора польського війська, що по-військовому звик все доводити до логічного кінця, Ігнація Мархоцького 1790 р. обрали військово-цивільним комісаром Кам'янецької землі [23]. На цій посаді він якнайкраще зарекомендував себе. Наприклад, встиг запропонувати чітку систему перепису населення, організувати первинну інструментальну лоцію Дністра. Однак, заодно, він неухильно дбав про розвиток свого землеволодіння. За інформацією відомого мархоцькознавця другої половини XIX ст. Антонія Юзефа Ролле І.Мархоцький 29 грудня 1791 р. склав своєрідну конституцію прообразу «Миньковецької

держави» «Право міста Миньковець» та виголосив її людям у сімейній побіянській каплиці 1 січня 1792 р. [24, с.22-23].

Задекларувавши у першому із 12 розділів, що вирішив подарувати мешканцям волю, відмінити податки, окрім помірної орендної плати на землю, та зобов'язавшись не збільшувати її в майбутньому, І.Мархоцький закрив у другому розділі революційне для тогочасся рішення зрівняти у правах з католиками місцевих іновірців – іудеїв, православних, лютеран. Перш за все це стосувалося українців, кількість яких в його «Миньковецькому ключі» складала близько 80 відсотків від усього населення.

У третьому розділі реформатор ще раз наголосив на необхідності справедливості щодо усіх міщан. Тому до магістрату мали бути обрані представники усіх без виключення народів, що мешкали в місті. Обов'язки обраних до магістрату були чітко окреслені у четвертому розділі. Передбачалося, що це будуть кращі з кращих, до того ж письменні делегати, хоча, виходячи з реалій, на першому етапі це вимагалось лише від голови магістрату і писаря.

Зауважено, що рішення про зарахування до міських урядовців мало бути колегіальним. Кандидатури затверджувала «політично-економічна адміністрація» Миньковець. Передбачалися привілеї магістрату, а правила діяльності міської влади уточнював п'ятий розділ «Права міста Миньковець».

Шостий розділ регламентував перепис євреїв в місцях їх поселення, надання їм права проживати поруч з християнами в будинках, що належать землевласнику, свободи оптової і роздрібною торгівлі, свободи торгівлі спиртними виробами за умови відмови від ремесел, окрім забою худоби і пекарства для одновірців. Проте рабинат і релігійні братства могли бути затверджені лише після погодження з поміщиком.

Наступних шість розділів стосувалися ремісників та їхніх цехів.

Наголосивши на користі розширення та забудови поселень, І.Мархоцький звільнив миньківчан від обов'язку утримувати на постой солдатів, бо вирішив збудувати спільну казарму для військових.

При допомозі реформатора міщани стали розвивати місцеву економіку. Відчутно наростили обсяги виробництва продукції цегельне, черепичне, поташне, селітряне та гончарне виробництва. У

місті з'явилися дві суконні фабрики, фабрика байкової тканини, майстерня, де виготовляли та ремонтували карети, фабрика анісової олії. Оцінивши потребу споживачів, серед яких були і владні установи, І.Мархоцький стимулював місцевих ремісників освоїти процес виготовлення паперу. Певний час продукція миньківчан користувалася попитом навіть у Києві. Маючи сировину для виготовлення друкованої продукції, І.Мархоцький відкрив місцеву друкарню. Відтак адміністрації міста та маєтків «Миньковецького ключа» отримували для нормальної життєдіяльності різноманітні бланки та іншу документацію.

Забігаючи наперед зауважимо, що саме у ній згодом друкували різні просвітницькі брошури, як наприклад та, в якій описано метод профілактики і порятунку населення від чуми, «Букварі» для місцевих шкіл, художні книги подільських авторів. 1805 року в Миньківцях випустили перший в історії Польщі переклад «Гамлета» польською мовою [25, с.97-98]. З дозволу І.Мархоцького миньковецькі євреї також започаткували у містечку ще 2 друкарні, де надруковано понад сорок релігійних книг для іудеїв [26, с.51-76].

З ініціативи І. Мархоцького у центрі містечка збудували нову ринкову площу з баштою, в якій знаходилися найточніші на Поділлі ваги та різні еталони. На площі проводили велелюдні базари та в обумовлені дні ярмарки, на які привозили свої товари і успішно реалізовували їх тут купці з різних міст Поділля, Волині, Житомирщини, зокрема, Бердичева.

Як патріот своєї держави і палкий прибічник короля І. Мархоцький спочатку виступав проти Торговицької конфедерації. Коли ж Станіслав Понятовський оголосив зміну своєї позиції щодо неї, Ігнацій Мархоцький перейшов з ним на бік конфедератів.

Відтак його обрали консулом від Подільського воєводства на контракти в Дубно. Однак, прибувши у Дубно, І.Мархоцький остаточно переконався, що конфедерати дбають не стільки про державні, а, перш за все, про власні інтереси. Будучи людиною емоційною, щирою і справедливою, він став відкрито говорити про це у розмовах з іншими провінційними делегатами. Зі свого боку організатори контрактів поскаржилися на нього до суду. Невдоволеного подільського консула суворо попередили за «якобінство». Перебуваючи в колі войовничо налаштованих колег, які, враховуючи напруженість ситуації, могли вдатися і до більш

радикальних дій, щоб не випробовувати долю, розчарований І.Мархоцький, повернувся додому. Він зрозумів, що саме зрада національних інтересів можновладцями пришвидшила останні дні великої Речі Посполитої і написав та надіслав до короля так званий «Проект «достойної загибелі Польщі» – своєрідну романтично-трагічну сагу з філософськими висновками часів переходу від феодалізму до капіталізму. Відповіді зі столиці не діждався. Тому, задля збереження паростків розпочатих у своєму землеволодінні реформ, поражував, що отримав моральне право вчиняти, як дозволяє його сумління. Після анексії Поділля Російською імперією у 1793 р. І.Мархоцький присягнув на вірність Катерині II. А невдовзі в державі, де одноосібно і на власний розсуд правила безпощадна до інакомислення Катерина II, запровадив чергову порцію яскравих змін в аграрній сфері: на початку 1795 року відмінив «десятину» та інші «дармовизни», які, крім панщини, також лежали важким тягарем на плечах селян. Окремі польські автори схильні до думки, що того ж року він побудував на в'їздах у свої володіння з боку Москви стовп з написом «Кордон між Російською державою та державою Миньковецькою» і, відповідно, з боку Відня – «Кордон між Австрійською державою та державою Миньковецькою». Коли ж 1796 року владу узурпував не менш деспотичний Павло I, реформатор всеодно неухильно дотримувався даних селянам-українцям, обіцянок.

Таких привілеїв на той час на території українських губерній Російської імперії не мав ніхто. Тому селяни були дуже вдячні добродійнику. Вони переконалися, що польський пан, як і обіцяв у «Праві міста Миньківці», вважав їх за рівних своїм співплемінникам і представникам інших національностей та віросповідань, що мешкали в його «Миньковецькій державі» людей. Більше того 2 січня 1804 року граф скликав на головну площу Миньковець представників усіх 16 сільських громад «ключа» і урочисто уклав з ними партнерський документ «Закони землеробів», який відміняв, як таку, панщину [27, с.256].

У преамбулі документу було наголошено, що «найдорогоціннішим даром, яким Найвищий Творець Природи наділив людський рід, є воля», що «воля, це невід'ємне, незалежне від будь-якої земної влади право Людини», а «намагання відібрати

Волю – це найпаскудніший вчинок проти самої Природи, на що тільки тиранія здатна».

Оскільки «воля має опиратися на розум і справедливість», то важливо щоб «усі дії ґрунтувались на правилах зрозумілих і незаперечних», тобто, надійній правовій основі. Ініціатор реформи підвів під документ солідну юридичну основ з 15 давніх Статутів, Конституцій, Прав, Привілеїв Народних та вказані роки їх затвердження. Першою статтею документу обумовлено і те, що після укладання угоди сільські спільноти «будуть називатися Зібранням, Народом, Громадами, Землеробами, а кожен особисто – Землеробом, Селянином, Господарем, Чиншовиком». Більше того – окрім власної волі та безпеки, селяни «Миньковецької держави» отримували «право опору утискам».

Заодно було зауважено, що «справжня свобода на ледарстві, житті гидкому, бездіяльному, на сваволі та розпусті ані ґрунтуватися, ані використана не має бути на свою або чийось шкоду». Тому, щоб стати кращими і зробити своє життя більш цивілізованим «необхідно спершу формувати звичаї, із темної простоти вийти». Отже, просвітництво набирало конституційного обов'язку в сільських громадах.

У статті II селяни підтверджували дотримання в подальшому обов'язків свого суспільного стану та виконання покликання Землероба, бо для них «життя непорядне і пусте... огиду викликає», а «нехтувати своїм станом і покликанням, цуратися праці, покидати Землю, яку Пращури та Батьки наші в поті чола свого обробляли, та у якій кістки їхні донині спочивають, річ неприйнятна».

Однак попереднє не було догмою. Статтею III передбачалося, що селяни мають право змінити свій стан на стан Міщанина, якщо відчувають «більше здібностей до ремесел, рукоділля, гондлю чи комерції, аніж до землеробства». Для цього слід «засвідчити це Дідичу і Господареві Землі, який побачить такі здібності і з охотою дозволить таку заміну, аби у дідичому місті Миньківцях осів і там ремеслом, згідно із Статутами Цехів, що до того ж міста належать, займався, або промислом і комерцією». А стаття IV дозволяє покинути стан і тим, хто «виявить схильність і геніальність до майстерності, наук, високого вільного мистецтва». Оскільки заняття такими речами у тогочасній свідомості було пов'язано з містами, то поміщик, фактично, зобов'язувався відпустити заявника, дозволити

йому «залишити Землю, осісти там, де подобається, жити, прийняти бажаний Стан і надалі займатись обраним ремеслом». Щоправда, після того, «коли те підтвердиться не тільки бажанням мандрувати, але й справжніми здібностями розуму» і «забезпечивши податки, рекрутський набір, виконавши усі інші громадські повинності стосовно Землі, аби та теж без господаря не залишилась, будучи нічого нікому не винним in Dominio (у землеволодінні) щодо чиншів, відкупного і т. ін.». Тобто, будь-яка сільська громада, як сегмент конкретної угоди, була в змозі дати можливість реалізуватися талановитій дитині зі свого села.

Найбільш кардинальною в документі є стаття V, яка розпочинається радикальною для того часу та території, що оточувала «Миньковецьку державу», фразою: «ні теперішній Дідич, ані Його Спадкоємці або правонаступники, не будуть у змозі продати одноосібно жодного Землероба, цілком усю Сім'ю, або всю Громаду». І далі уточнено: «ужитки, плоди землі, сама земля та пов'язані з нею податі, чинші і пожертви можуть бути продані, але не люди», оскільки продаж та обмін людини людиною «суперечать Законам Природи».

У статті VI обумовлено право сиріт на соціальну допомогу Дідича чи його наступників сиротам. Вони автоматично потрапляли під опіку. Дівчата «Миньковецької держави» без обов'язкового раніше дозволу Дідичів могли «вільно брати шлюб будь-де і з будь-ким, хто їм подобається, в чужих навіть Володіннях». Заодно наголошувалося – «щодо шлюбів, то жоден примус неприпустимий як до чоловіків, так і до дівчат».

Наступна стаття VII повідомляє, що майнові права селян. І.Мархоцький «на вічні часи» подарував «сьогоднішнім Землеробам, їх дітям, наступним нащадкам» право на усі будівлі та дерева, що є на їх обійстю та в межах огорож, і відмовився «від власності, яку вони в змозі утримувати як свою і порядкувати з власної волі, маючи можливість ту власність передавати, дарувати, відмовитись від неї, продати, заповісти як спадщину і робити все, що вважатимуть за потрібне і що право власності дозволяє». До того ж «спадок по смерті дітям, або найближчим родичам, за відсутності таких, переходить спадкоємцям відповідно до встановленого домінікального припису про спадщину». Тобто, селяни матимуть на те нотаріально посвідчений документ.

У статтях VIII-XXIX окреслено земельні та майнові взаємовідносини. Апогеєм документа, безперечно, є стаття IX, за якою селян позбавлено залежності від поміщика, тобто: відмінено панщину.

Статтею XXIV регламентовано право на безпеку і захист особистого майна селян та наголошено, що «до Зверхників, що за тим усім пильнують, маємо ставитись сумирно, а приписи подібні виконувати щиро». У ст. XXVIII зауважено про повагу до «панів наших, які мають титул Дідичів і Поміщиків, їхніх Вдів і Дітей».

Згідно XXIX статті селяни отримали право вирішувати у суді конфлікти, суперечки та справи, про вирішення яких не можуть домовитися особисто. В уточненні вказано, що у такий спосіб вирішуватимуться суперечки «між Рільником та Рільником, Рільником та іншим, будь-якої кондиції і категорії мешканцем Миньковецького Землеволодіння, чи іншими звідки-небудь позивачами». Оскільки мешканцем Миньковецького Землеволодіння був і сам граф Мархоцький, то цією статтею потенційно надавалося право позиватися і безпосередньо до нього! Безперечно, він був першим з поміщиків України, хто без боязні пішов на таке.

Заключна частина «Законів землеробів» резюмує: «Ця Угода із 30 Статей та обумовлені ними добровільно прийняті обов'язки, що на вічні часи приймаються, ніколи самовільно відмінені бути не можуть» [28, с.13-30].

За дотриманням законодавства в селах та столиці «Миньковецької держави» стежили не лише представники адміністрації, але й міліція та пожежники. М.Дубецький писав, що у «Миньковецькій державі» «усякі злочини мусять розглядатись судом (т.з. Юстиріаріум домінії Миньковецької), який, як відомо, нагадував суд присяжних. Старійшини, представники хліборобів, які засідали в судах, обирались на рік. Апеляція на їх вирoki потрапляла до адміністративного суду, вирок якого був остаточним, без подальшої апеляції. Так постановляв головний спадкоємець держави, опираючи свою судову владу не на власний розсуд, а на ухвалах сеймової конституції 1768 р., sub. tit. Proprietaset directum dominium. У заплутаних кримінальних справах зверталися до державних судів» [29, с.137]. Найвищою карою у Миньковецьких судах було довготривале чи коротке ув'язнення. У виняткових випадках, порушників висилали у вигнання на Причорномор'я у так званий

«Руффіполіс», де під Одесою Мархоцькі володіли 20 тисячами десятин степу між Чорним морем та Дністровським лиманом. Заодно, для олюднення тамтешніх степів, граф заохочував відчутними пільгами бажаючих змінити місце проживання [30, с.29-48].

Окрім вищезгаданих «Права міста Миньковець» та «Законів землеробів» дослідники повідомляють про ряд інших засадничих документів, які стали основою законодавства «Миньковецької держави» Ігнація Мархоцького. Зокрема, «Закон про улаштування успадкованих земель», який побачив світ у миньковецькій друкарні у 1796 р. і складався з 5 розділів (14 стор.), «Шляхетське право» (1806 р., 10 сторінок). Але, на жаль, ми поки що не маємо у своєму розпорядженні їхніх текстів, тому не можемо проаналізувати їхні правові особливості.

Якнайповніше охарактеризував реформи у «Миньковецькій державі» І.Мархоцького М.Дубецький: «Миньковецький законодавець улаштував не республіку, як кс. Бжостовський у Павлові, але вид конституційної монархії» [31, с.138]. Однак і така форма мала свої відчутні результати для майже 5 тисяч простого люду, які користувалися кращими, ніж деінде в межах тодішньої України, правами, що гарантував їхній добродійник.

Створена генієм і наполегливістю І.Мархоцького справді правова «Миньковецька держава», зникла на початку 30-х років XIX ст., коли її конфіскували у казну Російської імперії, як землеволодіння справжнього патріота Польщі, учасника національно-визвольного повстання 1830-31 рр. Кароля Мархоцького – достойного сина батька-реформатора.

Список використаних джерел та літератури:

1. Przewdziecki A. Uszyckie jary//Podole, Wołyń, Ukraina. – Wilno, 1841. – Т. 2. – S.69–75.
2. Ковальський Ф. Спогади. Щоденник. – К., 1859. – Т.2. – (Витяги. Переклад з польської П.Даниляка) //Наукові записки Центру Мархоцькознавства. – Т.3. – Хмельницький, 2011.– С. 89-104.
3. Szaszor Bozydar. Ignacy hr. Ścibor Marchocki. Opowiadanie [Wspomnienia z pierwszej éwierci XIX w.]. – Przegląd Europejski, 1863, R. 1. T. IV. – S. 359-389. (Переклад з польської Г.Черниш)// Наукові записки Центру Мархоцькознавства. – Т.6. – Хмельницький, 2014. – С. 82-106.

4. Копылов А. Миньковецкое государство. Исторический очерк // Русский вестник. – СПб, 1895. – № 1. – С. 175-195; № 5. – С.85-119.

5. Евтихий Е. Миньковецкое государство (Новое слово. – 1913. – № 3. – С. 34-52) //Наукові записки Центру Мархоцькознавства. – Т.5. – Хмельницький, 2013.– С. 55-75.

6. О.Л. Праздник Цереры (Из воспоминаний польского шляхтича о событиях в Юго-Западном крае 1819-1824 гг.// Наукові записки Центру Мархоцькознавства. – Т.5. – Хмельницький, 2013. – С. 78-98.

7. А.Г. «Борьба местной епархиальной власти с языческим чествованием древней богини Цереры» в «Прибавлении к «Подольским Епархиальным Ведомостям», №33-43, 1889 года)//Наукові записки Центру Мархоцькознавства. – Т.2. – Івано-Франківськ, 2010. – С. 35-76.

8. Ролле Антоній Юзеф. Граф Редукс. (Переклад з польської В.Ганущака). – Дрогобич, 2008. – 81 с.

9. Dubieckie Maryan. Przymierze dziedzica z poddanyimi rolnikami//Archiwum do dziejow literatury i oswiaty w Polsce. – Krakow, 1914. – S. 1-32. (Переклад з польської Г.Черниш)// Наукові записки Центру Мархоцькознавства. – Т.6. – Хмельницький, 2014. – С. 120-139.

10. Копержинський К. Обжинки. – Одеса, 1926. – С. 29-59.

11. Aftanazy R. Dzieje rezydencje na dawnich kresach Rzeczypospolitej. – Т. IX. – Warszawa, 1996.– S. 255-265.

12. Нечитайло В. Аграрні відносини у «Миньковецькій державі» Ігнатія Мархоцького //Поляки на Поділлі. – Хмельницький, 1999. – С.151-155.

13. Білий О. П., Білий П. А. Миньковеччина: історичний нарис. – Кам'янець-Подільський, 2004. – С.44-80.

14. Черкаська Н. Доля Печерського архіву Потоцьких// Пам'ятки. Археографічний щорічник. – Т. 5. – К., 2005.– С. 84-108.

15. Колесник В. Відомі поляки в історії Вінниччини. Біографічний словник. – Вінниця, 2007. – С. 404-408.

16. Баженов Л. Граф Ігнатій Мархоцький у зарубіжній та українській історіографії ХІХ-поч. ХХІ ст.//Наукові записки Центру Мархоцькознавства. – Т. 1. – Хмельницький, 2009. – С. 7-12.

17. Цесельський Т. На Поділлі і на Чорному морі – родина Сцібор-Мархоцьких // Наукові записки Центру Мархоцькознавства. – Т.3. – Хмельницький, 2011. – С. 16-36.

18. Степанюк Анатолій. «Миньковецька держава» та Ігнатій Мархоцький як її засновник // Господарський (арбітражний) суд Хмельницької області: історико-правові нариси, портрети. – Кам'янець-Подільський, 2006. – С. 305-326.

19. Наукові записки Центру Мархоцькознавства. – Т.1. – Хмельницький, 2009. – 108 с.; Наукові записки Центру Мархоцькознавства. – Т.2. – Івано-Франківськ, 2010. – 148 с.; Наукові записки Центру Мархоцькознавства. – Т.3. – Хмельницький, 2011. – 240 с.; Наукові записки Центру Мархоцькознавства. – Т.4. – Хмельницький, 2013. – 132 с.; Наукові записки Центру Мархоцькознавства. – Т.5. – Хмельницький, 2013. – 204 с.; Наукові записки Центру Мархоцькознавства. – Т.6. – Хмельницький, 2014. – 274 с.; Наукові записки Центру Мархоцькознавства. – Т.7. – Хмельницький, 2015. – 192 с.

20. Григоренко О.П., Захар'єв В.А. Подільський просвітитель, філантроп і реформатор другої половини XVIII - першої чверті XIX ст. Ігнатій Мархоцький // Історія, культура та освіта: християнський вимір. Збірник наукових праць. – Випуск 3. – Хмельницький, 2014. – С.94-105; Григоренко Олександр, Захар'єв Володимир. Реформатор Ігнатій Сцібор Мархоцький та його однодумці в історії Поділля і Південно-Східної Волині // Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України. Науковий вісник з проблем регіональної історії та пам'яткознавства. – 1'2014. – Ч.1. – Хмельницький, 2014. – С.438-448; Григоренко Олександр, Захар'єв Володимир. Власник подільських маєтків Миньківці, Отроків, Притулія, Побійна Ігнатій Мархоцький – фундатор медицини, шкільництва та культури Миньковецької держави // Мاستок. Науково-краєзнавчий збірник Державного історико-культурного заповідника «Самчики». – Самчики, 2015. – С.363-383.

21. Dubieckie Maryan. Przymierze dziedzica z poddanyimi rolnikami // Archiwum do dziejow literatury i oswiaty w Polsce. – Krakow, 1914. – S.1-32.

22. Колесник В. Відомі поляки в історії Вінниччини. Біографічний словник. – Вінниця, 2007. – С. 166.

23. Державний архів Одеської області. – Ф. 140. – Оп. 2. – Од.зб. 27.

24. Ролле Антоній Юзеф. Граф Редукс. (Переклад з польської В.Ганущака). – Дрогобич, 2008. – С. 22-23.

25. Гарбузюк М. Перші постанови «Гамлета» В.Шекспіра на території України (кінець XVIII – початок XIX ст.)//Наукові записки Центру Мархочкознавства. – Т.2. – Івано-Франківськ, 2010. – С. 97-98.

26. Лукин В. Евреи – подданные государства Миньковецкого (к истории еврейского книгопечатания на Украине) // Наукові записки Центру Мархочкознавства. – Т.1. – Хмельницький, 2009. – С. 51-76.

27. Aftanazy R. Dzieje rezydencje na dawnych kresach Rzeczypospolitej. – Т. IX. – Warszawa, 1996. – S. 256.

28. Закони землеробів. (Переклад з польської П. Даниляка). // Наукові записки Центру Мархочкознавства. – Т.2. – Івано-Франківськ, 2010. – С. 13-30.

29. Дубецький Мар'ян. Спілка Спадкоємця з підданими землеробами. (Переклад з польської Г. Черниш)// Наукові записки Центру Мархочкознавства. – Т.6. – Хмельницький, 2014. – С. 137.

30. Аргатюк С.С. Кароль Сцібор Мархочський //Наукові записки Центру Мархочкознавства. – Т.4. – Хмельницький, 2013. – С. 29-48.

31. Дубецький Мар'ян. Спілка Спадкоємця з підданими землеробами. (Переклад з польської Г. Черниш)//Наукові записки Центру Мархочкознавства. – Т.6. – Хмельницький, 2014. – С. 138.

В.С. Івасюк,
студентка 3 курсу
(м.Хмельницький)

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ВЛАДИ - ВАГОМИЙ КРОК УКРАЇНИ НА ШЛЯХУ ДО ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Загальноновизнаним є той факт, що без удосконалення територіальної організації держави побудувати принципово нову систему публічної адміністрації в ній неможливо. Процес децентралізації влади майже в усіх європейських країнах

супроводжувався територіальною реформою, яка зводилася до укрупнення територіальних одиниць.

Децентралізація насамперед і найчастіше розуміється як розвинута, виборна регіональна влада, яка має більш-менш широкую компетенцію. Особливо яскраво така влада виражена там, де вона виразно персоніфікована, тобто в країнах, де першою особою в регіоні є всенародно обраний губернатор. Передусім це є характеристикою регіонів у державах, які прийняли американську модель федералізму: США, Аргентині, Бразилії, Венесуелі, Мексиці, а також Мікронезії і «новітніх» африканських федераціях – Нігерії та Судані.

Важко переоцінити актуальність цього питання для України, яка перебуває в процесі реформування своєї політичної системи і потребує створення нової системи організації влади, гармонізації відносин між різними її рівнями, що виключає можливість для будь-якого тиску, який виходить за рамки закону, вищих ешелонів на прийняття нижчими рівнями управління будь-яких незаконних рішень.

Впродовж 2014-2015 років в Україні питання децентралізації влади стояло чи не на першому місці, адже одним із основних напрямків національної політики України є курс на європейську інтеграцію. На його реалізацію сьогодні спрямовані зусилля всіх державних органів і загалом більшої частини українського суспільства. Для досягнення позитивного результату Україна була просто вимушена здійснити ряд важливих реформ в різних сферах:

- Проект Закону про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади) (прийнятий у першому читанні);
- Закон України «Про місцеві вибори»;
- Пакет законопроектів щодо збільшення повноважень органів місцевого самоврядування з надання адміністративних послуг (прийнятий у першому читанні);
- Проект Закону «Про муніципальну варту» (прийнятий у першому читанні);
- Проект Закону «Про службу в органах місцевого самоврядування» (прийнятий у першому читанні);
- Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень у сфері архітектурно-

будівельного контролю та удосконалення містобудівного законодавства»;

- Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад»;
- Закон України «Про засади державної регіональної політики»;
- Закон України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо реформи міжбюджетних відносин»;
- Закон України «Про співробітництво територіальних громад»;
- Закон України «Про ратифікацію Додаткового Протоколу до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах органу місцевого самоврядування»;
- Законопроект «Про префектів».

Приєднання до європейської спільноти вимагає адаптації національного законодавства в сфері місцевого самоврядування до стандартів Європи. Відповідно до Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, це здійснюється з метою створення правової бази для інтеграції України; розвитку національного права у напрямі його зближення із правом ЄС та забезпечення відповідності законодавства України зобов'язанням, прийнятим у зв'язку з ратифікацією низки міжнародних документів [2].

Найважливіші зобов'язання, що стали фундаментальними принципами організації та функціонування місцевого самоврядування, знайшли своє відображення в Європейській хартії місцевого самоврядування 1985 р. (далі – Хартії) [4].

Варто зазначити, що під час ратифікації Хартії в 1997 р. Україна не внесла жодних застережень (хоча така можливість передбачена в особливих положеннях цього міжнародно-правового акту). Хартією передбачається, що держава має взяти на себе зобов'язання виконувати не менше 20 принципів. Україна зробила свій вибір на користь задоволення усіх 30 принципів, тобто взяла на себе зобов'язання реалізувати найбільш повну модель місцевого самоврядування.

Незважаючи на це, ціла низка принципів Хартії не реалізуються в Україні, а деякі з них вступають у суперечність із конституційними засадами місцевого самоврядування, передбаченими національним законодавством.

Конституція України передбачає, що укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції можливе лише після внесення відповідних змін до неї (ч.2 ст.9) [1].

Так, справді, для того, щоб робити реформи, потрібно міняти закони, причому ґрунтовно. У свою чергу, закони повинні відповідати Конституції, спиратися на неї як на основу. Щоб не було невідповідностей та суперечностей, слід міняти та зміцнювати, так би мовити, не лише стіни, але і фундамент, тобто основу – Конституцію як Основний Закон.

Проектом закону про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади) від 01.07.2015 р. регламентовані такі положення:

1. Посилюється місцеве самоврядування.
2. Змінюються положення про адміністративно-територіальний устрій: територія України відтепер поділена на області, райони і громади. Громада є первинною одиницею адміністративно-територіального устрою.
3. Закріплюються принципи повсюдності, що означає передачу земель у розпорядження органів місцевого самоврядування за населеними пунктами.
4. Закріплюється принцип спроможності місцевого самоврядування, що гарантує наділення його достатніми повноваженнями та ресурсами.
5. Тепер історичні, економічні, екологічні, географічні, демографічні особливості, етнічні та культурні традиції враховуються при плануванні сталого розвитку адміністративно-територіальних одиниць.
6. Відповідно до Європейської хартії місцевого самоврядування закріплюється принцип субсидіарності, що гарантує передачу на місця, в громади, максимальну кількість повноважень, які органи місцевого самоврядування здатні виконати.
7. Запроваджується ефективне самоврядування на обласному та районному рівнях, як цього вимагає відповідна Європейська хартія – ради отримують право утворювати виконавчі органи, які будуть їм підконтрольні та підзвітні. Ради самостійно затверджують голів виконавчих комітетів.
8. Скасовуються місцеві державні адміністрації, ліквідуються посади голів місцевих державних адміністрацій, натомість вводиться

інститут префектів, що мають скоріше контролюючі (дотримання законів), ніж адміністративні функції.

9. Закріплюються гарантії щодо матеріальної та фінансової основи місцевого самоврядування, зокрема щодо місцевих податків та зборів, а також частки загальнодержавних податків та інші доходи місцевих бюджетів на фінансування власних і делегованих повноважень.

10. Із запровадженням Конституційних змін земля, рухоме і нерухоме майно, природні ресурси, інші об'єкти, що перебувають на території громад, підпадають під юрисдикцію територіальних громад та їх органів місцевого самоврядування – жодне питання місцевого значення не може вирішуватися без їхньої згоди.

Як ми бачимо зміни суттєві, у руках органів місцевого самоврядування значні повноваження.

У зв'язку з цим виникає чимало запитань.

1) Чи послаблює децентралізація державну владу, міць країни, її цілісність та обороноздатність?

Абсолютно ні. Оборона, зовнішня політика, національна безпека, дотримання прав і свобод людини – всі ці сфери залишаються у виключній компетенції держави і повністю нею забезпечуються. Крім того, передбачено, що в разі ухвалення головою громади, будь-якою радою рішення, що створює загрозу державному суверенітету, територіальній цілісності чи загрозу національній безпеці, Президент України зупиняє дію відповідного акта і одночасно звертається до Конституційного Суду України, тимчасово зупиняє повноваження голови громади, складу ради громади, районної, обласної ради та призначає тимчасового уповноваженого.

2) Чи не призведуть зміни до федералізації чи втрати цілісності країною?

Ніякої федералізації не передбачається. Конституцією зміцнюється унітарний статус країни. Всі запропоновані зміни відповідають установленій у статті 2 Конституції України унітарній формі державного устрою.

Враховуючи досвід зарубіжних країн, питання впровадження економічних, соціальних та політичних перетворень в Україні потрібно розглядати саме в контексті європейської інтеграції. Ефективна реалізація цього курсу вимагає від органів влади всіх

рівнів таких узгоджених заходів: здійснення суттєвих інституційних змін; реформування принципів та методів роботи, у тому числі й у сфері підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів; забезпечення фінансово-економічних можливостей стимулювання розвитку місцевого самоврядування тощо

Для України євроінтеграція є можливістю перетворитися на стабільну державу з незаперечними перспективами на майбутнє.

Основними перевагами децентралізації є:

- 1) час і місце прийняття рішення відповідають очікуванням з боку громадськості;
- 2) реалізація рішення відбувається за участю суб'єкта прийняття рішень;
- 3) спрощення системи і процедури прийняття рішення завдяки оптимальній структурі управління;
- 4) прозорість і відкритість процедур прийняття рішення;
- 5) підвищення свідомості та загострення почуття відповідальності за здійснені заходи і прийняті рішення;
- 6) звільнення вищих державних органів від поточних справ, що посилює можливість зосередження керівної ланки на справах стратегічного значення.

Список використаних джерел та літератури:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР зі змінами та доповненнями від 21.02.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
2. Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 01.10.2011. [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1629-15>
3. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997р. Зі змінами та доповненнями від 28.10.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>.
4. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15.10 1985р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_036

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ВЛАДИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

За роки незалежності в Україні відбулися суттєві зміни в економічній, соціальній і, особливо, духовній сферах нашого суспільства. Зроблені вагомі зрушення у напрямі ринкового господарювання – проведена масова приватизація об'єктів, створюється відповідна інфраструктура тощо. Але до побудови ринкової економіки, ефективного задіяння ринкових методів господарювання, забезпечення конкурентоспроможності економіки, підвищення зайнятості населення та відповідності заробітної плати обсягам та якості праці ще далеко.

Для вирішення цих економічних і пов'язаних із ними соціальних питань необхідні подальші ринкові перетворення, суттєве реформування економічних відносин, у тому числі в регіональному аспекті.

Адже поряд з багатьма соціально-економічними проблемами, що виникли в нових умовах ринкового реформування, особливої гостроти набувають проблеми державного управління регіонами. Загальновідомо, що вони існували і раніше, однак в умовах жорсткої централізації в державному управлінні, за відсутності об'єктивної науково-популярної інформації про зарубіжний досвід, а також заідеологізованості теорії і практики державного управління годі було й думати про їх швидке й ефективне вирішення. Проте процеси, що відбуваються в світовому суспільстві, зумовлюють доцільність і необхідність радикального перегляду регіональної політики як на глобальному рівні, так і у нашій державі. Зрозуміло, що для вирішення згаданих проблем потрібен не лише певний час, але й конкретна державна політика. Інакше кажучи, без політичної волі держави щодо негайного вирішення проблем, що існують між центром і регіонами, навіть не варто сподіватися хоч на якісь позитивні зрушення у цій сфері.

Державну політику в сфері регіонального управління в умовах переходу до ринкових відносин доцільно розглядати в двох аспектах: по-перше, вона має генеруватися на рівні держави, а по-

друге – реалізовуватися та підтримуватися на регіональному рівні. Перевага у той чи інший бік в її реалізації може призвести або до надмірного централізму, або до неконтрольованої і тому суспільно неефективної децентралізації. Збалансованість взаємовідносин між центром і регіонами вимагає регіоналізації суспільного життя в країні.

Регіоналізація здійснюється, в першу чергу, через задіяння регіонально-конкретизованих стратегій соціально-економічного розвитку, які б виходили із загальнодержавних цілей та враховували можливості, ресурси і інтереси регіонів [3, с. 11].

Оскільки регіональні проблеми в умовах становлення ринкових відносин, їх нестійкість зумовлені певною мірою рішеннями, що приймаються і центральними, і регіональними органами влади на основі саме центрального планування, пристосування регіонів до державної політики є неминучим. Такі рішення, як правило, мало популярні. Тому з метою більшої сприйнятливості цих рішень мають закладатися такі цілі справедливості та ефективності, які б оптимально поєднували локальні та загальнодержавні інтереси і відображали регіональну конкретизовану державну політику управління в умовах переходу до ринкових відносин.

Формування бюджетів у всі часи було наріжним каменем у діяльності виконавчих і законодавчих органів влади всіх рівнів. І це зрозуміло, адже від кількості коштів, вміння правильно розпорядитися ними залежить і рівень розвитку області, міста чи будь-якого населеного пункту, вирішення економічних і соціальних проблем.

Важливою передумовою побудови ефективної регіональної політики є економічна, в першу чергу фінансова самостійність органів місцевого самоврядування. У фінансовому аспекті це означає належне фінансове забезпечення реалізації визначених на державному рівні функцій органів місцевої влади.

Отже, під фінансовою незалежністю місцевого самоврядування розуміється можливість самостійного вирішення питань комплексного фінансового забезпечення економічного і соціального розвитку даної території, що входять до компетенції відповідного рівня місцевого управління.

Передумовою фінансової незалежності місцевого самоврядування є розумна, з погляду економічної доцільності, децентралізація влади і адекватний розподіл повноважень, відповідальності, а отже, і фінансово-економічної бази між центром і регіонами, місцевими органами управління. Межі фінансової незалежності місцевого самоврядування зажди повинні визначатись у законодавчому порядку, тобто закон повинен чітко окреслювати функції місцевого самоврядування і відповідно до них джерела ресурсів, які становитимуть фінансове забезпечення цих функцій.

Саме тому внутрішня державна фінансова політика є одним із найсуттєвіших факторів впливу на функціонування місцевих фінансів. Наприкінці XX століття фінансова політика держави щодо сектора місцевого самоврядування отримала назву „політика фіскальної децентралізації”. Прихильники теорії суспільного вибору розглядають децентралізацію як засіб поєднання „покупців” (громадян) та „продавців” (децентралізовані влади), за допомогою якого бажання покупців краще враховуються та задовольняються ефективніше іншими. Спеціалісти у сфері публічних фінансів і нового інституційного економіксу, які разом із школою суспільного вибору розповсюджують методи інституціонального аналізу на публічну політику – розробили аргументи на користь централізації, особливо демократичного типу. У той же час децентралізація не може бути панацеєю у випадках „відмови уряду”, подібно до відмов ринкового механізму однак, вона надає більший потенціал для покращення системи державного управління [2, с. 28].

Основними фінансовими методами державного регулювання є бюджетний та податковий. Що стосується бюджетних відносин, то ключовою є проблема розподілу бюджетних коштів між загальнодержавним і місцевими рівнями, тобто децентралізація.

Механізм перерозподілу бюджетних коштів між різними ланками бюджетної системи, що діяв раніше, не відповідав принципам самостійності та фінансової незалежності місцевих органів влади.

За таких умов розвитку політичних та економічних відносин існує певна класифікація типів децентралізації: політична децентралізація, адміністративна, деконцентрація та фінансова децентралізація.

Під означення політичної децентралізації власне підпадає федералізм. Ідею федералізму нерідко поширюють на дуже широке коло суспільних, а то й особистих відносин. У свій час прихильники анархізму М. Бакунін, П. Кропоткін, П.Ж. Прудон писали про необхідність охопити федералізацією кожну галузь людської діяльності – економічну, соціальну, культурну, для того щоб одержати справді децентралізоване ціле, у якому б влада уживалася з волею. Іноді й у наш час під федералізмом розуміють персональні відносини, пов'язані з безліччю ролей людини в суспільстві.

Ще одним важливим напрямом реформування міжбюджетних відносин в Україні є вдосконалення системи територіальної організації влади, пов'язане з перебудовою системи місцевих органів виконавчої влади та системи місцевого самоврядування, подальшою поступовою передачею функцій і повноважень виконавчої влади до сфери компетенції місцевого самоврядування. Тому адміністративна децентралізація передбачає, що правові засади місцевого і регіонального самоврядування визначає центральний уряд. Деконцентрація, в свою чергу, виступає як засіб делегування влади вниз аж до місцевого представництва на рівні окремих громад. Якщо усе підпорядковане центрові по прямій вертикалі, але повсюди утворюються органи управління за призначенням, то це називається деконцентрація. Вона не рівнозначна децентралізації. Децентралізація у даному випадку відсутня.

Проблема ж фінансової децентралізації сьогодні набуває першочергового значення. Її розв'язання значною мірою буде визначати вдосконалення місцевого самоврядування в Україні, перехід від декларування до реального втілення в життя децентралізованої демократичної системи територіальної організації влади, засади якої визначені Конституцією України.

Централізація управління економікою пов'язана з мобілізацією і розподілом через центр переважної частини матеріальних і фінансових ресурсів. Якщо це необхідно протягом короткого періоду часу для реалізації конкретних програм, то це є позитивним явищем, якщо ж централізація зберігається тривалий період, а це призводить до того, що в одних регіонах виховується утриманство, економічна безвідповідальність, а в інших, внаслідок постійного стягування ресурсів, з'являється незацікавленість у кінцевих результатах своєї діяльності.

Саме тому такої актуальності набули в Україні останнім часом дослідження міжбюджетних відносин, процесів формування місцевих бюджетів, ролі планування в процесі використання грошових надходжень та етапів проходження бюджетного процесу на місцевому рівні з врахуванням зарубіжного досвіду.

Уже на початковому етапі реформування в Україні було визначено такі принципи місцевого самоврядування: самостійність і незалежність місцевих виборчих органів у межах своїх повноважень вирішувати питання місцевого значення, економічної і фінансової самостійності території, самофінансування і самозабезпечення, оптимальної децентралізації.

Але аналізуючи доходи і видатки державного бюджету, можна побачити, що всупереч зазначеному вище з 1993 року посилюлися процеси фінансової централізації. Зменшення питомої ваги місцевих бюджетів у Зведеному бюджеті України пов'язано з включенням до державного бюджету податків на доходи підприємств і громадян. Ці джерела доходів до 1994 року відносились до категорії регульованих доходів місцевого самоврядування. Цей період із багатьма застереженнями можна віднести до періоду початку відновлення самоврядування в Україні чи, швидше, його декларування. На жаль, розвитку процесу децентралізації функцій та ресурсів не відбулося і пізніше.

З 1995 році спостерігалася тенденція до зниження загального обсягу фінансових ресурсів, перерозподілених через бюджетну систему, але в цілому в умовах перехідної економіки зберігалася провідна роль державного бюджету в перерозподілі фінансових ресурсів.

В останні роки спостерігається повернення до централізації управління ресурсами та до жорстокої монетарної політики із широко розвиненою системою дозволів, квот і ліцензування.

Тому, зважаючи на складність та неоднозначність проблем у міжбюджетних відносинах, що існують, виникає ряд питань, які потребують поглибленого вивчення, а саме:

- складання місцевих бюджетів у сучасних умовах;
- питання розмежування доходів і видатків між державним і місцевими бюджетами;
- проблеми горизонтального фінансового вирівнювання;

- дослідження економічного змісту місцевих бюджетів та їх ролі у соціально-економічних процесах;
- розгляд процесу складання, затвердження та виконання місцевих бюджетів;
- дослідження проблем формування і використання місцевих бюджетів;
- розробка пропозицій щодо вдосконалення існуючого механізму функціонування місцевих бюджетів;
- критичне вивчення зарубіжного досвіду у вирішенні проблем місцевих бюджетів.

Ці та інші питання, пов'язані з фінансовою самостійністю місцевих органів влади, не є новими, тому на даний час децентралізація стає однією з основоположних тенденцій сучасного демократичного світу. Це безпосередньо пов'язано із зростанням ролі місцевого самоврядування через його здатність до поєднання в собі інституційного і особистісного „начал” у процесі суспільно-політичного розвитку. Адже саме місцеве самоврядування здатне поєднати і гармонізувати інтереси окремої особи і суспільства. Європейська хартія про місцеве самоврядування під цим інститутом розуміє „право і реальну здатність органів місцевого самоврядування регламентувати значну частину місцевих справ і управляти ними, діючи в межах закону та в інтересах місцевого населення”. Тому сьогодні в перехідний для економіки України період питання децентралізації бюджетної системи України виходять на перше місце. Адже фінансова децентралізація є однією з фундаментальних умов незалежності та життєздатності органів місцевої влади. Децентралізація процесів ухвалення рішень збільшує можливості участі місцевої влади у розвитку підконтрольної їй території. Фінансова децентралізація сприяє ефективному забезпеченню населення „соціально-інфраструктурними” послугами шляхом ретельнішого узгодження структури видатків місцевих бюджетів із місцевими потребами і уподобаннями.

Але реалізація законодавчо закріпленого права кожного адміністративно-територіального утворення на економічну самостійність неможлива без наявності у кожного органу влади власного бюджету і права його складання, затвердження і виконання без втручання ззовні. А це означає, що кожен орган влади повинен володіти своїми фінансовими джерелами, достатніми для організації

управління економікою і соціальною сферою на своїй території. Одночасно з цим він повинен володіти відносною самостійністю в управлінні податками та іншими обов'язковими платежами, що надходять до відповідного бюджету.

У зв'язку з цим слід зазначити, що з розподілом податків на загальнодержавні та місцеві також існують певні проблеми. Формування бюджетів завжди було важливим у функціонуванні законодавчих і виконавчих органів влади всіх рівнів, що є закономірним. Адже від величини надходжень до бюджетів, уміння правильно розподілити їх, виходячи з пріоритетів загальнодержавного та місцевого розвитку, залежить і рівень розвитку регіону, міста чи будь-якого населеного пункту, вирішення економічних і соціальних проблем.

Однак у сучасних умовах розвитку економіки України проблеми фінансування регіонів вкрай загострюються: з одного боку, зменшується база надходжень, а з іншого – значно зростають потреби в додаткових коштах.

Тому саме місцевим бюджетам, як основній фінансовій базі органів місцевого самоврядування, повинно належати особливе місце в бюджетній системі держави. Важлива роль відводиться місцевим бюджетам і у соціально-економічному розвитку території, адже саме з місцевих бюджетів здійснюється фінансування закладів освіти, культури, охорони здоров'я населення, засобів масової інформації; також фінансуються різноманітні молодіжні програми, видатки для упорядкування населених пунктів. Також з місцевих бюджетів здійснюються видатки на соціальний захист.

На жаль, у цій ланці бюджетної системи зберігається безнадійно застарілий механізм централізованого регулювання вищими органами доходів місцевих бюджетів. Це позбавляє місцеві органи влади фінансової самостійності, на довгі роки закріплює залежність розвитку місцевої економіки і соціальної сфери від можливостей і бажання вищих урядових структур, від їх професіоналізму та розуміння проблем щодо розвитку адміністративних районів, міст, селищ і сіл.

Для держави надзвичайно актуальною є проблема побудови бюджетної системи, заснованої на принципах фінансової децентралізації. Під нею в науковій літературі розуміється система збалансованих податково-бюджетних взаємин органів влади і

керування різних рівнів на всіх стадіях бюджетного процесу, заснована на певних основоположних принципах [3, с. 24].

До ключових відносяться:

- самостійність бюджетів різних рівнів (закріплення за кожним рівнем влади та управління власних джерел доходів, права самостійно визначати напрями їхніх витрат; неприпустимість вилучення додаткових доходів і невикористаних чи додатково отриманих засобів у вищій бюджеті; надання права на компенсацію витрат, що виникають у результаті рішень, прийнятих вищими органами влади, права на встановлення податкових і інших пільг тільки за рахунок власних доходів тощо);

- законодавче розмежування бюджетної відповідальності і видаткових повноважень між федеральними, регіональними і місцевими органами влади та управління;

- відповідність фінансових ресурсів місцевих органів влади та управління виконуваними ними функціями;

- запровадження нормативно-розрахункових методів регулювання міжбюджетних відносин і надання фінансової допомоги;

- наявність спеціальних процедур запобігання і вирішення конфліктів між різними рівнями влади та управління, досягнення взаємопогоджуваних рішень з питань податково-бюджетної політики.

Як зазначалось вище, однією з важливих засад вдосконалення міжбюджетних відносин є забезпечення відповідності між делегованими повноваженнями та фінансовими ресурсами місцевих органів влади. Таке збалансування можливе під час застосування механізмів бюджетного регулювання, що поділяється на вертикальне і горизонтальне [4, с. 256].

Вертикальне регулювання – це процес досягнення балансу між обсягом зобов'язань кожного рівня влади по витратах з потенціалом його дохідних ресурсів (податкових надходжень). На вищестоящий рівень накладаються зобов'язання: у випадку, якщо потенційні можливості по забезпеченню дохідної частини на нижчому рівні недостатні для фінансування покладених на нього функцій, центральний уряд зобов'язаний надати цьому регіональному чи місцевому органу влади необхідні бюджетні ресурси. Центральний уряд, володіючи набагато більшими, ніж будь-який регіон, можливостями фінансового регулювання й обсягами

податкових надходжень, повинен компенсувати дисбаланс регіональних бюджетів за рахунок засобів, акумульованих на рівні державного бюджету.

Горизонтальне регулювання (вирівнювання) має на меті досягнення пропорційного розподілу податків і дотацій між бюджетами одного рівня для усунення нерівності в можливостях різних територій, викликаних територіальним фактором. Таким чином, виходить, що до витрат державного бюджету на рішення соціально-економічних завдань загальнодержавного масштабу додаються ще і витрати на досягнення збалансованості бюджетної системи.

Якщо говорити спрощено, то система бюджетного регулювання визначає таку взаємодію між державним бюджетом і бюджетами нижчих рівнів, що дозволяє будь-якому громадянину, який проживає в державі, одержувати визначений рівень державних послуг незалежно від того, на території якого регіону він проживає. При цьому вертикальне регулювання неодмінно повинно поєднуватися з горизонтальним.

Досягнення такої збалансованості міжбюджетних відносин є необхідною передумовою фінансової децентралізації. Стратегія такої децентралізації залежить від типу державного устрою, рівня соціально-економічного розвитку, цільової орієнтації національної економіки певної країни. Крім того, під час удосконалення взаємодії бюджетів різних рівнів повинні враховуватися можливості і ресурси, інтереси її регіонів, реалізовуватися їх конкурентні переваги щодо формування місцевих бюджетів. Це буде сприяти соціально-економічному розвитку регіонів, підвищенню їх фінансової стійкості при забезпеченні інтересів національної економіки.

В Україні така фінансова децентралізація, виходячи зі значної територіальної диференціації умов, особливо важлива. Водночас взаємодія бюджетів різних рівнів має враховувати вплив ринкових умов господарювання на умови їх формування, а також сприяти позитивній динаміці соціально-економічної ситуації в регіонах. Удосконалення міжбюджетних відносин неможливе без передачі основних функцій бюджетно-фінансового управління на нижчі рівні, що дозволить не лише контролювати виконання місцевих бюджетів, а й брати безпосередню участь у їх прогнозуванні та плануванні, а також в організації бюджетного процесу на місцях.

Це дасть змогу формувати державний бюджет за принципом „знизу – вгору” і забезпечити ефективне використання бюджетних коштів в умовах дефіциту фінансових ресурсів шляхом визначення пріоритетних напрямів витрат коштів на місцях, а також сприятиме зацікавленості територій у мобілізації фінансових ресурсів для забезпечення реальної основи їхнього соціально-економічного розвитку і досягнення поліпшення умов життя населення. Тому удосконалення управління на всіх рівнях господарювання має здійснюватися на підставі чинного законодавства, науково обгрунтованого підходу до формування міжбюджетних відносин і, що особливо важливо, зарубіжного досвіду.

Актуальність проблеми бюджетних взаємовідносин, розв’язання якої віками шукали багато народів і держав, полягає в тому, що в ній фокусуються усі загальнолюдські, державні, національні інтереси які трансформуються в систему координат грошових відносин. Тому кожна держава шукає і знаходить свою стратегію вирішення цієї проблеми.

Так, механізм бюджетного федералізму у США формувався багато десятиріч у суперечливих умовах. І лише в останні десятиріччя склалася стабільна система фінансової взаємодії федерального уряду, штатів і територій.

У деяких країнах докладають зусиль для досягнення менш централізованого управління витратами через поліпшення навичок управління і прищеплювання окремим керівникам уміння чітко формулювати цілі і завдання. Однією з основних проблем у багатьох країнах є розробка належних критеріїв якості роботи, а також ефективних систем обліку і звітування для контролю за витратами і їхньою результативністю. Чиновники бюджетних відомств вишукують ефективні засоби прищеплення окремим міністерствам і керівникам більшої гнучкості і свободи вибору у загальних межах урядових пріоритетів, одночасно домагаючись підтримання на бажаному рівні всеохоплюючого контролю над витратами і наявності в центральних урядових структурах достатніх знань для забезпечення міністрів і уряду компетентними і ефективними порадами з бюджетних питань.

Але в кожній з розвинених країн вирішення бюджетних проблем базується на створенні сприятливого клімату для розвитку вітчизняних товаровиробників, можливості залучення власних та

іноземних інвестицій, оптимальному оподаткуванні, ефективному використанні бюджетних коштів.

Водночас перенесення знайдених іншими країнами вирішень проблеми міжбюджетних відносин в умови нашої держави не завжди може дати позитивні наслідки. Тому використовуючи багатий світовий досвід, виникає потреба знайти власне, адаптоване до сучасних умов рішення цього питання.

Бюджетна децентралізація реалізується через єдину соціально-економічну і бюджетно-фінансову політику держави. Це дозволить навіть в умовах відносної самостійності місцевих бюджетів поєднувати фінансові, соціальні й економічні інтереси адміністративно-територіальних утворень та органів місцевого самоврядування із інтересами держави.

Законодавче закріплення бюджетної самостійності кожного рівня влади має поставити перепону в прийнятті необґрунтованих рішень як з боку центральної виконавчої влади, так і з боку місцевих органів управління.

Єдність бюджетної системи забезпечується не лише єдиною правовою базою, а й уніфікованістю самого бюджетного процесу: використанням єдиної бюджетної класифікації, єдністю форм бюджетної документації, поданням необхідної статистичної і бюджетної інформації з одного рівня на інший для складання зведеного бюджету.

На сьогодні з особливою гостротою постає проблема вироблення дієвого механізму, який би визначав нові принципи формування місцевих бюджетів, чітке розмежування функцій і повноважень усіх рівнів влади, а звідси – видатків кожного виду бюджету, і що найголовніше – доходів між різними ланками бюджетної системи. При цьому питання бюджетної політики, оподаткування міжбюджетних відносин повинні розглядатись і вирішуватись комплексно, оскільки вони тісно взаємопов'язані, і ні один із цих елементів не може бути реформованим без урахування двох інших.

Ступінь фінансової незалежності місцевих органів влади значною мірою характеризує незалежність держави в цілому, потенційні можливості її економічного розвитку, рівень демократичних прав і свобод громадян. Держава не може успішно розвиватись та економічно процвітати, не даючи гарантій фінансової

незалежності місцевим органам влади. Це об'єктивна необхідність формування нових економічних відносин.

Фінансову незалежність місцевого самоврядування слід розглядати насамперед як економічний простір для його діяльності у межах певної території на принципах економічної ефективності та економічної доцільності. Пріоритетною умовою в даному разі повинна бути сукупність територіальних інтересів, що відображають особливості економічних і соціальних умов регіону.

Ступінь децентралізації у визначенні податків і розподілі податкових доходів, прийнятті рішень щодо цього залежить від політичних, економічних та інституційних особливостей країни, а також від тієї ролі, яка в ній відводиться органам місцевої влади. Проте розподіл функцій істотною мірою залежить від оцінних суджень та емпіричних наслідків, що важко піддається перевірці.

Тенденція до децентралізації відповідальності за виконання дохідної та видаткової частин місцевих бюджетів у країнах з перехідною економікою часто призводить до ситуації, коли визначення видатків місцевих органів влади випереджає вирішення питання про забезпечення ресурсами для їхнього фінансування. Що ширшою є сфера повноважень місцевої влади, то вищою повинна бути частка державних надходжень, яка розподіляється на користь місцевих органів влади.

Політика удосконалення міжбюджетних відносин повинна бути спрямована на вирішення таких завдань:

- підвищення рівня життя населення;
- досягнення територіальної справедливості під час перерозподілу податкових доходів на основі розрахунку потреби регіонів у фінансових ресурсах і обліку їхньої податкоспроможності;
- спрощення механізму міжбюджетних відносин;
- передача більшої частини повноважень щодо прийняття рішень у сфері формування і виконання бюджетів на регіональний рівень управління;
- розвиток основних форм управління бюджетним процесом у регіонах.

Удосконалення міжбюджетних відносин повинно базуватися на врахуванні принципів узгодженості фінансових ресурсів регіонів із соціально-економічними програмами, раціональності й пріоритетності у витрачанні бюджетних коштів.

Основна роль у подальшому розвитку бюджетної системи має належати бюджетній реформі, яка повинна проводитися в певних напрямках [1, с. 9].

1. Необхідно привести у відповідність законодавчі зобов'язання, взяті Українською державою у Конституції країни, а також зобов'язання органів місцевого самоврядування з можливостями їх фінансового забезпечення.

2. Необхідно визначити пріоритети бюджетного фінансування.

3. Необхідно провести раціоналізацію мережі закладів та установ, що фінансуються з державного та місцевих бюджетів.

4. Необхідно запровадити оборонний бюджет, бюджет національної безпеки та правоохоронної діяльності України. Цей бюджет повинен стати окремою складовою Державного бюджету України.

5. Чітко розмежувати функції органів державної влади.

6. Бюджетна реформа має передбачити заходи щодо реформування бюджетного устрою країни паралельно з реформуванням її адміністративно-територіального устрою.

7. Ліквідувати багатоканальну систему фінансування закладів бюджетної сфери.

8. Бюджетна реформа повинна передбачати комплекс заходів, пов'язаних із реформуванням міжбюджетних відносин. Серед першочергових заходів реформи міжбюджетних відносин є: визначення функцій, компетенцій та сфер відповідальності центральних і місцевих органів влади; розмежування видатків між рівнями бюджетної системи відповідно до функцій.

9. Складовою бюджетної реформи має стати повне відокремлення державних позабюджетних фондів від державного бюджету.

10. Запровадити інститут приєднаних бюджетів як на державному рівні, так і на рівні адміністративно-територіальних одиниць.

11. Завершити процес реформування порядку виконання державного та місцевих бюджетів.

12. Кардинально підвищити ефективність управління коштами державного та місцевих бюджетів.

13. Створити ефективний механізм організації державного фінансового контролю, порядку розроблення, затвердження та виконання бюджетів. Результатом цього повинно стати створення цілісної системи фінансового контролю в Україні, яка забезпечить ефективне використання фінансових ресурсів незалежно від джерел їх надходження.

Але бюджетна реформа повинна оптимально поєднуватись з процесами реформування адміністративно-територіального устрою, що дозволить забезпечити місцеві органи влади необхідним обсягом фінансових ресурсів пропорційно до делегованих їм повноважень.

Список використаних джерел та літератури:

1. Manor J. The Political Economy of Democratic Decentralization, 1999, The International Bank for Reconstruction and Development, USA, 133p.

2. Masgrave R. A. The Theory of Public Finance. Me. Graw - Hill Book Company, Inc., 1959, 628p.

3. Горленко І.О., Тарангул Л.Л. Економічні райони України: Посібник. – К., 1999. – 205 с.

4. Кириленко О.П., Місцеві бюджети України (історія, теорія, практика). – К.: НІОС, 2000. – С. 384.

Є.М. Левчук

старший викладач-методист

(м. Хмельницький)

НОВІТНІ НАУКОВІ ПІДХОДИ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ЗЛІСНИЙ ПОРУШНИК УСТАНОВЛЕНОГО ПОРЯДКУ ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ»

Правова природа поняття «злісна непокора» зумовлена специфікою правовідносин, які регламентують порядок виконання та відбування кримінальних покарань, особливостями середовища та спецконтингенту, що утримується у місцях позбавлення волі. Будь-яке поняття як форма логічного мислення у вигляді сукупності думок, що відображають явища в їх найбільш загальних й істотних ознаках, має виняткове значення для пізнання суті того чи іншого процесу є своєрідним узагальненням людської практики, підсумком,

результатом розуміння оточуючої дійсності [1, с. 39]. Правильне формулювання понять є досить відповідальною справою, яка не терпить колізій і неточностей.

Разом з тим, правозастосовча практика свідчить про те, що під час застосування ст. 391 КК мають місце сумніви на користь засудженого внаслідок незрозумілого визначення законодавцем меж дозволеного та забороненого, у зв'язку з чим назріла нагальна потреба в узагальненні ознак злісної непокори, здійсненні наслідків вчинення засудженими злісного порушення в УВП, слідчому ізоляторі (далі - СІЗО) та деталізації саме поняття «злісний порушник установленого порядку відбування покарання». Такі корективи у законодавстві необхідні для нейтралізації «суб'єктивного забарвлення» у визначенні поняття «злісний порушник установленого порядку відбування покарання», чіткого розуміння окремих заборон, меж «дозволеного та недозволеного» у діях засуджених.

У зв'язку з цим, окремої уваги заслуговують питання щодо визначення заборон, які дозволяють «зараховувати» засуджених до категорії злісних порушників установленого порядку відбування покарання.

Як показали результати вивчення праць науковців кримінально-виконавчого профілю, поняття «злісний порушник установленого порядку відбування покарання» знайшло своє відображення в наукових розробках. Так, В.В. Коваленко та А.Х. Степанюк у науково-практичному коментарі до Кримінально-виконавчого кодексу України 2012 року визначили два види злісного порушника: 1) за характером учинених проступків, що є тяжкими, зухвалими, навіть в одиночному числі; 2) за видом накладення дисциплінарного стягнення [2, с. 396].

Автор розділу монографії «Дотримання прав людини у пенітенціарній системі України» у 5.2 «Статус злісного порушника вимог режиму відбування покарання» М.В. Романов обґрунтував свою позицію щодо визначення змісту поняття «злісний порушник». За його думкою, при визнанні порушника злісним мова має йти про певне коло діянь особи, а не про притаманні їй конкретні риси, за які «зараховують» у злісні порушники [3, с. 422-424].

Власний погляд на шляхи вирішення даної проблеми висловив у своїй праці В.І. Пазиніч, який зазначає, що визначення

злісного порушника режиму як особи, яка має певний набір характеристик та дисциплінарних правопорушень, є типовим прикладом так званої «стигматизації». Тобто йдеться не про діяння особи, а про саму особу, яку законодавець наділяє певним - статусом, званням злісного порушника режиму [4, с. 11].

Крізь призму адміністративного законодавства на підняту нами проблему, у цій роботі підійшов С.В. Петков, який у коментарі до ст. 185 Кодексу України про адміністративні правопорушення зазначив, що злісна непокоря з об'єктивної сторони виражається «у відмові виконати законне розпорядження або вимогу працівника міліції при виконанні ним службового обов'язку» [5, с. 1246].

Паралель між поняттям «злісне порушення режиму відбування покарання» та поняттям «злісне ухилення від відбування покарання» провів О.М. Сокуренько, який прийшов до висновку, що у визначенні поняття «злісність» мова йде про неодноразове порушення (складне систематичне діяння), головною умовою наявності якої є той факт, що до засудженого застосовувалися заходи дисциплінарного характеру (мінімум два рази), і лише за вчинення третього такого ухилення від робіт засуджена особа притягуватиметься до кримінальної відповідальності. Тому в основі визначенні поняття «злісний», за думкою автора, повинна лежати тяжкість проступків та їх кількість [6, с. 187].

Свою позицію щодо визначення поняття «злісність» обґрунтував у підручнику Кримінально-виконавче право (в § 3 «Критерії виправлення засуджених») В.М. Трубников. На його погляд, для того щоб визнати порушення вимог режиму злісним, слід констатувати не один акт порушення, а їх систематичність. Для позначення неодноразовості порушень встановлених правил і має вживатись термін «злісність». Іншими словами, каратися в дисциплінарному порядку повинні такі порушення правил поведінки засудженими, які набувають злісного характеру, що повторюються систематично [7, с. 40, 41].

Виходячи із змісту проаналізованих у науковій літературі понять, можна сформулювати наукове авторське визначення «злісний порушник режиму відбування покарання», а саме - це особа, яка систематично, грубо з особливою зухвалістю нівелює встановлені законом та нормативно-розпорядчими актами ДПтС України

заборони, що пов'язане з психічним ставленням особи до умов тримання, чим ускладнює порядок виконання покарання іншими засудженими та перешкоджає у його (порядку) забезпеченні адміністрації установ виконання покарань.

З урахуванням вищесказаного злісним порушником режиму відбування покарання вважається засуджений:

1) який своєю поведінкою свідомо протидіє (не дотримується) режимних вимог установи виконання покарань;

2) який умисно, із злочинним наміром порушує порядок відбування покарання;

3) який відкрито демонструє негативне ставлення до режиму відбування покарання;

4) який спеціально порушує встановлені Правилами внутрішнього розпорядку заборони.

Список використаних джерел та літератури:

1. Козлов П.П., Нікітін Ю.В., Стрелков Л.О. Режим виконання кримінальних покарань: Монографія. - К.: КНТ, 2008. - 272 с.].

2. Кримінально-виконавчий кодекс України : Науково-практичний коментар / заг. ред. д.ю.н., проф. В.В. Коваленка, д.ю.н., А.Х. Степанюка. – К. : Атіка, 2012. – 492 с.

3. Дотримання прав людини у пенітенціарній системі України / К. А. Автухов, А. П. Гель, М. В. Романов, В. О. Човган, І. С. Яковець; за ред. А.Х. Степанюка; ГО «Харківська правозахисна група». - Х: ТОВ «ВИДАВНИЦТВО ПРАВА ЛЮДИНИ», 2015. - 480 с.

4. Білоус О.І., Пазиніч В.І. Проблеми вдосконалення кримінально-виконавчого кодексу України / Білоус О.І., Пазиніч В.І. // Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби.-2014.- № 1 - С.9-15.

5. Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення за ред. Петкова С.В., Морозова С.М. – К. : Центр учб. л-ри, 2012.

6. Сокурєнко О.М. Окремі питання кваліфікації злісного ухилення від виконання робіт засудженим, що відбуває покарання у вигляді обмеження волі // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України : Збірник наукових статей. Випуск XXIV – Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2010. – С. 185-192.

7. Кримінально-виконавче право України: [Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів] / В. М. Трубников, В. М. Харченко, О. В. Лисодід, Л. П. Оніка, А. Х. Степанюк; За ред. В. М. Трубникова. - Харків: Право, 2001. - 384 с.

А.С. Лисяк,
студент 5 курсу
(м. Хмельницький)

ГОЛОВНІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Пріоритетом для будь-якої держави має бути дотримання прав і свобод людини. У 1991 році Україна, ставши незалежно державою, зробила перший крок на шляху до ствердження демократичності, верховенства права.

У Конституції України окремий розділ присвячено правам і свободам людини і громадянина

Але для розуміння сутності прав людини потрібно засвоїти, що людина – ціль, а не засіб. Держава в особі чиновника має апелювати не до ефемерних “українців”, “робітників”, “селян”, “підприємців”, “чорнобильців” тощо, а до конкретних громадян-індивідів, їх інтересів та бажань. При цьому головне завдання українського суспільства – не забувати, що держава (національний лідер) не дарує права, вона лише закріплює їх у законі та забезпечує їх реалізацію.

Права будь-якої людини є універсальними (тобто, вони належать усім людям в будь-яких ситуаціях незалежно від соціального становища), вродженими (тобто, вони вже належать кожній людині лише за фактом народження) і невід’ємними (це означає неможливість позбавити індивіда цих прав чи неможливість його добровільної відмови від цих прав).

Спрощено права людини характеризуються трьома головними рисами:

1. Кожна влада має обмеження для своєї діяльності.
2. У кожної людини є своя суверенна сфера, в яку ніяка влада не може втручатися.
3. Кожна людина може виступити проти держави або іншого індивіда з метою захисту своїх прав.

Права людини і громадянина в Україні можуть обмежувати тільки у випадках, прямо передбачених Конституцією і з метою: врятування життя людей та майна; запобігання злочинів чи його припинення; забезпечення інтересів національної безпеки, територіальної цілісності, громадського порядку, економічного добробуту; забезпечення охорони здоров'я і моральності населення, захисту репутації або прав і свобод інших людей; запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно.

Ні в якому разі не можуть бути обмежені: право мати рівні з іншими конституційні права і свободи та право бути рівними перед законом; право громадянина України не бути позбавленим громадянства; право не бути вигнаним за межі України та право не бути виданим іншій державі; право на життя і право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань; право кожного на повагу до його гідності і право не бути підданим катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню; право не бути підданим без власної згоди медичним, науковим чи іншим дослідям; право на свободу та особисту недоторканність; право не бути заарештованим або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах і в порядку, встановлених законом, тощо. Тобто, фундаментальний характер прав людини означає, що будь-яке втручання державної влади у реалізацію Ваших прав має бути чітко юридично закріпленим, відповідати положенням Конституції та бути обґрунтованим.

Дотримання прав людини є ключовою національною ідеєю усіх демократичних країн світу. Незалежно від обраної формули національної ідеї, в її центрі має знаходитися людина, її інтереси, дотримання прав і свобод. При цьому саме права людини мають стати (і тільки вони можуть бути) міцним фундаментом новітньої України – її справжньою, не видуманою національною ідеєю, – що об'єднає усіх громадян в український народ і соціум, в якому комфортно жити кожній людині, а громадяни пишатимуться своєю державою.

Список використаних джерел та літератури:

1. Конституція України. – К., 2015.

2. Андріанов К. До питання про юрисдикцію Європейського суду з прав людини / К. Андріанов // Право України. – 2000. – № 8.
3. Антонович М. Україна в міжнародній системі захисту прав людини / М. Антонович. – К., 2000.
4. Гель А. П. Судова система України: Короткий конспект лекцій / А. П. Гель, Д. П. Цвігун. – К., 1999.
5. Дженіс М. Європейське право в галузі прав людини: джерела і практика застосування / М. Дженіс, Р. Кей, Е. Бредлі. – К., 1997.
6. Карпачова Н. І. Стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні. Перша щорічна доповідь уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. – К., 2000.
7. Конституція України. Коментар законодавства України про права та свободи людини і громадянина: Навч. посіб. – К., 1999.
8. Международные акты о правах человека : Сб. докум. – М., 1999.
9. Мельник П. В. Судова система України / П. В. Мельник, П. В. Цимбал. – Ірпінь, 2000.

Л.В. Матвєєва,
викладач
(м. Хмельницький)

ПОРЯДОК РОЗКРИТТЯ ІНФОРМАЦІЇ НА ФОНДОВОМУ РИНКУ

В умовах сьогодення інформація є одним із найважливіших ресурсів як в контексті успішного зайняття підприємницькою діяльністю так і в умовах простої споживчої діяльності. Володіння актуальною достовірною інформацією є основними елементами, «ключами» до успіху, і володіння інформацією фондового ринку не є тому виключенням.

Стаття 34 Конституції України закріпила право кожного громадянина на збирання, користування і поширення інформації. Закон України «Про інформацію» в ст. 3 визначає одним з принципів державної інформаційної політики забезпечення відкритої та прозорої діяльності суб'єктів господарювання.

Одним з основних завдань інформації на фондовому ринку є безпосередньо забезпечення прозорості ринкових відносин з цінними паперами, тобто широкої поінформованості всіх заінтересованих осіб

про дохідність операцій з цінними паперами, про ризик діяльності з цінними паперами, про господарську діяльність емітентів і т.д.

Дослідженням проблематики розкриття інформації на фондовому ринку присвячено не надто багато наукових досліджень, але все ж таки варто виділити праці таких науковців як Петрик Є.О., Ровинського Ю.О., Щекіна О.Ю., Басова І. та інші.

В українському законодавстві розкриття інформації на фондовому ринку пояснюється необхідністю забезпечення доступності такої інформації для всіх зацікавлених сторін в її отриманні, відповідно до встановленого законом порядку і незалежно від мети одержання цієї інформації.

Питанням розкриття інформації на фондовому ринку законодавчо закріплено в розділ 5 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок», де безпосередньо вказано вимоги та порядок розкриття інформації на фондовому ринку.

Згідно ст. 39 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок», розкриття інформації здійснюється емітентами цінних паперів шляхом:

- * розміщення її в загальнодоступній інформаційній базі даних Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку про ринок цінних паперів;

- * опублікування її в одному з офіційних друкованих видань Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України або Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку;

- * подання її до Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку.

Законодавець виділяє, регулярну інформацію про емітента (ст. 40) та особливу інформацію про емітента (ст. 41), відповідно до Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок».

Регулярною ж інформація про емітента визначається річна та квартальна звітна інформація про результати фінансово-господарської діяльності емітента, яка розкривається на фондовому ринку, в тому числі шляхом подання до Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. Звітним періодом для складання річної інформації про емітента є календарний рік.

Законодавець чітко встановлює вимоги, або точніше, перелік відомостей які мають міститися в річній інформації про емітента, а саме: найменування та місцезнаходження емітента, розмір

його статутного капіталу; орган управління емітента, його посадові особи та засновники; господарська та фінансова діяльність емітента; цінні папери емітента (вид, форма випуску, тип, кількість), спосіб розміщення та лістинг цінних паперів; річна фінансова звітність; аудиторський висновок; перелік власників значних пакетів (10 відсотків і більше) акцій із зазначенням кількості, типу та/або класу належних їм акцій.

Емітент має право додатково розкривати іншу інформацію, тобто діє принцип диспозитивності, фактично якщо в емітента «немає бажання» розголошувати додаткову інформацію, то це виключно право емітента.

Річна інформація про емітента є відкритою і в обсязі, встановленому Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, підлягає оприлюдненню емітентом не пізніше 30 квітня року, наступного за звітним, шляхом: розміщення у загальнодоступній інформаційній базі даних Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку про ринок цінних паперів; опублікування в одному з офіційних друкованих видань Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України або Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку; розміщення на власному веб-сайті.

Слід зазначити, що Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку може встановлювати додаткові вимоги до розкриття регулярної інформації про емітента та вживати заходів щодо її розкриття.

Особливою інформацією про емітента визнається інформація, до якої належать відомості про прийняття рішення про розміщення цінних паперів на суму, що перевищує 25 відсотків статутного капіталу; прийняття рішення про викуп власних акцій, крім акцій корпоративних інвестиційних фондів інтервального та відкритого типу; факти лістингу/делістингу цінних паперів на фондовій біржі; отримання позики або кредиту на суму, що перевищує 25 відсотків активів емітента; зміну складу посадових осіб емітента; зміну власників акцій, яким належить 10 і більше відсотків голосуючих акцій; рішення емітента про утворення, припинення його філій, представництв; рішення вищого органу емітента про зменшення статутного капіталу; порушення справи про банкрутство емітента, винесення ухвали про його санацію; рішення вищого

органу емітента або суду про припинення або банкрутство емітента (ст. 41 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок»)

На фондовому ринку в залежності від виду інформації, виділяють наступні способи розкриття інформації:

1) розкриття інформації про діяльність самими ж емітентами (фактично подання тих самих звітів) – здійснюється учасниками депозитарної системи України.

2) розкриття інформації про облік іменних цінних паперів учасниками депозитарної системи України розкривається учасниками депозитарної системи України у наступних випадках:

- на письмовий запит власника інформації або з його письмового дозволу, крім випадків, передбачених законодавством;

- за рішенням суду;

- на письмову вимогу органів прокуратури, служби безпеки, внутрішніх справ, Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку і Антимонопольного комітету України, інших державних органів відповідно до законодавства - стосовно операцій у системах обліку іменних цінних паперів, що здійснюються конкретною юридичною особою або фізичною особою за конкретний проміжок часу. Учаснику депозитарної системи України забороняється надавати інформацію про клієнтів іншого учасника депозитарної системи України, навіть якщо їх дані зазначено у документах та договорах клієнта.

3) розкриття інформації про професійних учасників фондового ринку. Оприлюднення інформації про професійних учасників фондового ринку (номер, дата видачі та строк дії ліцензії, обсяг повноважень згідно з ліцензією, керівник та уповноважена особа, що діє від його імені) здійснюється Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку. Оприлюднення інформації про професійних учасників ринку цінних паперів (самостійні об'єднання учасників, брокери, дилери, торговці цінними паперами, інші фінансові посередники) забезпечує Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР).

4) інсайдерська інформація

Інсайдерами на фондовому ринку є:

1) власники голосуючих акцій емітента або часток (паїв) у статутному капіталі емітента;

2) посадові особи емітента;

3) особи, що мають доступ до інсайдерської інформації у зв'язку з виконанням трудових обов'язків або договірних зобов'язань незалежно від відносин з емітентом.

З метою захисту прав і інтересів емітентів та інвесторів, а також контролю за діяльністю інсайдерів на фондовому ринку, у Законі України «Про цінні папери та фондовий ринок» було визначено зміст інсайдерської інформації на ринку цінних паперів. Згідно до ст. 44 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» інсайдерською інформацією можна вважати неопрілюднену інформацію про емітента, його цінні папери та похідні (деривативи), що перебувають в обігу на фондовій біржі, або правочини щодо них, у разі якщо оприлюднення такої інформації може істотно вплинути на вартість цінних паперів та похідних (деривативів), та яка підлягає оприлюдненню відповідно до вимог, встановлених вищевказаним Законом.

Також слід зазначити, що інформація щодо оцінки вартості цінних паперів та/або фінансово-господарського стану емітента, якщо вона отримана виключно на основі оприлюдненої інформації або інформації з інших публічних джерел, не заборонених законодавством, не є інсайдерською інформацією.

Проаналізувавши нормативну-правову базу в сфері розкриття інформації на фондовому ринку, можна дійти висновку, що державна політика у сфері функціонування фондового ринку спрямована на створення умов для підвищення забезпечення транспарентності ринку цінних паперів. Проте цей процес є досить повільним і має ряд як позитивних, так і негативних наслідків, що викликано фрагментарністю створення системи розкриття інформації учасниками фондового ринку.

Безумовно що позитивною стороною сучасної системи розкриття інформації є детальне розкриття складу, порядку і строків розкриття на фондовому ринку як регулярної квартальної та річної інформації, інформації про випуск і викуп акцій, іпотечні цінні папери, та інформації в повідомленні про проведення загальних зборів емітентами цінних паперів, так і особливої інформації всіма фінансовим установами; розкриття інформації про професійних учасників фондового ринку, яка передбачає оприлюднення інформації торговців цінними паперами, безкоштовний доступ до публічної інформації і т.д.

Проте існує ряд недоліків розкриття інформації на фондовому ринку, сюди можна віднести те, що не всі форми звітів є зрозумілими та об'єктивними для простих користувачів, а причиною цього є все ж таки є відсутність в повному обсязі доступу до інформації про суб'єкти та об'єкти фондового ринку, що призводить до інформаційної необізнаності і як наслідок утворюють можливість для порушення правил розкриття інформації.

Список використаних джерел та літератури:

1. Конституція України. Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Про цінні папери та фондовий ринок. Закон України від 23.02.2006 № 3480-IV. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>
3. Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні. Закон України від 30.10.1996 № 448/96-ВР – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/448/96-%D0%B2%D1%80>
4. Про інформацію. Закон України від 02.10.1992 №2657-ХІІ – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>
5. Про доступ до публічної інформації. Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>
6. Концептуальні засади функціонування загальнодоступної інформаційної бази даних Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку про ринок цінних паперів – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://stockmarket.gov.ua/>

А.Ф. Мота,
кандидат юридичних наук, доцент
(м. Хмельницький)

ДОТРИМАННЯ ПРАВ НЕЛЕГАЛЬНИХ МІГРАНТІВ НА ШЛЯХАХ МІЖНАРОДНИХ СПОЛУЧЕНЬ ТА ЛІНІЙ РОЗМЕЖУВАННЯ В ЗОНІ ПРОВЕДЕННЯ АТО

Ставлення до проблем міграції в Україні є неоднозначним. В експертних оцінках цього явища не має однастайності, зважаючи на те, що міграційні процеси можуть бути легальними та нелегальними. Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» визначає поняття нелегального мігранта, яким визнається іноземець або особа без громадянства, які перетнули державний кордон поза пунктами пропуску або в пунктах пропуску, але з уникненням прикордонного контролю і невідкладно не звернулися із заявою про надання статусу біженця чи отримання притулку в Україні, а також іноземець або особа без громадянства, які законно прибули в Україну, але після закінчення визначеного їм терміну перебування втратили підстави для подальшого перебування та ухиляються від виїзду з України [1]. Але навіть у таких протиправних випадках правоохоронні органи повинні діяти на основі дотримання прав і свобод людини та громадянина.

Державна прикордонна служба України (надалі – ДПС України) як правоохоронний орган спеціального призначення виконує завдання, які безпосередньо спрямовані на забезпечення, захист та реалізацію прав і свобод окремих індивідів. Це пов'язано і з повноваженнями щодо протидії правопорушенням, і з тим, що органи охорони державного кордону здійснюють свою діяльність на шляхах міграційних потоків. Протягом 1991 – 2014 років органами охорони державного кордону України затримано 138 953 нелегальних мігранта, відмовлено у пропуску 153 834 іноземцям – потенційним нелегальним мігрантам, видворено з території України 37 572 іноземця-правопорушника. І, хоча загальна ситуація, пов'язана з нелегальною міграцією через територію України, залишається стабільною, актуальним є реалізація положень правоохоронного законодавства, що встановлює відповідальність за порушення

порядку виїзду чи в'їзду на певну територію в умовах особливого періоду.

Так, встановлено особливий порядок в'їзду на тимчасово окуповану територію Автономної Республіки Крим та виїзду з неї [2]. За законом тимчасово окупованою територією визнається Кримський півострів та пов'язані з ним несухопутні території, на які відповідно до норм міжнародного права поширюється юрисдикція органів державної влади України [3]. І, хоча, в багатьох випадках правила, визначені цим порядком співпадають з правилами перетинання державного кордону України, слід зазначити, що, адміністративна межа з Автономною Республікою Крим не може бути визнана державним кордоном. Саме це зумовлює встановлення окремо юридичної відповідальності за порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї. Так, законодавець доповнив кримінальне законодавство та законодавство про адміністративну відповідальність окремими нормами – ст. 3321 Кримінального кодексу України та ст. 2042 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП). Крім того, викладено в новій редакції положення ст. 202 КУпАП, за якою встановлено адміністративну відповідальність не тільки за порушення режиму в пунктах пропуску через державний кордон України, але й режимних правил у контрольних пунктах в'їзду – виїзду [3].

З функціонуванням контрольних пунктів пов'язано можливий механізм порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї. Упродовж 2014 року за вчинення такого правопорушення складено 164 протоколи про порушення. За рішеннями судів до відповідальності за ст. 2042 КУпАП притягнуто 69 осіб. Аналіз вказаних процесуальних документів у справах про адміністративні правопорушення свідчить про те, що в переважній більшості вчинення цього правопорушення пов'язано з потраплянням на материкову територію України з Криму поза встановленими пунктами в'їзду – виїзду. Перелік таких пунктів визначено Кабінетом Міністрів України і вони призначені тільки для автомобільного та залізничного сполучення [2]. Тому в окремих випадках також постає питання про адміністративну відповідальність осіб, які керують морськими суднами, що виходять з портів

Автономної Республіки Крим і заходять у порти на материковій території України.

Подібна ситуація складається і на Сході України на українсько-російському кордоні, коли окремі особи перетинають цю ділянку державного кордону в пунктах пропуску, що є закритими органами державної влади України. Таке правопорушення виявляється під час в'їзду цих осіб на територію України і кваліфікується воно за ст. 2041 КУпАП «Незаконне перетинання або спроба незаконного перетинання державного кордону України» [4]. Таким чином, в адміністративному законодавстві диференційовано відповідальність за подібні дії, пов'язані з перетинання певної лінії, залежно від регламентації її правового режиму.

Крім того, впливає на дотримання прав людини здійснення контролю за переміщенням в районі проведення антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей (далі – АТО), а також вздовж лінії зіткнення у межах Донецької та Луганської областей, осіб, транспортних засобів та вантажів.

Слід зазначити, що ситуація з дотриманням прав людини органами охорони державного кордону України, покликаними здійснювати вказані вище контрольні та правоохоронні функції загалом задовільна. Якщо в 2010 році представники Міжнародної правозахисної організації «Human Rights Watch» вказували, що більш ніж половина мігрантів зі 161 особи, поверненими зі Словаччини та Угорщини, з якими вказані представники провели інтерв'ю, заявили, що після повернення до України їх били або піддавали іншому неналежному фізичному поводженню, то на сьогодні, такі факти моніторинговими установами не фіксуються. Так, за результатами моніторингових візитів представників Департаменту з питань реалізації національного превентивного механізму Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини до Львівського, Донецького та Чернігівського прикордонних загонів проявів катувань затриманих осіб не виявлено. У своїх звітах вони рекомендують вжити організаційних та практичних заходів, що спрямовані на:

забезпечення наявності письмових пам'яток про права і обов'язки затриманих на різних мовах;

опрацювання переліку тем та тематичних планів підготовки персоналу у 2016 році та включення до них навчальних питань щодо

заборони та попередження катувань, жорстокого та нелюдського поводження з затриманими особами;

покращення штучного освітлення в кімнатах для затриманих осіб, у тому числі з можливим встановленням енергозберігаючих ламп денного світла тощо.

Таким чином, не зважаючи на збройну агресію та необхідність проведення АТО діяльність правоохоронних органів, покликаних протидіяти нелегальній міграції підпорядкована принципу поваги і дотримання прав та свобод людини та громадянина. Окремі обмеження пересування, що застосовуються державою, і, в зв'язку з цим, встановлення відповідальності за їх порушення, викликані тими загрозами, з яким зіткнулася українська державність на сучасному етапі.

Список використаних джерел та літератури:

1. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22 вересня 2011 року // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – N 19 – 20. – Ст. 179 (з наступними змінами та доповненнями).
2. Порядок в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї: затв. пост. Кабінету Міністрів України № 367 від 4 червня 2015 року // Офіційний вісник України. – 2015. – № 46. – Ст. 1485.
3. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15 квітня 2014 року // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 26. – Ст. 892.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1984. – Додаток до № 51. – Ст. 1122 (з наступними змінами та доповненнями).

В. В. Олійник,

*кандидат педагогічних наук, доцент
(м. Хмельницький)*

СУЧАСНІ ОСВІТНІ РЕФОРМИ: ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ

Нині основна роль у забезпеченні інноваційного розвитку українського суспільства належить освітній сфері. Про це йдеться в низці нормативно-правових документів: “Державний національний

програмі “Освіта” (Україна XXI століття)” (1993), Національній доктрині розвитку освіти (2002), Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки (2012), Державному стандарті початкової загальної освіти (2011), Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти (2011), Законі України “Про освіту” (2016) та ін.

Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») (1993) – перший документ, який визначив пріоритети і стратегію розвитку вищої освіти. Програма містить такі завдання реформування вищої освіти: перехід до ступеневої системи підготовки фахівців, формування мережі закладів вищої освіти, яка за освітніми та кваліфікаційними рівнями, типами закладів, формами і термінами навчання, джерелами фінансування задовольняла б інтереси особи та потреби регіонів і держави; піднесення вищої освіти України до рівня розвинутих країн світу та її інтеграція у міжнародне науково-освітнє співтовариство [1, с. 45; 3, с. 111].

У Національній доктрині розвитку освіти (2002) визначено такі пріоритетні завдання: створення умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, виховання покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя, оберігати й примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства. Щодо вищої освіти доктрина передбачала фінансування державного замовлення за встановленими нормативами з урахуванням якості освіти [2, с. 346; 3, с. 112].

У Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки (2012) зазначено, що освіта – це пріоритетний напрям державної політики, стратегічний ресурс соціально-економічного, культурного і духовного розвитку суспільства, поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення міжнародного авторитету й іміджу нашої держави, створення умов для самореалізації кожної особистості [4, с. 25]. Зауважимо, що відбулося системне реформування структури вищої освіти через впровадження її трьох рівнів: освітньо-кваліфікаційних – бакалавр, магістр, освітньо-наукового – доктор філософії відповідних наук. Даний документ визначає основні напрями і шляхи реалізації ідей і положень Національної доктрини розвитку освіти, здійснення реформування освіти упродовж найближчих 10 років у нових

соціально-економічних умовах [4, с. 25; с. 35]. Одним із завдань розвитку вищої освіти є подальше вдосконалення процедур і технологій зовнішнього незалежного оцінювання якості освіти як передумови забезпечення рівного доступу до навчання у вищій освіті [3, с. 112].

Підкреслимо, що згадані нормативні документи не були впроваджені повною мірою, так як не забезпечувалися конкретними діями до виконання поставлених завдань і необхідними ресурсами для їх досягнення.

У Законі України “Про освіту” (2016) передбачено повернення до 12-річного терміну навчання у школі, який було розпочато у 2000 р. та скасовано у 2010 р. Перехід до 12-річної повної загальної середньої освіти має відображати сучасне розуміння освітньої ланки, її внеску в систему безперервної освіти, забезпечення доступу до якісної освіти всіх дітей, незалежно від місця проживання й індивідуальних особливостей [3, с. 21].

Актуальні проблеми освітньої сфери, причини їх виникнення, шляхи модернізації вітчизняної освіти в контексті глобалізації, європейської інтеграції та національної самоідентифікації визначено у Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні (2016). У виданні розвиток державної політики в галузі освіти за умов державного суверенітету України поділено на такі періоди: перший період (1991–2002 рр.) – період національної самоідентифікації в освіті. Було схвалено низку нормативних освітніх документів; другий період (2003–2013 рр.) – формування державної політики в новому методологічному і соціально-економічному контексті – визначався процесами європейської інтеграції та світової глобалізації, прискоренням розвитку людства на дослідницько-інноваційних засадах; період з 2014 р. характеризується комплексною модернізацією освітньо-наукової сфери. Найбільшу чутливість і здатність до змін виявили сфери вищої освіти і науки (прийнято закони України “Про вищу освіту” (2014) та “Наукову і науково-технічну діяльність” (2015), підготовлено проект нового базового Закону України “Про освіту”) [3, с. 8, с. 9, с. 10].

Проблему реформування української освіти порушила О. Савченко у статті “Досвід реформування української освіти: спроба наукової рефлексії” (2013). На її думку, “сучасне реформування освіти має здійснюватись у контексті потреб

соціально-інноваційного розвитку країни, але в умовах обмеженого фінансування, чітких часових рамок, очікуваних результатів” [6, с. 385].

Про освітні реформи висвітлила В. Огнев'юк у статті “Реформування як сутнісна характеристика сучасної освіти” (2013). Вона зазначає, що модернізація суспільства має спиратися на реформування освіти. На думку автора, зміни в сучасній освіті ґрунтуються на трьох важливих імперативах:

- імператив всебічного, універсально-цілісного, гармонійного розвитку особистості;

- імператив формування нової парадигми проблемно-орієнтованого професіоналізму;

- імператив переходу від одновимірної до багатовимірної людини (навчання стає мистецтвом, яке сприяє прагненню особистості до саморозвитку) [5, с. 61].

В. Огнев'юк у даній статті виділяє важливі пріоритети, які має враховувати сучасна освіта, а саме:

- посилення самостійності людини та її здатності до самоорганізації;

- уміння людини відстоювати свої права;

- готовність до співпраці, розвиток здібностей до творчої діяльності;

- формування терпимості до чужої думки, уміння вести діалог, знаходити змістовні компроміси [5, с. 61].

Освітологічний напрям реформування розкрила С. Сисоєва у статті “Освітологічний контекст освітніх реформ” (2013). Вона стверджує, що “реформа в освіті сприймається як переорганізація діяльності сфери освіти, спрямована на виконання нових завдань, як правило, на основі впровадження суттєво оновленої парадигми освіти” [7, с. 133].

Отже, кінець ХХ – початок ХХІ століття є періодом реформування в освіті, головним чинником якого є економічні, політичні та культурні процеси. Нині зроблено значні кроки на шляху розвитку української освіти на компетентнісних засадах.

Список використаних джерел та літератури:

1. Державна національна програма “Освіта” (“Україна ХХІ століття”). – К. : Райдуга, 1993. – 61 с.

2. Національна доктрина розвитку освіти України // Журавський В. І. Вища освіта як фактор державотворення і культури в Україні. – К. : Ін Юре, 2003. – С. 345-366.

3. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні / Нац. акад. пед. наук України ; [редкол.: В. Г. Кремень (голова), В. І. Луговий (заст. голови), А. М. Гуржій (заст. голови), О. Я. Савченко (заст. голови)] ; за заг. ред. В. Г. Кременя. – Київ : Педагогічна думка, 2016. – 448 с. – Бібліогр.: с. 21. – (До 25-річчя незалежності України).

4. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки // Дир. шк., ліцею, гімназії. – 2011. – № 6. – С. 25-44.

5. Огнев'юк В. Реформування як сутнісна характеристика сучасної освіти / Віктор Огнев'юк // Освітні реформи: місія, дійсність, рефлексія : монографія / за ред. Василя Кременя, Тадеуша Левовицького, Віктора Огнев'юка, Світлани Сисоєвої. – К. : ТОВ “Вид. підприємство “ЕДЕЛЬВЕЙС”, 2013. – С. 61-106.

6. Савченко О. Досвід реформування української освіти: спроба наукової рефлексії / Олександра Савченко // Освітні реформи: місія, дійсність, рефлексія : монографія / за ред. Василя Кременя, Тадеуша Левовицького, Віктора Огнев'юка, Світлани Сисоєвої. – К. : ТОВ “Вид. підприємство “ЕДЕЛЬВЕЙС”, 2013. – С. 385-396.

7. Сисоєва С. Освітологічний контекст освітніх реформ / Світлана Сисоєва // Освітні реформи: місія, дійсність, рефлексія : монографія / за ред. Василя Кременя, Тадеуша Левовицького, Віктора Огнев'юка, Світлани Сисоєвої. – К. : ТОВ “Вид. підприємство “ЕДЕЛЬВЕЙС”, 2013. – С. 133-151.

О. В. Охман,

*кандидат юридичних наук
(м. Хмельницький)*

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ НАУКОВОГО АНАЛІЗУ РЕЦИДИВУ ЗЛОЧИНІВ

Рецидивна злочинність визначається насамперед загальними причинами та умовами, що породжують і сприяють їй, і специфічними причинами та умовами, пов'язаними з обставинами вчинення першого злочину, процесом виконання покарання, умовами

постпенітенціарного періоду, які впливають на вчинення саме повторних злочинів.

Відповідно до вимог ст.34 КК України рецидивом злочинів визнається вчинення нового умисного злочину особою, яка має судимість за умисний злочин. При цьому за ступенем суспільної небезпеки розрізняють рецидив пенітенціарний (фр. *penitencyaire*, від с. – лат. *poenitentarius* = покайний, виправний) [1, с. 433] та тяжких і особливо тяжких злочинів [2, с. 126], кожен із яких має безпосереднє відношення до такого покарання, як позбавлення волі на певний строк (ст. 12 КК). Зокрема, як з цього приводу зазначено в п. 17 постанови Пленуму Верховного Суду України від 4 червня 2010 року № 7 «Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки», при вирішенні питання про наявність рецидиву злочинів або повторності злочинів, коли повторність утворює злочин, за вчинення якого винну особу було засуджено раніше, судам необхідно перевірити чи не усунуто законом злочинність і караність попереднього діяння, чи не погашено або не знято судимість за цей злочин [3, с. 450].

Так, розглядаючи рецидивну злочинність, В.С. Батиргарєєва [4, с. 329] спираючись на тези А.Ф. Кістяківського, стосовно того, що рецидив повинен мати ту ж першу й головну причину, від якої походить злочин взагалі, приходить до висновку, що наявність рецидиву та його динаміка зумовлюється причинами загальними (що породжують злочинність взагалі) та специфічними.

Поряд з цим, С.Д. Шапченко, визначив, що рецидив злочинів є найбільш небезпечною формою множинності злочинів, вивів наступні ознаки, що утворюють його специфічний кримінально-правовий зміст, який, без сумніву, варто врахувати при виконанні покарання у виді позбавлення волі та реалізації принципу диференціації та індивідуалізації виконання покарань, а саме: а) в межах рецидиву всі вчинені особою злочини можуть бути лише умисними; б) злочини вчиняються особою в різний час; в) на момент вчинення нового злочину (злочинів) особа має не погашену чи не зняту судимість за попередній злочин (злочини) [5, с. 76].

Більш того, як безспідставно прийшов до висновку І.І. Митрофанов, перехід від нормативно-правового регулювання до індивідуального правового регулювання (у даному випадку – щодо

визначення покарання для рецидивістів) незалежно від форм відбувається в межах масштабного процесу, який називається «індивідуалізація в праві». Індивідуалізація кримінально-правового впливу на осіб, які вчинили злочин, а в її межах індивідуалізація кримінальної відповідальності, покарання, інших засобів кримінально-правового характеру, є найважливішим й найпринциповішим положенням українського кримінального права [6, с. 321]. Саме тому, як вірно зауважив В.К. Грищук, слушною є думка науковців про закріплення у КК України принципу індивідуалізації покарання [7, с. 617] (зокрема, доповнити Кодекс ст. 2-5 «Принципи індивідуалізації покарання») [8, с. 55].

Підтримуючи такий підхід, В.Г. Грищенко пропонує у зв'язку з цим одним із основних напрямків створення нової політики у сфері боротьби зі злочинністю в Україні визнати кримінальне покарання – як важливий засіб протидії злочинності за умови справедливості, врахування тяжкості вчиненого злочину і даних, що характеризують особливість злочинця при його призначенні [9, с. 63].

Уявлення, що наведені позиції вчених створюють певного роду непорозуміння стосовно того, з якого моменту необхідно починати аналіз причин та умов, які детермінують саме рецидивну злочинність, тому їх слід звести до двоаспектного розуміння природи детермінації рецидивної злочинності.

Тобто, причини і умови що породжують рецидивну злочинність можна поділити на певні групи, зокрема: а) обставини, які мали місце до першої судимості (або застосування мір покарання), але продовжують існувати та поновлюються після відбування покарання; б) недоліки діяльності самих правоохоронних органів при розслідуванні кримінальних справ, призначенні та виконанні покарань у відношенні до рецидивістів; в) складності соціальної адаптації осіб, звільнених від покарання (як правило – позбавлення волі).

Отже, слід констатувати, що між станом і рівнем рецидивної злочинності як в Україні, так і в установах виконання покарань та ефективністю реалізації на практиці заходів протидії даному суспільно небезпечному явищу, існує тісний органічно обумовлений взаємозв'язок та взаємодія, що варто враховувати як при удосконаленні кримінально-виконавчої діяльності та відповідного

виду політики, так і виробленні новітніх технологій у протидії злочинності в цілому в Україні.

Список використаних джерел та літератури:

1. Булыко А.Н. Большой словарь иностранных слов. 35 тыс. слов. – изд. 3-е, испр., перераб. – М.: Мартин, 2010. – 704.
2. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / За заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Х.: Право, 2013. – Т. 1: Загальна частина / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін. – 376 с.
3. Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки: постанова Пленуму Верховного Суду України від 4 червня 2010 року № 7 // Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах / упоряд. В.В. Рожнова, А.С. Сизоненко, Л.Д. Удалова. – К.: ПАЛИВОДА А.В., 2011. – С. 445-452.
4. Батиргарєєва В.С. Рецидивна злочинність в Україні: соціально-правові та кримінологічні проблеми: монографія / В.С. Батиргарєєва. – Х.: Право, 2009. – С. 329-331.
5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України – 4-те вид., переробл. та доповн. / За заг. ред. С.С. Яценко. – К.: А.С.К., 2006. – 848 с.
6. Митрофанов І.І. Теоретичні проблеми механізму реалізації кримінальної відповідальності: монографія / І.І. Митрофанов. – Кременчук: Вид. ПП Щербатих О.В., 2010. – 520 с.
7. Гришук В.К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини: монографія. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2013. – 768.
8. Хавронюк М.І. 10 років чинності КК України: час закріпити принципи // 10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 13-14 жовт. 2011 р.) – Х.: Нац. юрид. академія ім. Ярослава Мудрого, 2011. – С. 54-56.
9. Грищенко В.Г. Питання співвідношення покарання з іншими засобами протидії злочинності // Держава та регіони: Науково-

В.О. Парандій,
кандидат історичних наук, доцент
(м. Хмельницький)

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕЛІТ У ПРОЦЕСАХ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ: ІСТОРИКО-ПОЛІТОЛОГІЧНІ ДИСКУСІЇ

В статті розкривається проблема дослідження місця та ролі національних еліт в процесі державотворення вітчизняними та зарубіжними науковцями. Вказується на те, що саме національна еліта виступає головним чинником, що забезпечує державотворчий потенціал будь-якого-народу та в різні часи в різних країнах роль національних еліт виконували різні верстви та прошарки населення.

На сьогодні українська історична наука ще не має власної ґрунтовно розробленої науково-дослідницької версії історії України в її національно-державному вимірі, що відповідала б світовій історії. У різні часи наша історія була тісно пов'язана з різними імперіями, державами, народами. Водночас українська історія, після того, як В. Антонович відсепарував її від польської, а М. Грушевський – від російської, так і залишилась на рівні сепарації, замість того, щоб вступити у більш зрілу фазу – погодження з всесвітньою історією. Ми маємо в наявності російську, польську, єврейську та інші схеми історії України, котрі суперечать і не відповідають одна одній, оскільки не враховують, ігнорують, або ж подають у міфологічному обрамленні специфіку українського історичного процесу в контексті історії Східної Європи і світу, більшість ж українських істориків ще й досі перебувають у пострадянському періоді розвитку власної національної історичної науки.

Виведення наукового поняття власної історії для будь-якої нації передбачає два етапи: відображення себе у контраверсі та відображення себе у взаємовідносинах з іншими. Саме другий етап, який у нас, на відміну від Західної Європи, практично ще не починався, передбачає детальне вивчення й опрацювання різних

перспектив відносин з колись домінуючими, спорідненими й іншими націями.

Саме схеми домінуючих націй без урахування української покладені в основу вивчення східноєвропейської історії у більшості країн світу. Під впливом домінуючих націй ми розуміємо впливи: а) політично домінуючих націй (націй, які панують); б) культурно-домінуючих націй; диференціюємо також впливи прямі і впливи паралельні, ґрунтовані на подібності суспільних умов, спільності соціального походження, спільному попереднику [6].

У 1950–1960 рр. в українській діаспорі вп'яте піднімалися питання, щодо концепції “історичних” – “неісторичних” народів. Цю концепцію висунув на обговорення наукової громади її прихильник і теоретик І. Лисяк-Рудницький (1919 – 1984 рр.) ідейний послідовник В. Старосольського та О. Бочковського. Вона стала своєрідною відповіддю на створення так званої радянської концепції і схеми історії України.

Розвиваючи відому тезу Г. Гегеля і Ф. Енгельса про долю “народів без власної історії” І. Лисяк-Рудницький визначальним критерієм “історичної” нації вважав збереження нею своїх вищих соціальних верств, які виступають носієм політичної свідомості і вищої елітарної культури [12]. Асиміляція власної еліти на користь панівної нації, на його думку, неминуче позначається на соціальних, політичних та культурних умовах життя національно-пригнобленого народу, який зводиться до маси з культурою домінуючого народного характеру із низьким рівнем національної свідомості. Визначальним фактором тут виступає наявність або відсутність представницького вищого класу [5], [3]. Національності другого типу, які залишилися неісторичними, формують нові еліти у формі інтелігенції. Для неісторичних народів характерним є також тісне переплетіння соціальних та національних конфліктів. Дворяни, поміщики і капіталістичні підприємці в Україні були, як правило, російської, польської та єврейської національності або чужинці.

На думку, І. Лисяка-Рудницького неісторичні національності приречені будувати модерні національні спільності на народному ґрунті знизу вгору – від нижчих шарів до верхніх елітних страт. Історичні національності, навпаки мають вирішувати протилежну проблему: трансформувати національно-державницькі ідеї від існуючої пануючої еліти до народу. Вважаючи основним

чинником для визначення нації психічний фактор: бажання бути нацією і самоусвідомлення себе нею, вчений стверджує, що оскільки в минулі століття носіями національної свідомості були представники вищих елітних класів, то фізичне усунення або перехід їх на бік народу-завойовника призводить до “смерті нації”. Та аморфна, інертна етнічна маса, що залишилась, була вже неповною, неструктурованою нацією.

Сучасний український дослідник теорії нації і націоналізму Г. Касьянов цілком слушно зауважує, що повторюючи тезу своїх попередників В. Старосольського та О. Бочковського про „смерть нації”, яка втратила еліту, І. Лисяк-Рудницький призводить своїми міркуваннями до того, що пропагована ним типологія націй за принципом „історичні/неісторичні” стає неспроможною з суто логічного погляду [2]. Взагалі в поглядах І. Лисяка-Рудницького дуже чітко простежується те, що він керувався положенням теорії еліт розробленими італійськими соціологами Г. Моски (1854 – 1941 рр.) і У. Парети (1848 – 1923 рр.), які стверджували, що буття нації повинно визначатися національною елітою – самостійною вищою групою людей, наділених особливими якостями, згодом такі положення були викладені в українському трактуванні В. Липинським і С. Томашівським. Міркування І. Лисяка-Рудницького подекуди мають теологічний присмак і згідно з аргументацією вченого українська нація виникла тому, що вона мала виникнути.

Напротивагу І. Лисяку-Рудницькому Г. Грабович вважає, що “якщо деякі класи або групи зникають або втрачають своє панівне становище в “верхівці”, в інституціях, у соціальній стратифікації, нація від того не помирає і не стає неповною.” [10].

У своїх працях Г. Грабович зазначає, що відмінності, які визначають основу диференціації нації, охоплюють широкий пласт – проблеми соціальної і політичної структури, історичного досвіду, культури взагалі [9], оскільки, на думку дослідника, із втратою політичної незалежності польська нація в ХІХ ст. теж могла називатися неповноцінною. Якщо порівнювати, наприклад, українців і поляків ХІХ ст., то серед конкретних рис і структур соціального і політичного життя, які їх відрізняли, були відсутність або наявність досвіду і пам’яті незалежного державного існування, відмінності в соціальній структурі, різна кількість і міць специфічних класів та економічних груп, особливо еліт, відмінності в природі і

функціонуванні різноманітних інституцій. Всі ці риси визначали національний характер і відображали природу національних рухів.

Не погоджуючись із твердженням І. Лисяка-Рудницького, що втрата еліт або правлячого класу призводить до неповноцінності нації, Г.Грабович відкидає поширене серед політичних опонентів українського руху розуміння української нації як народу “хлопа і попа”, відзначає, що практично вся українська еліта першої половини ХІХ ст. була представлена вихідцями з вищих класів.

Відомо, що коли ми отримуємо протилежні інформації з двох різних джерел, варто спочатку перевірити, наскільки вони дійсно суперечать одна одній, чи не зіткнулися ми з проблемою різних перспектив. Якщо, наприклад, нація у західному, зокрема американському, розумінні часто ототожнюється з державою або країною (політичне тлумачення), або з народом (етнічне визначення), то більшість вітчизняних науковців у визначенні нації обирає “серединну” позицію, згідно з якою нація розуміється як великий соціокультурний колектив, що детермінується рядом характерних рис, які відрізняють її від нижчих спільнот – племен або етнічних груп. У даному контексті доцільним буде дати визначення нації, запропоноване політологом Е. Смітом, який вирізняє сім характерних рис, що детермінують націю і водночас відтворюють зв’язок між нею і нижчими спільнотами: 1) культурна і мовна диференціація; 2) територія і мобільність; 3) великі розміри; 4) зовнішні відносини; 5) групові відчуття і лояльність; 6) громадянські права, тобто ступінь політизації; 7) економічна інтеграція [13]. Перші дві ознаки визначають плем’я, перші п’ять – етнічну групу, всі сім разом націю. Якщо розуміти націю лише як спілку, яка усвідомлює себе нацією і бажає нею бути, то, в принципі, така нація вже сама по собі буде історичною. Якщо ж вона не є історичною в розумінні усвідомлення, тоді це не нація, а нижча формація – плем’я або етнічна група. Відповідно – наскрізною точкою ступеня і якості стану нації і держави є питання “представництва”, більше того, політичної свідомості і влади, тобто існування еліти, яка творить і підтримує українське культурне та інтелектуальне життя.

Також Е. Сміт вважає, що важливим елементом політичних еліт будь-якої країни є національна ідентичність, а найочевиднішою політичною функцією національної ідентичності є легітимація запроваджених юридичними інституціями єдиних юридичних прав та

обов'язків, які визначають особні вартості й характер нації і відображують прадавні звичаї і обряди народу. Покликання на національну ідентичність становить сьогодні головний засіб легітимізації громадського порядку та солідарності [8].

З огляду на це не можна стверджувати, що український народ втратив свої верхні стани, тобто еліту, оскільки своя еліта існувала й серед української селянської маси. Щоправда вона була менш численною і менш політично активною, порівняно з сусідніми націями, проте вона вирізнялася з будь-яких класів і страт суспільства та була здатною здійснювати управлінський та формотворчий вплив на одноплемінників. Українська шляхта на початку XIX ст. нікуди не зникла, а продовжувала існувати в становій структурі Російської імперії. Такий погляд співпадає з позицією французького вченого Д. Бовуа який констатував: “Як відомо, ця категорія (дрібна шляхта) була здекласована у 1832 – 1850 рр., але всупереч тому, що я сам раніше думав і писав, ця група зовсім не злилася з масою українського селянства. Більшість зберігала рештки свого шляхетства...”[1].

Отже, якщо припустити, що насправді в історії активно діють лише окремі індивідууми (еліта), а не нація в цілому, і що еліти можуть виділятися з будь-яких страт суспільства, то можна стверджувати, що взагалі рушієм історії є еліта, яка лише використовує в тій чи іншій мірі народ. Сучасний український історик В. Потульницький подає наступне визначення еліти: „Еліта – це провідна верства, яка зв’язана перш за все з територією, є патріотом своєї землі і менталітет якої виключає комплекс ідей, пов’язаних із збагаченням і кар’єрою, споживацьким ставленням до держави, а натомість ідентифікується з необхідністю свого росту на своїй власній території. Еліта знаходить можливості для свого відтворення, їй притаманне явище тягlostі еліти. У визначенні еліти центральним поняттям є територія, а не народ [5]. Твердження про те, що центральним поняттям у визначенні еліти є територія не нове. В 60-их рр. XX ст. професор О. Пріцак у своїх теоріях брав за основу так званий територіальний принцип своєрідності кожної „місцевої історії”, які лише в сукупності визначають історію націоналізму. Цим принципом раніше широко користувалися ряд істориків, одним з яких був В. Ключевський. У своїй версії історії Росії говорить про те, що територію Росії населяли різні культурні народи які спільними або

спадкоємними зусиллями на одній території нагромаджували і створювали єдину власну історію, і єдиним незмінним чинником який їх з'єднував, була територія. В. Липинський в свою чергу вказував на те, що спільної території, мови і належності до однієї етнічної групи недостатньо для створення ефективної національної еліти.

В. Потульніцький дає власне визначення еліти прослідкувавши процес формування еліт в Україні скрізь призму історії і беручи до уваги, що, по-перше, правляча верства в Україні була теж ідентифікована, тобто теж мала право бути елітою; по-друге, що з елітою завжди зв'язана якась територія; і по-третє, що національна еліта не може ідентифікуватися, не будучи патріотом своєї землі (якщо це не еліта завойовників).

Якщо за феодалізму еліта ідентифікується з певним станом, то в XIX ст. цього вже не спостерігається. В XIX ст. в Європі розвинувся третій стан, який, проте, не дістав свого розвитку в Росії, до складу якої входила більша частина української території. На роль третього стану в Росії і в Україні претендувала інтелігенція, яка не мала матеріальних засобів, хоча вважала, що саме їй повинна належати влада. Якщо в Російській державі проблемою еліт була лояльність імператору, то в її наступниці – державі більшовицькій проблемою еліт (фактично різних груп інтелігенції) була лояльність комуністичній партії [7].

Засновник консервативної школи в українській політології В. Липинський привніс в українську історичну науку методологію школи еліт, розроблену Г. Моска та У. Парето [11]. Методологія шкіл еліт, якою користувався В. Липинський, ґрунтувалася на таких положеннях:

- інтерес до лідерських груп суспільства, функцією яких є регулювання соціальних систем;
- трактування суспільства як своєрідної піраміди, вершину якої складає соціально-політична еліта;
- розгляд історії крізь призму ідеї постійної „циркуляції еліт”, тобто динамічного процесу постійної рівноваги й оновлення владних еліт;
- розуміння еліт як меншин, що витворюють найбільш здатну до історичної ініціативи частину суспільства, спроможну усвідомлено визначати напрями соціальної, політичної та культурної

орієнтації, і саме тому формують його керівний прошарок, беручи на себе зобов'язання щодо виконання певних загальнонаціональних завдань;

- чітке розмежування традиційних еліт (аристократія, духовенство), й еліт ситуаційних, як звичайних носіїв впливу.

Дослідник висуває і обґрунтовує ідею активної участі шляхетської верстви в Україні в політичному та національному відродженні української держави. Вступивши на політичну арену в 1907 – 1908 рр. він відразу заявив про себе як про продовжувача ідейно-теоретичних орієнтацій правобережної польської шляхти в пошуках їхньої ідентичності з краєм – з Україною. В. Липинський окреслював себе як “українця польської культури”. З метою допомогти польській шляхті, яка віками проживала на правобережних українських землях, відродити повністю українську шляхетську свідомість і культуру, щоб стати однією з еліт українського народу, і ототожнити себе з програмою створення української державності під проводом цієї шляхти, В. Липинський разом з Л. Радзейовським, Б. Ярошевським і Т. Михальським заснував в Києві часопис “Przegląd Krajowy” (1909–1910 рр.) на сторінках якого неодноразово підіймалися зазначені проблеми.

Фактично в цей самий час у Радянській Україні марксистський вчений М. Яворський у багатьох своїх виданнях загальних курсів історії України намагався застосувати в тлумаченні історії України марксистські схеми. Дослідник визнавав, що минула історія України тільки в деякі періоди входила в загальноруський процес історичного розвитку. Напротивагу йому опоненти зі школи академіка М. Покровського цієї думки не визнавали, а стверджували, що потрібно негайно офіційно проголосити всерадянське суспільство з історичною схемою українсько-російської єдності [4].

Разом з тим, і марксизм, і школа М. Грушевського в Радянській Україні, котрі самі по собі були опонентами, мали спільну ірраціональну історіософію Г. Гегеля з його вченням про „історичні” – „неісторичні” народи, і на цій основі різноманітними науковими методами або відсепаровували український народ від російського, або, навпаки, об'єднували їх у вічному прагненні до злиття.

Таким чином наведений матеріал дозволяє стверджувати: 1) місце та роль національних еліт в процесі державотворення завжди була і залишається предметом гострих наукових дискусій, участь в

яких приваблює провідних вітчизняних та зарубіжних науковців; 2) саме національна еліта виступає головним чинником, що забезпечує державотворчий потенціал будь-якого народу; 3) в різні часи в різних країнах роль національних еліт виконували різні верстви та прошарки населення.

Список використаних джерел та літератури:

1. Бовуа Д. З проблеми соціальної і культурної історії Правобережної України XIX – початку XX ст. // Другий Міжнародний конгрес українців. – Ч.1. – Львів, 1994. – С.174.
2. Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму. – К., 1999. – С.74, 75.
3. Лисяк – Рудницький І. Нариси з історії нової України. – Львів, 1991. – С.16.
4. Покровский М.Н. Всесоюзная конференция историков-марксистов // Историк-марксист. – 1929. – №11. – С.3-11.
5. Потульницький В.А. Нариси з української політології (1819 – 1991). – К., 1994. – С.310 – 311, 315.
6. Потульницький В.А. Україна і всесвітня історія: Історіософія світової та української історії XVII – XX століть. – К.: Либідь, 2002. – С.33-50. (Така диференціація вже була обґрунтована вченим в попередніх дослідженнях: Potul'nyc'kyj V. Deutsche Einflüsse auf die Entwicklung des historischen Denkens in der Ukraine. – S.496-499.)
7. Потульницький В.А. Теорія української політології. – К., 1993. – С. 123 – 133.
8. Сміт Ентоні Д. Національна ідентичність. – К., 1994. – С. 24.
9. Grabowicz G. “Non-Historical” Nations and “Incomplete” Literatures // Harvard Ukrainian Studies. 1981. – Vol. V, № 3. – P. 370.
10. Grabowicz G. Toward a History of Ukrainian Literature // Harvard Ukrainian Studies. 1978. – Vol. I, №4. – P. 510.
11. Mosca G. Elementi di scienza politica. – Bari, 1964; Idem. Teorica dei governi e governo parlamentare. – Milano, 1968; Pareto V. The Mind and Society. – New York, 1963; Idem. Transformazioni della democrazia. – Rocca San Casciano, 1929; Idem. Trattato di sociologia generale. – Firenze, 1923.
12. Rudnytsky J. “Historical” and “Non-Historical” Nations // Harvard Ukrainian Studies, 1981. – Vol. V, №3. – P. 362 – 363.
13. Smith A. Theories of Nationalism. – New York, 1972. – P. 186 – 189.

І.В. Трач,
викладач,
(м. Хмельницький)

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ. РУЙНІВНИЙ ВПЛИВ НАСИЛЬСТВА

Повний обсяг та масштаби усіх форм насильства щодо дітей можна побачити, через призму тієї шкоди, яку воно несе. Дослідження виявили, що у кожному регіоні планети, у повній суперечності до зобов'язань держав щодо дотримання прав людини та задоволення потреб розвитку дитини, насильство, що чиниться проти дитини, у більшості випадків залишається законним, дозволеним державою і прийнятим у суспільстві.

Жодних компромісів у подоланні насильства щодо дітей бути не може. Унікальність дитини, її людський потенціал, первинна тендітність та вразливість, її залежність від дорослих у процесі виховання та розвитку є незаперечними передумовами для збільшення «інвестицій» у попередження та захист від насильства.

Ціла низка взаємопов'язаних та глибинних доробок свідчать, що процес змін на краще статусу і життя дітей можливий.

По-перше, визнання зобов'язань щодо дотримання прав людини з метою ліквідації насильства щодо дітей значно активізувалося після прийняття та майже глобальної ратифікації Конвенції про права дитини (КПД). Остання підкреслює статус дитини як повноцінного користувача прав.

По-друге, самі діти починають говорити про проблему, і до них починають прислухатися, сприймати їх серйозно. Насильство щодо дітей існує в кожній державі; воно стосується кожної культури, класу, рівня освіти та доходів, етнічного походження та віку.

Уряди повинні визнати такий стан речей справжньою надзвичайною ситуацією, хоча така ситуація далеко не нова. Впродовж багатьох століть діти «тихо і непомітно» страждали через насильство від рук дорослих. Але сьогодні, коли масштаби та вплив насильства щодо дітей стають видимими, діти більше не можуть чекати на ефективний захист, на який вони мають повне право.

По-третє, дедалі більше визнання впливу насильства на психічне та фізичне здоров'я і добробут дітей протягом усього їхнього життя створює нову, нагальну потребу його попередження. До 1960-х років навіть серед фахівців не існувало визнання впливу смерті, зґвалтування чи травм, що їх зазнавали діти від батьків, піклувальників або тих, хто користувався довірою дітей. Проблема насильства щодо дітей у школах та інших середовищах не піднімалася аж до останнього десятиліття.

Лише поширення досліджень у сфері нейробіології, поведінки та соціальних дисциплін дало змогу значно поглибити розуміння значення дитячого досвіду для розвитку психіки, а також усвідомити визначальну роль ранніх стосунків для здорового розвитку особистості. Це дослідження чітко вказує на важливість позитивних зв'язків дитини з батьками; дослідження доводить, що за умов відсутності захисту, стреси у формі насильства можуть порушити нормальний розвиток нервової та імунної системи, що призводить до більш високої сприйнятливості до фізичних та психічних проблем. Таким чином, можливості для запобігання насильства щодо дітей дозволять подолати першопричину таких довготривалих проблем, що представляють собою серйозний соціальний та економічний тягар для країни.

По-четверте, дедалі більше поширюється визнання того, що попередження насильства щодо дітей вимагає спільних дій та співробітництва багатьох партнерів. В ідеалі профілактика та реагування на факти насильства щодо дітей повинні стати справою усіх.

Професіонали різних напрямків та сфер більше не можуть дозволити собі вирішувати цю проблему самотужки. Громадське здоров'я, кримінальна юстиція, соціальні служби, система освіти, правозахисні організації засоби масової інформації та бізнесові кола мають єдиний інтерес стосовно ліквідації насильства щодо дітей і можуть знайти ефективні та дієві шляхи досягнення цієї мети, працюючи разом.

Факти про дітовбивства, жорстокі та принизливі покарання, нехтування та недбалість, сексуальні домагання та інші форми насильства щодо дітей надходять до нас ще з часів древніх цивілізацій. Останні документи про масштаби та вплив насильства щодо дітей чітко вказують, що це дуже серйозна та вагома глобальна

проблема. Ця проблема властива кожній країні світу, вона приймає найрізноманітніші форми і спостерігається у різних середовищах. Дуже часто вона має глибокі коріння в культурних, економічних та соціальних практиках.

Значний відсоток дітей у кожному суспільстві страждає від насильства у себе вдома. Лише у 16 країнах існує повна заборона будь-якого тілесного покарання дітей у будь-якому середовищі. А абсолютна більшість дитячого населення і досі немає рівноправного юридичного захисту від побиття чи умисного приниження вдома. Крім того, діти зазнають насильства від тих, на кого покладена відповідальність піклуватися про них в школі, в установах з догляду та системах правосуддя, а також у місцях, де вони працюють законно чи незаконно. Незважаючи на існування дедалі чіткішої картини масштабів насильства щодо дітей, сьогодні маємо чудову можливість зрушити у напрямку його ліквідації. Насильство не є неминучим наслідком людського існування. Уряди усе частіше визнають та виконують свої зобов'язання щодо забезпечення прав людини стосовно дітей, а також визнають розповсюдженість і довготривалі наслідки насильства.

Знання та можливості для запобігання насильства щодо дітей та пом'якшення його наслідків існують. Наукова база для розробки ефективних стратегій попередження насильства та терапевтичних втручань постійно розширюється; існування обґрунтованих стратегій свідчить, що за умов належного рівня відданості та інвестицій творчі підходи до профілактики насильства можуть призвести до серйозних позитивних зрушень. Більше того, захист дітей молодшого віку від насильства має потужний потенціал для зниження усіх форм насильства у суспільстві, а також зменшення довготривалих соціальних та медичних наслідків насильства щодо дітей.

Кожне суспільство, незважаючи на культурне, економічне чи соціальне підґрунтя, може і повинно зупинити насильство щодо дітей уже сьогодні. Це вимагає трансформування «ставлення» суспільства, а також зміни основоположних економічних та соціальних умов, пов'язаних з насильством.

Хоча наслідки насильства для дітей можуть змінюватися залежно від його характеру і ступеню тяжкості, короткострокові або довгострокові наслідки досить часто мають гострий і згубний

характер. Раннє піддавання насильству є надзвичайно небезпечним, оскільки воно може вплинути на архітектуру дитячого мозку, що розвивається. У випадках тривалого піддавання насильству, включаючи спостереження за таким насильством, порушення нервової та імунної системи, може призвести до соціальних, емоційних та когнітивних ушкоджень, а також до поведінки, що може спричинити хвороби, травми та соціальні проблеми.

Піддавання насильству в дитинстві може призвести до підвищення вразливості до виникнення тривалих соціальних, емоційних і пізнавальних дефектів, до ожиріння, а також підвищує схильність до поведінки, пов'язаної з небезпекою для життя, наприклад зловживання наркотиками і передчасного початку статевого життя, куріння. До числа пов'язаних з цим проблем медичного і соціального характеру належать моральні і депресивні розлади, галюцинації, зниження продуктивності, розлади пам'яті, а також агресивна поведінка. Насильство в ранньому віці може стати причиною подальших захворювань легень, серця і печінки, захворювань, що передаються статевим шляхом, і загибеллю ембріонів під час вагітності, а також насильства відносно статевих партнерів і спроб самогубства.

Піддавання насильству у громаді також пов'язують з тривожними поведінковими і соціальними наслідками. Був встановлений взаємозв'язок між насильством в громаді та пост-травматичними стресовими розладами, депресіями, антисоціальною поведінкою, зловживанням наркотиками, зниженням успішності у навчанні, проблемними стосунками з ровесниками, почастішанням «контактів» з системою ювенального правосуддя.

Засилля з попередження та реагування на насильство щодо дітей мають бути багаторівневими та належним чином відповідати формі насильства, середовищу та особливостям тих, хто скоїв цей злочин. Які б заходи не здійснювалися, головною передумовою мають стати першочергові інтереси дитини.

Принципи та рекомендації щодо попередження та реагування на насильство щодо дітей:

- жодне насильство щодо дітей не може бути виправданим. Діти ні за яких обставин не повинні користуватися меншим захистом, ніж дорослі;

- будь-яке насильство щодо дітей піддається попередженню. Держава повинна на базі наявних фактів вживати заходів для розробки політики і програм в цілях усунення чинників, що породжують насильство щодо дітей;

- держава несе основну відповідальність за забезпечення дотримання прав дитини на захист і доступ до відповідних послуг, а також за підтримку потенціалу сімей з догляду за дітьми в умовах безпечного середовища;

- держава зобов'язана гарантувати відповідальність тих, хто вчинив насильство щодо дітей;

- уразливість дітей до насильства пояснюється їх віком, а також тим, що вони знаходяться в процесі розвитку. Деякі діти є особливо вразливими через свою стать, расу або етнічне походження, інвалідність або соціальний статус;

- діти мають право на висловлення своїх думок, і на ці думки необхідно зважати при впровадженні політики і програм.

Інтегровані та систематичні засади для подолання насильства щодо дітей повинні включати компоненти для профілактики насильства в усіх середовищах, інституції догляду та реабілітації дітей-жертв, підвищення обізнаності та розвиток потенціалу, дослідження та збір даних.

Першочергова мета повної заборони насильства є освітнім механізмом: відправити чітке і зрозуміле послання суспільству про те, що усі форми насильства щодо дітей є неприйнятними і незаконними; посилити позитивні соціальні норми, не пов'язані з насильством. Жоден злочинець, який чинить насильство щодо дитини, не повинен залишитися без покарання, однак слід докласти зусиль для того, щоб діти-жертви не зазнали подальших страждань через нечутливе, байдуже правозастосування. Судові переслідування та формальні втручання, особливо у родинні справи, повинні відбуватися тільки за необхідності захистити дитину від серйозної шкоди або в інтересах дитини. Для унеможливлення насильства, щодо дітей слід впроваджувати потужні та реалістичні правові санкції.

Позитивне середовище, вільне від насильства, повинне створюватися для та за участі дітей в їхніх домівках, в школах, інших інституціях та громадах, в тому числі шляхом просвіти батьків,

пропагандистських кампаній та навчання. Зміцнення потенціалу всіх фахівців, що працюють з дітьми та заради них

Насильство щодо дітей може мати цілу низку серйозних медичних та соціальних наслідків, які є надто дорогими як для окремих людей, так і для суспільства. Мінімізація наслідків насильства вимагатиме впровадження різноманітних послуг з лікування та реінтеграції. Послуги, спрямовані на реабілітацію та реінтеграцію, можуть також допомогти знизити ризики для дітей-жертв насильства, перериваючи це хибне коло.

Жодне насильство щодо дітей не є виправданим, і будь-яке насильство щодо дітей можна попередити.

А.М. Трембіцький,
кандидат історичних наук, снс
(м. Хмельницький)

СУДОВИЙ УСТРІЙ ТА СУДОВИЙ ПРОЦЕС КНЯЖОЇ ДОБИ (IX – XIII СТ.)

Українські історики об'єднують під назвою «княжа доба» – період історичного розвитку Русі та князівств, що виникли на її землях. Термін «княжа доба» неоднозначний, але він добре віддзеркалює визначальний для тієї доби факт, що тодішня державність персоніфікувалася в особі володарів – князів: вірність князеві була свідченням лояльності до держави, зміни державного устрою та права здійснювалися князями або від їхнього імені. Втрата суверенного князя сприймалася як втрата державного статусу території, якою він володів. Княжа доба тривала тільки до підкорення українських земель іноземними державами, тобто до часу, коли перестало існувати Галицько-Волинське князівство (1199-1238) [2].

В українській історіографії XX – початку XXI ст. історія судівництва (судового устрою) та судочинства (судового процесу) княжої доби (IX – XIII ст.) ще не достатньо висвітлена. Хоча цій проблемі свої праці присвятили знані українські дослідники-правознавці М. Владимирский-Буданов [1], Р. Лашенко [3], О. Лотоцький [4], Я. Падох [5; 6], М. Чубатий [8] та інші, проте повна

історія українського права Княжої доби ще й досі не написана, хоча були та є для цього відповідні джерела й дослідники. Варто зауважити, – пише Я. Падох, – що «власне право, зокрема державне, більш, ніж інші ділянки творчості українського народу, свідчить про його державне минуле» [6, с.7].

Складовою історіографії українського суспільства ХХ – початку ХХІ ст. є:

- історію українських судів, тобто судівництва, під яким розуміємо судовий устрій – організацію судів,
- історію українського судочинства або процесу, тобто судочинства – порядок за яким проводяться судові дії (процес), спрямовані на встановлення прав осіб, їх охорону й здійснення.

Розглядаючи історію українських судівництва та судового процесу дослідники дотримуються хронологічного або систематичного порядку :

- хронологічний порядок спирається на поділ історії українського права, на окремі доби, які відповідають періодам державності або не державності українського народу, в межах яких з'ясована історія українського судочинства;
- систематичний порядок подає постановня й розвиток норм судового права систематично, не виділяючи його за добами [6, с.9].

Правознавці та історики виділяють в історії права України такі періоди:

1. Княжа доба – період України-Руси (IX – XIII ст., до 1238 р.);
2. Литовсько-руська доба – доба Великого Князівства Литовського (1238-1569);
3. Польська доба – період польської займанщини (1569-1648);
4. Доба Гетьманщини – період гетьманської України (1648-1781);
5. Австрійсько-російська доба – період окупації Австрії й Росії (1781-1918);
6. Доба відновленої Української держави (1917-1920);
7. Доба УРСР – період російсько-більшовицької окупації (1920-1991);
8. Доба незалежності України (1991 – до сьогодні) [6, с.9-10].

Розглядаючи судівництво княжої доби варто зауважити, що воно поділяється на світське і духовне. Водночас світські суди охоплювали публічні і приватні (домініяльні) суди. А до публічні суди в свою чергу поділялися на княжий, вічовий і громадський суди [6, с.11].

Княжий суд чинив сам князь, як зверхній суддя краю, або ж його урядовці. Тобто судова влада належала до основних прерогатив княжого уряду, а обов'язок судити громадян вважався основним обов'язком володаря. Лише згодом, з постановням конституційних державних устроїв, стався поділ державної суверенної влади на законодавчу, адміністративну й судову. Княжі урядовці, які судили з уповноваження князя і з його імені, самостійної судової компетенції не мали, а судила за велінням князя. Найважливішим судовим урядовцем князя був судовий тивун (тіун), який, як стверджують деякі науковці, був ідентичним з вирником. Вирник заступав князя і був наділений судовою владою в найважливіших карних справах (вбивство), в яких накладалася публічна кара вири. Тобто вирник накладав кару на винуватців і стягав її до княжого скарбу. Поряд із вирником визначався металник, на думку дослідників княжої доби, ідентичний з мечником, який допомагав вирникові або ж самостійно проводив судові розправи та виносив вироки, але тільки в незначних справах, де карою була «продажа». Деякі науковці вважають металника судовим писарем чи урядовцем, який проводив божі суди. Крім цих двох судових урядовців (вирника та металника) були ще інші позбавлені права юрисдикції урядовці (детські, отроки, писці, ябедники), які служили допоміжними та виконавчими органами суду [6, с.11].

З урахуванням особи судді, суди поділялися на суди князя і суди княжих урядовців. А з урахуванням місця, де відбувалися суди, вони поділялися на столичні (постійні), об'їздові (непостійні) і суди посадників. Судові розправи як правило відбувалися у столиці князівства (столичні суди) в резиденції князя («княж – двір»), або в різних місцевостях князівства, де зупинився князь, об'їжджаючи свої володіння. За дорученням князя його володіння об'їздили також його урядовці, які чинили непостійні суди (об'їздові суди), вчиняючи при цьому судові кари й стягаючи оплату за проведення розправи. Частину цих оплат одержували судді й урядовці, а значна частина йшла до княжої скарбниці. Зокрема до княжої скарбниці йшли всі публічні грошові покарання: вира, продажа, конфісковане майно при карі потока й розграблення. Княжим судам підлягало все населення князівства з деякими винятками щодо осіб («церковні люди»), так і щодо справ (вири, моралі, подружжя і т. ін.), які були в межах церковної юрисдикції. Княжі намісники в провінціях князівства, як і

князь, мали адміністративну та судову владу, тобто тут були постійно діючі княжі суди (суди посадників). Судова влада посадника розповсюджувалася на всю підлеглу йому округу та охоплювала всі справи за виключенням торговельних, які розглядав суд тисяцького [6, с.11-12].

Вічовий суд вирішував політичні, кримінальні і цивільні справи, але згодом обмежився справами загального чи особливого значення. Вічовий суд проводив князь під час віча, або вибрана вічем окрема особа. Він розглядав справи проти князів і членів їх родини, проти посадників та інших урядовців. Але з часом вічовий суд перестав діяти, а в деяких князівствах його було заборонено [6, с.12].

Громадський суд (суд народний) – один із найдавніших судів, спершу, як єдиний судовий орган, згодом побіч державних княжих судів. Основним його видом був вервний суд, тобто суд у межах судової громади – верви. У склад цього суду входили визначні громадяни (звані судними мужами, старцями, добрими людьми) та вибраний голова – вервний староста. Вервні суди розглядали цивільні й карні справи, а також брали участь у проведенні вступного слідства, передовсім у вбивстві що сталося на території громади, або крадіжки коли сліди злочину вели до громади. Розмежування компетенції між громадським і княжим судами не було, але в період поширення мережі княжих судів компетенція громадських судів обмежувалася або ж зовсім припинялася там, де діяв княжий суд. Верви часто здобували у князя право на судову вервну автономію за постійну грошову оплату, яка компенсувала князеві втрачені судові кари і оплати. На думку Я. Падоха, цілком можливо, що не погодившись з рішенням громадських судів можна було позиватися до княжого суду, або ж за згодою сторін спір вирішував державний (княжий) суд [6, с.12-13].

Приватні суди (суди панські чи домініяльні) вирішували справи щодо підлеглого їм населення, а саме «до своїх невільників, хлопів і роб», а також щодо «дочасово поневолених – закупів». В цю добу появляються деякі обмеження щодо колись необмеженої влади князів і їх намісників, «передовсім відносним закупів, яких право охоронить перед самоволею панів і дозволяє їм відкликатися від вироку пана до княжого суду». З часом це стосувалося й справ щодо «вбивства невільника без оправданої причини («без вини убиен»)). Проте, на думку Я. Падоха, немає «твердої основи думати», що в

князівську добу доміняльна влада землевласника простягалась й «на свободне населення». До приватного судівництва, зауважує дослідник, можна віднести й судову владу батька над своїми дітьми [6, с.13].

Церковні суди (суди духовні) існували в Україні-Руси ще до часу загального хрещення Руси і мали характер необов'язковий і їм підлягали лише християни. Але після прийняття християнства київські князі визнали церковне судівництво і з того часу воно сталося обов'язковим. Церковні суди існували при єпископських урядах і підпорядковувалися канонічній владі єпископа. Їх юрисдикція охоплювала: церковні особи і церковні справи [6, с.13; 7].

Церковними особами вважалися біле й чорне духівництво, тобто священики й монахи, та всі ті особи, що були в якийсь спосіб зв'язані з церквою: родина священика, церковна прислуга, особи якими опікувалася церква (каліки, хворі, що лікувалися у церковних лічницях, всі, що були виключені з меж свого суспільного середовища – ізгої, розстрочені ченці, сини священиків, які «не вивчили грамоти» й самі не стали священиками, тощо). Церковні люди підлягали в усіх справах виключно юрисдикції церковного суду, за виключенням справ із нецерковними людьми коли діяв «обчий суд», що складався з представників князя і церкви [6, с.13].

Не лише церковні люди, але й все населення підлягало церковній юрисдикції в церковних чи єпископських справах, тобто в справах, які прирівнювалися до карних справ (злочин проти віри, предмет культу, зневага церкви і посвячених місць, злочини проти подружжя і всякі аморальні та скандальні вчинки), а також у цивільних справах (майнові позови поміж подружжям, спадщина й ін.). Головним джерелом формального і матеріального права для церковних суддів був Номоканон і оперті на нього устами князів [6, с.13-14].

Розглядаючи історію українського судового процесу князівської доби зауважимо, що тогочасне судочинство поділялося передовсім на цивільний і карний процес. Цивільне процесуальне право – це встановлені державою норми «поступування перед судом, які мають за мету встановити, охороняти і здійснювати права одиниць і в цей спосіб водночас зберігати приватний правопорядок». Першим завданням цивільного процесу є «встановлення правдивого

правного стану, яке закінчується вироком», а другим – «примусове здійснення того правного стану, що має назву екзекуції». Кримінальний процес ставить собі за мету «вислідити злочинців, тобто осіб, що порушили норми публічного правопорядку і, встановивши їхню вину, покарати їх». В княжу добу ці обидва процеси були невідокремлені, адже в приватному і публічному праві, панував приватно-правний принцип. Тобто тогочасне судочинство «спиралося на самопомочі, спочатку роду і сім'ї, а відтак одиниць» [6, с.39].

Шлях розвитку судового процесу в княжу добу веде від самопомочі до суду, від приватного процесу до процесу публічного. Тогочасній упорядкованій судовій системі відповідає й упорядкована система судочинства, яка проводилась у межах існуючих тогочасних княжих (державних), громадських, домініяльних і церковних судів. Система судочинства княжої доби діяла на «засадах єдності, загальності, диспозитивності, змагальності, явності, усності, безпосередності й поміркованого формалізму». Панівною в процесі як і в матеріальному праві княжої доби є приватно-правна засада. Єдиний процес для всіх цивільних і карних справ, лише деякі окремі визначені форми при розгляді тих чи інших справ щодо церковних людей і церковного процесу, який, окрім церковних людей, в деяких справах відносився й до всього населення. Процес як правило «починався на домагання покритвдженої сторони, але вже народжувалося офіційне обвинувачення, яке міг внести князь, як найвищий суддя і сторож публічного порядку». Тобто всі суди намагаються проводити судовий процес публічно та прилюдно [6, с.41].

Процес («тяжа») – це змагання спірних сторін в обличчі суду, участь у якому брала ціла громада або її представники – «лучші люди». При цьому громада була третім у спорі і наглядала над «збереженням порядку розправи» та встановлювала «вислід процесового змагання». Розправа не лише контролювала судочинство, але й впливала на нього. Процес проводився усно і присутність на суді сторін і свідків забезпечувала «безпосередність судочинства». Формалізм дій під час процесу, зокрема «взаємних заяв сторін, був наявний», але ще «не надто строгим» [6, с.41].

Сторонами судового процесу в княжу добу могли бути фізичні й правні особи (церква, верв), хоча спочатку ними були «рід,

сім'я або й громада», а згодом стороною «стає звільнений з оков спільноти індивід». Тому рішення суду мало значні наслідки на «цілу сім'ю (поток і розграблення) або й цілу громаду (вира)» і при цьому статевої чи класової різниці не існувало. Проте все ж, «жінкам не вільно було свідчити, а право свідчення закупів було обмежене». Хоча вони мали право бути сторонами в судовому процесі. Інколи, коли приватні особи не виступили з обвинуваченням, стороною судового процесу був князь (князівство, держава). При цьому, як правило публічними обвинувачами були саме княжі і судові урядовці, ябедник і мечник. Позивач (обвинувач) а також противна сторона (відповідач – авт.) називалися «істець» (від слова іск – правіж) чи «суперники», «сутяжники». На думку Я. Падеха, «вимога особистої явки на суді не сприяла виникненню судових заступників сторін», а «їх передвісниками можна уважати «добрих людей», які (звичайно два) з'являлися на розправу зі сторонами». Починаючи з XIII ст. у судовому процесі появляються вже справжні судові заступники (адвокати – авт.), хоч ще й не професійні [6, с.42].

Початок судового процесу в княжу добу повністю залежить «від покривдженого», який або «укладає договір зі своїм противником щодо передачі спору під розгляд суду, або просто взиває противника до суду на означений реченець». Неявка ж викликаного до суду могла привести до позаочного вироку. Коли ж противна сторона (відповідач) не хотіла укласти договір чи добровільно «вдатися до суду, її можна було зв'язати і взяти силою», згодом це діялося за дозволом князя чи його посадника. Проте заарештований («взятий силою») міг звільнитися, «склавши поруку». Головною умовою забезпечення «складання поруки» було «встановлення закладу» («кидання шапки») чи примирення в присутності судового урядовця (дітського). Інколи покривдженному (потерпілому – авт.) доводилося ще перед судовою розправою встановлювати особу злочинця або вишукувати втрачену річ. Найбільш помітними інституціями такого судового слідства були: свод і гонення слідом [6, с.42].

Свод – один із найдавніших інститутів українського звичаєвого права, який був не тільки підготовкою до судового процесу в княжу добу, але й самим процесом, що призводив до вироку чи екзекуції. Пізніше свод став засобом для повернення втраченого (вкраденого, згубленого) майна (невільників, коней,

худоби, виявлення злочинця) [6, с.42]. Вислід своду вирішував судовий процес, але свод завжди попереджав публічне оголошення про втрату речі, яке мало відбутися до трьох днів від часу втрати, а коли особа, що викрала річ, повертала її впродовж трьох днів після оголошення, вона звільнялася від покарання. Але коли в особи після цього терміну знаходили річ, її звільняли від покарання лише тоді, коли вона могла доказати, що набула її правно та вказати від кого її набула та свого попередника. Якщо ж «попередники проживали в межах одного міста, розшук мав йти «до кінця свода», коли ж свод ішов поза межі міста, зобов'язаний був йти лише до третього своду». Коли ж третій попередник бажав вести свод далі, то був зобов'язаний «заплатити тимчасово власникові речі її ціну (при невільнику – дати свого невільника), і з самою річчю вести свод далі («с лицем йти до кінця свода»)). При втраті «невільника розшук ішов тільки до третього свода», а коли «свод дійшов до кінця і виявлено винуватця, сама річ верталася до власника». Проте судові урядовці не мали обов'язку вести свод поза межі князівства. Свод відбувся в присутності всіх зацікавлених осіб та громади, а хто не міг далі вести свод, тобто вказати попередника, від якого набув річ, той вважався злочинцем і підпадав покаранню. А якщо він міг доказати, що набув річ правно, хоч і не знає від кого, або цей попередник перебуває поза межами князівства, то він звільнявся від покарання, але був зобов'язаний повернути річ власникові без відшкодування збитків. Встановлений винуватий («конечний тать») зобов'язаний був повернути річ власникові, відшкодувати збитки й понести публічне покарання. Винуватим уважався також «той, хто на візвання («пойди на свод, где есть взяль») не бажав вказати попередника, від якого здобув річ» [6, с.43].

Гонення слідом застосовувалося при крадіжці, коли не було зловлено злодія на місці події й невідомо було, хто ним є. Суть гонення слідом полягає в тому, що власник «вкраденої речі в присутності громади гонить за злодієм слідами, які залишив він або покража (худоба) й до кого слід заведе, той вважався злодієм, хіба що зумів «відвести слід» від себе («отсочить от себе следи»)). Винуватим вважався й той, в кого знаходили вкрадені речі. А коли слід вів до людської оселі (верв), всі її мешканці були зобов'язані «відвести слід, або видати злодія», в іншому випадку «громада платила не лише відшкодування, але й публічну кару (кругова порука)». Якщо «слід

губився на публічному шляху або в пущі, тоді приходив кінець гоненню», метою якого було «повернути вкрадене добро, виявити злодія та добитися його покарання». Гонення, як і свод, відбувалися у присутності потерпілого та представників громади з дотриманням «давніх, святочних форм» [6, с.43].

Розправа – це змаганням двох сторін у безпосередньому збройному змаганні – двобої в присутності і під наглядом суду. Проте вже згодом сторони при розгляді судових справ змагалися словно («слово проти слова»), «скріплюючи свої заяви й вимоги доказами». Суд у судовому засіданні оцінював ці докази й «виносив вирок, який був автоматичним вислідом задовільного проведення доказу». На жаль, – зауважує Я. Падох, – «сам перебіг розправи тієї доби є мало відомий», а також не відомо, «як суд допускав докази, зокрема чи допускав проти себе докази обох сторін, чи тільки однієї». Позивач, «вносячи позов, мусів подати докази, а коли цього не зробив, суд міг відкинути позов», адже основою розправи було надання та дослідження доказів [6, с.44].

Доказами в тогочасному судовому процесі були: свідки (видок, послух, звичайні люди), присяга, божі суди, речеві докази («лице») [6, с.44].

Науковці поділяють свідків на видоків, послухів, звичайних людей. При цьому вони вважають видоків безпосередніми наочними чи звичайними свідками. А послухів – посередніми, ненаочними чи свідками-помічниками, на яких «посилаються» сторони, і які, як правило «часто нічого не знають про справу» й свідчать «лише про моральні вартості сторони, яка їх поставила». Зізнання послухів «дуже часто доводило не до вироку, а до застосування іншого доказу, звичайно божого суду». Послухи були необхідні тоді, коли невиконання деяких цивільних договорів (позика понад 3 гривни) чи вчинення карних проступків (чинна зневага) мусіли відбутися в присутності свідків, щоб стати предметом розправи. Свідків, «від 1 до 12, найчастіше два», виставляли обидві сторони, але найчастіше позивник (позивач – авт.), а інколи свідків викликав сам суд (самосуд, опікунчі справи). Свідками могли бути тільки вільні люди, але в деяких випадках допускалися «невільні і закупи», вага їх доказів була значно менша й мала здебільшого допоміжне значення. Я. Падох зауважує, що про жінок як свідків у судовому процесі княжої доби відсутні згадки в джерелах. Але, на думку науковця,

зважаючи на те, що «тодішнє становище жінки було таке корисне», можна припустити, що жінки також свідчили в судових процесах тієї доби. Чужинців взагалі звільняли від обов'язку виставляти свідків, або їм замінювали цей доказ присягою, або ж він право лише на одного-двох свідків. Свідків-опінієдавців, як правило було сім, при цьому зізнання декількох звичайних свідків було рівнозначне свідченню одного урядового свідка (митника). Зізнання свідків мало значення, «коли відповідало докладно («слово проти слова») заявам їх сторони» [6, с.44].

Присягу, поганську (роту) чи християнську (хресне цілування), яка вирішувала процес, «складали свідки, найчастіше свідки-опінієдавці, для скріплення зізнання своїх або інших свідків, і сторони, звичайно тоді, коли в них не було інших доказів». Я. Падох зауважує, що невідомо, чи до присяги допускалися обидві сторони, чи тільки одна і яка саме. Найчастіше «присягав обвинувачений, пізваний», якщо не мав інших доказів оборони («очищуюча присяга»), яку деякі науковці вважають формою божого суду [6, с.45].

Божі суди (ордалії) не були звичайними доказами, а були самим процесом, що вирішував спір. Ордалії «спиралися на віру в безпосередню інгеренцію у розправі Бога або богів, які подають знак, хто правий, а хто винуватий, що обмежений людський ум суддів не завжди мав змогу збагнути». В княжу добу божі суди мали такі форми: проба води, проба заліза, двобій і жереб. При цьому проба води мала ще дві форми: зимної води – підозрюваного, або того, що давав неправдиві свідчення, зв'язували й кидали в освячену воду, а правим вважався той, хто тонув («вода не приймає винуватого»); води горячої – руку підозрюваного, або того, що давав неправдиві свідчення, занурювали в кип'яток, а правим вважався той, хто «не виніс помітних пошкоджень руки». При застосуванні проби заліза необхідно було взяти в руку кусок розжареного заліза й пронести його декілька кроків, а відсутність важких пошкоджень свідчила на користь підданого пробі. Починаючи з XIII ст. пробу заліза не застосовують, а дуже поширеним при вирішенні карних, чи навіть і цивільних справ, у княжу добу стає двобій (поле). Він відбувався в присутності судових урядовців, які зводили до двобою сторони, деколи й свідків, але при цьому сторони чи свідки могли виставити своїх заступників. У княжу добу зміст вироку міг бути вирішений

жеребом. Жереб також міг вирішувати безпосередньо питання вини, або котра зі сторін має складати присягу [6, с.45].

Речеві докази, а це передусім тіло вбитого, рани, знаки побиття, покража, сліди і т. п., були важливими доказами в судовому процесі. Часто суди приймали до уваги й «інші докази, але лише тоді, коли не було доказів речових» [6, с.45].

Вирок був механічним наслідком доказового проведення. Тому про вислід розправи вирішувала «доказова постанова» про те, кого допускалося до доказу, або сам вислід доказу (проби, жеребу). Суд видавав вирок усно без обґрунтування і лише інколи його обґрунтовував [6, с.45].

Про виконання цивільного вироку мусіла дбати сама сторона, адже суд не проводив сам екзекуції цивільних вироків. Суд віддавав їй засудженого і вона «могла задовольнятися з його майна або й з нього самого, поневолюючи для відробітку». При цьому сторони отримували допомогу княжого уряду. Проте вирoki в карних справах виконував сам князь чи його урядовці, стягуючи при цьому «зі засудженого окрім грошових кар ще й оплату, а інколи, як при карі потоку і розграблення, також відшкодування для покривдженої сторони» [6, с.45-46].

Знаний дослідник Б. Цюцюра зауважує, що історія українського судівництва княжої доби, – це правова й інституційна спадщина багатовікової історії українців. Адже до 90-х рр. XX ст. ці питання «розглядалися не тільки фрагментарно, але й дуже тенденційно» внаслідок повної залежності дослідників «від політичної командно-адміністративної системи того часу». І при цьому «надавалося особливого значення не давній історії, а радянському періодові, а найбільш характерною рисою викладу було самовихваляння» [6, с.123].

Історія українського права і судівництва в княжу добу, – це «рівночасно галузь правознавства і науки історії», хоча її як правило вивчають лише майбутні юристи. Проте «з уваги на свій спеціальний характер, а особливо правничу термінологію, вона нелегка до вивчення, проте дуже потрібна, бо головна тема цієї дисципліни – вічне вселюдське прагнення до справедливості». «Шукання справедливості відбувається звичайно в межах права, як системи санкціонованих або встановлених державою загальнообов'язкових правил людської поведінки». Тому вивчення історії українського

судівництва княжої доби уможливило досліднику «особисте і повне усвідомлення минулого і правильну оцінку теперішнього часу» [6, с.124].

Окрім того, «правово-інституційна спадщина української історії – цікава і не гірша від спадщини інших країн» і треба не тільки заповнювати прогалини, але й коректувати всі ті твердження в галузі юридичної науки, які «в минулому були нав'язані дослідниками авторитарно-бюрократичною системою» [6, с.125].

Список використаних джерел та літератури:

1. Владимирский-Буданов М. Ф. Обзор истории русского права / М. Ф. Владимирский-Буданов. – 6 вид. – СПб. ; К. : Изд. книгопродавца Н. Я. Оглоблина : Тип. Т-ва И. Н. Кушнерев и Ко, 1909. – 699 с.
2. Княжа доба // Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу до інформ. : https://uk.wikipedia.org/wiki/Княжа_доба
3. Лашенко Р. Лекції по історії українського права / Ростислав Лашенко. – Прага, 1923. – Ч. 1. – 78 с.
4. Лотоцький О. Українські джерела церковного права / Олександр Лотоцький. – С. Бавнд Брук ; Нью-Йорк : В-во Св. Софії Української Православної Церкви в США, 1984. – 306 с.
5. Падох Я. Предмет історії українського права в УВУ і його викладачі (1921-1981) / Ярослав Падох // Збірник на пошану проф. д-ра Вopoдимира Янева. – Мюнхен : В-во УВУ, 1983. – С. 1029-1049.
6. Падох Я. Суди і судовий процес старої України. Нарис історії / Ярослав Падох ; Післяслово: Богдан Т. Цюцюра ; Мистецьке оформлення обкладинки – Святослав Гординський // Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. Т. 209. Історично-Філософічна Секція: Правнича комісія, ч. 5. – Нью-Йорк ; Париж ; Сидней ; Торонто ; Львів : Наукове Товариство ім. Шевченка, 1990. – 128 с.
7. Трембіцький А. М. Церковний суд на теренах України в Х – ХVІІІ ст. / А. М. Трембіцький, А. В. Авсієвич // Актуальні питання державотворення і захисту прав людини в Україні: зб. наук. пр. Хмельницького ін-ту МАУП. – Хмельницький : ІРД, 2015. – Вип. 3. – С. 235-252.
8. Чубатий М. Огляд історії українського права / Микола Чубатий. – Мюнхен : В-во УВУ, 1976. – Ч. І-ІІ. – 176 с.

В.А. Туркот,
заступник начальника управління
Державної пенітенціарної служби України
у Хмельницькій області,
підполковник внутрішньої служби
(м. Хмельницький)

ПРАВА ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Одним із важливих напрямків діяльності Державної пенітенціарної служби України на даний час є і залишається питання дотримання прав і свобод людини в органах і установах виконання покарань, а також співробітництво з міжнародними організаціями в частині обміну досвідом з цього питання. Адже одночасно з процесами демократизації суспільства, серйозні перетворення відбулися і в місцях позбавлення волі, насамперед у питаннях гуманізації відбування покарань, умов утримання, визнання людини, її прав і свобод головними цінностями.

Серед передбачених кримінальним законодавством 12-ти видів кримінальних покарань, виконання більшості (7-ми), на сьогоднішній день, покладено на органи та установи кримінально-виконавчої системи, тобто Державної пенітенціарної служби України. Серед таких покарань: позбавлення права обіймати певні посади та займатися певними видами діяльності, громадські роботи, виправні роботи, арешт, обмеження волі, позбавлення волі та довічне позбавлення волі.

Виконання перелічених видів покарань відповідно до діючого законодавства в Україні забезпечують 177 установ, серед яких 113 кримінально-виконавчих установ (7 колоній максимального рівня безпеки, 32 - середнього рівня безпеки для неодноразово засуджених, 27 - середнього рівня безпеки для вперше засуджених, 7 - мінімального рівня безпеки із загальними умовами для тримання чоловіків, 4 - мінімального рівня безпеки із полегшеними умовами для тримання чоловіків, 11 колоній для тримання жінок, 4 спеціалізованих лікувальних закладів, 21 виправний центр та 6 виховних колоній (для неповнолітніх). А також 669 підрозділів

кримінально-виконавчої інспекції, на яких покладено виконання покарань, що не пов'язані з позбавленням волі.

Що стосується кримінально-виконавчої системи нашої області, то її можна охарактеризувати наступним чином.

На території області розташовані 4 виправні колонії, Хмельницький слідчий ізолятор та 25 підрозділів кримінально-виконавчої інспекції, об'єднаних у 8 міжрайонних відділів. Також на території області діє Хмельницьке училище підвищення кваліфікації та перепідготовки персоналу Державної кримінально-виконавчої служби.

Серед виправних колоній області:

- Ізяславська виправна колонія (№31) - мінімального рівня безпеки з загальними умовами тримання для чоловіків засуджених вперше за вчинення злочинів невеликої та середньої тяжкості;

- Шепетівська виправна колонія (№98) - середнього рівня безпеки для тримання чоловіків засуджених вперше за тяжкі та особливо тяжкі злочини. На базі цієї установи розміщений арештний дім з лімітом наповнення 30 осіб та багатопрофільний лікувальний заклад на 120 ліжко-місць, який обслуговує засуджених з установ виконання покарань 5-ти західних областей ;

- Райківецька виправна колонія (№78) - середнього рівня безпеки для засуджених чоловіків, які раніше відбували покарання у виді позбавлення волі;

- Замкова виправна колонія (№58) - максимального рівня безпеки для тримання засуджених до довічного позбавлення волі, засуджених яким смертна кара замінена на довічне позбавлення волі або позбавлення волі на певний строк, засуджених за умисні особливо тяжкі злочини та злочини скоєні в установах виконання покарань. На базі цієї установи створений та діє сектор для осіб засуджених до довічного позбавлення волі;

- Хмельницький слідчий ізолятор забезпечує тримання осіб, відносно яких судом обрано запобіжний захід у вигляді взяття під варту. Також в СІЗО відбувають покарання засуджені до позбавлення волі, які залишені для робіт з господарського обслуговування;

- 25 підрозділів кримінально-виконавчої інспекції організовують виконання кримінальних покарань, що не пов'язані із позбавленням волі та адміністративних стягнень у виді громадських та виправних робіт.

Всього в установах виконання покарань нашої області на сьогоднішній день утримується 2489 тис. осіб та 122 засуджених до довічного позбавлення волі.

Характеризуючи криміногенний склад засуджених, слід відмітити, що у виправних колоніях області утримується значна кількість засуджених за тяжкі та особливо тяжкі злочини, із них за:

- умисне вбивство при обтяжуючих обставинах - 406;
- вбивство на замовлення (кілерів) - 6;
- грабежі та розбої - 489;

Зважаючи на досить складний криміногенний склад засуджених, що утримуються в установах кримінально-виконавчої системи персоналом вживаються заходи щодо забезпечення належних комунально-побутових умов, медико-санітарного забезпечення поєднанні із забезпеченням відповідних режимних вимог та надійної охорони. При цьому проведення всіх заходів в установах здійснюється з обов'язковим дотриманням конституційних прав та свобод людини.

Питання дотримання прав людини в місцях позбавлення волі є предметом повсякденної кропіткої роботи та співпраці представниками Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та спостережних комісій, які здійснюють громадський контроль за дотриманням прав і законних інтересів засуджених під час виконання кримінальних покарань.

Органи та установи виконання покарань є складними структурними утвореннями, які виконують різноманітні соціальні, юридичні, педагогічні, виробничо-господарські функції. Але всі вони носять яскраво виражений виховний характер і підпорядковані головній меті - виправленню та ресоціалізації засуджених.

Ось чому працівники цих органів та установ є виконавцями найгострішої форми державного примусу, учасниками вирішення найважливішого завдання — виправлення та ресоціалізації осіб, які стали на шлях злочину, зміцнення дисципліни і законності. Вони зобов'язані добре знати правовий статус засуджених, оскільки від чіткого знання і уміння застосовувати відповідні норми законодавства залежить фактична реалізація засудженими своїх прав і виконання покладених на них обов'язків. Ця вимога є неодмінною умовою встановлення правильних (заснованих на законі) взаємовідносин між персоналом установ виконання покарань і

засудженими, а також підвищення ефективності роботи пенітенціарної установи.

Особи, які відбувають покарання, як громадяни України володіють правами і свободами, які згідно із ст. 3 Конституції визнаються найвищою соціальною цінністю. Це обумовлює наявність особливих вимог до нормативних актів, що закріплюють правовий статус засуджених, до обмежень їх загально-цивільних прав і свобод. Крім цього, закріплення правового статусу засуджених водночас визначає встановлення меж і форм діяльності персоналу установ і органів виконання покарань, іншими словами, встановлює гарантію забезпечення законності в його діяльності.

Соціально-правове призначення правового статусу осіб, які відбувають покарання, останнім часом не обмежується вирішенням завдань лише у сфері правоохоронної діяльності. Україна, як правонаступник Радянського Союзу, є учасником численних міжнародних договорів, вона визнає низку резолюцій і рішень міжнародних організацій, насамперед ООН, з питань дотримання прав засуджених. До таких документів відносяться: Європейська конвенція про запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (ратифікована Верховною Радою України 24 січня 1997 р.); Мінімальні стандартні правила поводження із в'язнями (1955 р.); Кодекс поведінки посадових осіб по підтримці правопорядку (1979 р.); Звід принципів захисту всіх осіб, яких піддають затриманню або ув'язненню в будь-якій формі (1989 р.); Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються здійснення правосуддя стосовно неповнолітніх (Пекінські правила, 1965 р.) та ін.

Розвиток правового статусу засуджених, особливо з урахуванням міжнародних актів, є своєрідним показником бажання і можливості України дотримуватися взятих на себе зобов'язань, впливає на її міжнародний авторитет.

В умовах відбування покарань засуджені особи користуються усіма правами, гарантованими Конституцією України.

З метою забезпечення конституційного права засуджених на отримання загальної освіти, розвитку загальноосвітнього навчання засуджених, як одного з основних засобів їх виправлення та ресоціалізації, сприяння соціальній адаптації засуджених після звільнення, у всіх установах виконання покарань Хмельницької

області забезпечено роботу загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів.

При установах області функціонує три вечірніх школи (у Райківській, Шепетівській та Ізяславській виправних колоніях), класи з вечірньою формою навчання при Замковій виправній колонії та в Хмельницькому слідчому ізоляторі організовано навчання неповнолітніх осіб за екстернатною формою. На сьогоднішній день зараховано до загальноосвітніх навчальних закладів 335 учнів. Всього, за роки функціонування, а це з 2002 по 2015 роки було отримано 504 свідоцтва про отримання базової середньої освіти та 1056 атестатів про повну загальну середню освіту.

Для забезпечення права на здобуття вищої освіти підписано угоди з Хмельницьким національним університетом, Хмельницьким університетом управління та права, Хмельницьким інститутом Міжрегіональної академії управління персоналом та Рівненським національним університетом водного господарства та природокористування, відповідно до яких засуджені за власні кошти можуть навчатися за дистанційною формою і отримати освіту рівня молодшого спеціаліста та магістра. Сьогодні двоє засуджених скористалися своїм правом на здобуття вищої освіти. Також в цьому році 20 засуджених прийняли участь у зовнішньому незалежному оцінюванні.

Для професійного навчання засуджених у виправних колоніях області створені навчальні центри. На сьогодні в центрах засуджені успішно опановують такі професії, як токар, фрезерувальник, верстатник деревообробних верстатів, чоботар, шліфувальник, електрик, зварювальник, кравець та інші. Впродовж року в установах отримують робітничі професії близько 500 засуджених.

Для забезпечення права засуджених на свободу світогляду та віросповідання, сприяння духовному розвитку засуджених підтримується тісний зв'язок з представниками Української православної церкви, Римо-католицької церкви, Греко-католицької церкви та багатьох інших релігійних конфесій. У всіх виправних колоніях за останні роки побудовано православні храми за якими закріплені священнослужителі, які систематично проводять богослужіння та інші релігійні заходи. Виховний вплив релігії сприяє тому, що віруючі засуджені практично не допускають порушень

режиму відбування покарання, краще реагують на заходи виховного впливу. Більш того, зважаючи на позитивний вплив релігії, нами дозволено проводити у виправних колоніях таїнства сповіді, хрещення та вінчання.

Під час святкування в установах області великих релігійних та державних свят проводяться виставки творів художньо-прикладної творчості. Твори переможців таких виставок були неодноразово представлені на благодійних виставках майстрів декоративно-прикладного мистецтва, організованих Хмельницькою єпархією Української православної церкви.

Для забезпечення права засуджених, які відбувають покарання у виправних установах області на дозвілля, відпочинок, участь у культурному житті створена відповідна матеріально-технічна база, розвинена система клубної роботи, працюють спортивні секції, різноманітні гуртки прикладної творчості, художньої самодіяльності. У зв'язку із забезпеченням цього права проводяться конкурси, виставки, як в установах виконання покарань, так і на рівні управління області. Так, вже традиційно, щорічно до Дня Незалежності України в установах області проводиться конкурс художньо-прикладної творчості засуджених. Заключний етап конкурсу передбачає організацію виставки кращих творів засуджених в обласному центрі. В цьому році така виставка проходила в серпні в приміщенні обласної бібліотеки для юнацтва та мала символічну назву «Єдина країна».

Слід зазначити, що засуджені із задоволенням приймають участь у такого роду заходах, оскільки це не тільки допомагає їм творчо реалізувати себе, але й розвинути свої здібності, з рештою, здобути нові спеціальності, які допоможуть їм у житті після звільнення з місць позбавлення волі.

Окрім цього, для забезпечення права на дозвілля та відпочинок в установах діють: спортивні майданчики, кімнати психоемоційного розвантаження, кімнати виховної роботи, секції з шахів та шашок, настільного тенісу. Організуються відповідні турніри, змагання між засудженими відділення та установи, після чого переможці яких нагороджуються грамотами та подарунками.

З метою надання засудженим права на інформацію, кожне з відділень забезпечене кольоровим телевізором, радіоточками, з яких вони взнають про останні новини в Україні та світі. Для проведення

правороз'яснювальної роботи із засудженими у відділеннях виготовлені інформаційні стенди, на яких розміщується найновіша різнопланова інформація, систематично проводяться інформаційні години на різну тематику, радіолекторії. Організуються зустрічі з юристами та іншими фахівцями, в ході яких засудженим роз'яснюються вимоги чинного законодавства, їх права та обов'язки.

З метою повного інформування засуджених про права та свободи, встановлені Загальною декларацією прав людини в загальноосвітніх навчальних закладах установ області із засудженими проводяться уроки "Права людини" та інші заходи інформаційного, освітнього та виховного характеру, організуються тематичні експозиції з історії розвитку Міжнародних правозахисних концепцій.

З метою забезпечення умов засудженим для самоосвіти та різносторонньої підготовки в установах діють бібліотеки, в яких містяться художня, наукова, правова, навчальна та інша література. Вживаються заходи щодо постійного поновлення бібліотечного фонду виправних колоній різноплановою необхідною літературою. Окрім цього, додатково обладнано у всіх житлових приміщеннях бібліотеки. Для загального розвитку засуджених проведена передплата періодичних видань, таких як «Урядовий кур'єр», «Голос України», «Закон і обов'язок» та інші.

Одним із важливих є право на охорону здоров'я, включаючи отримання всіх видів медичної допомоги. Вона включає у себе первинну медико-санітарну та спеціалізовану медичну допомогу як у амбулаторно-поліклінічних, так і стаціонарних умовах залежно від медичного висновку. З цією метою в кожній з виправних колоній функціонують медичні частини. При Шепетівській виправній колонії (№98) діє міжобласний багатопрофільний лікувальний заклад терапевтичного напрямку, в якому засуджені чоловіки можуть отримати кваліфіковану медичну допомогу. До речі, даний лікувальний заклад обслуговує засуджених, що утримуються в установах виконання покарань 5-ти областей.

З метою гуманізації системи виконання покарань 8 квітня 2014 року Верховною Радою України прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо адаптації правового статусу засудженого до європейських

стандартів». І це тільки перший крок до реформування системи, зміни філософії держави в сфері виконання покарань.

Загалом зміни до Кримінально-виконавчого кодексу України передбачають врегулювання таких питань, як права засуджених на працю, відпочинок, пенсійне забезпечення, гуманне ставлення. Зокрема, забороняється безпідставне примусове переривання сну засуджених у нічний час, в тому числі виключно для здійснення перевірки наявності засуджених). Змінюється порядок і умови виконання покарання у виді арешту, порядок і умови відбування покарання у виді обмеження волі. Засуджені тепер можуть мати при собі портативні персональні комп'ютери та аксесуари до них; користуватися засобами мобільного зв'язку. Має покращитися медичне обслуговування засуджених до обмеження волі, змінюються умови тримання засуджених до позбавлення волі. Так, передбачені короточасні виїзди за межі колоній для одержання медичної допомоги, якщо така допомога не може бути надана на території відповідного місця позбавлення волі. Примусове годування має відповідати вимогам Європейського суду з прав людини. Надаються тривалі побачення до трьох діб засудженим до довічного позбавлення волі. А головне – з цим законом у громадськості з'являється інструмент контролю над владою, що взяла на себе відповідальність виконувати покарання у вигляді позбавлення волі.

Безперечно такі зміни у певній мірі сприятимуть підвищенню соціалізації засуджених, мотивації до свідомого дотримання порядку відбування покарання.

Підсумовуючи, слід зазначити, що кримінально-виконавча система за останнє десятиріччя пройшла багато етапів реформування, спрямованих на відповідність умов відбування покарання до Європейських стандартів. І їх основною метою є забезпечення та дотримання конституційних прав людини та виховання за період відбування покарання правослухняної і суспільносвідомої особистості.

Список використаних джерел та літератури:

1. Конституція України: прийнята 28.06.1996 р. – К.: 2015
2. Кримінальний кодекс України: прийнятий 5.04.2001 р. – К.: 2015
3. Кримінально-виконавчий кодекс України: прийнятий 11.07.2003 р.

4. Права людини і професійні стандарти для працівників пенітенціарної системи в документах міжнародних організацій. – К.:Сфера, 2002р.

5. Європейська конвенція з прав людини : основні положення, практика застосування, український контекст. - К.: ЗАТ “Віпол”, 2004.

А.А. Якимець,
студентка 3 курсу
(м.Хмельницький)

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН З ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ

В умовах сучасної світової економічної глобалізації, нагальною стає проблема адекватної правової регламентації багатьох відносин, що складаються в процесі міжнародної праці та, зокрема, у зв'язку з міжнародною трудовою міграцією, різними видами відряджень українських громадян за кордон, роботою в міжнародних організаціях, а також трудовою діяльністю моряків та інших спеціалістів. В цілому, питання трудової міграції громадян України за кордон на сьогодні є виключно актуальною проблемою. Участь громадян нашої держави у процесі трудових міграцій обумовлюється як зовнішніми (об'єднаний ринок праці західних країн та приваблива матеріальна оцінка трудової діяльності), так і внутрішніми (малозабезпеченість та високий рівень безробіття в Україні) чинниками.

Сьогодні міжнародно-правове регулювання праці перетворилося на важливий фактор, який характеризує соціальну дійсність сучасного цілісного і взаємозалежного світу. Розвиток міжнародних відносин має тенденцію до пожвавлення контактів не лише між державами, а й на рівні фізичних і юридичних осіб, які належать до різних держав, що зумовлює посилення уваги науковців-правознавців до проблем правового регулювання правовідносин, ускладнених іноземним елементом. Чимало питань щодо регулювання трудових відносин громадян України за кордоном та іноземців в Україні і досі залишаються дискусійними або не вирішеними взагалі. На національному рівні відбувається процес удосконалення колізійного права держав, все більша увага

приділяється створенню матеріально-правових норм у різних галузях міжнародних трудових відносин. Трудоправовий статус іноземців допомагають визначити колізійні норми, які містяться у правових актах України. так, відповідно до ст. 8 кодексу законів про працю України трудові відносини іноземних громадян, які працюють на підприємствах, в установах, організаціях України, регулюються відповідно до закону України "Про міжнародне приватне право", про що вже йшлося в цьому розділі. колізійні прив'язки передбачені двосторонніми угодами про трудову діяльність і соціальний захист, укладеними Україною та Росією, Молдовою, Білоруссю, угодою про взаємне працевлаштування, укладеною з Польщею. договори про правову допомогу з Польщею та Молдовою вказують, що сторони, які мають трудові стосунки, можуть підпорядковувати їх обраному за взаємною згодою законодавству. за відсутності такого вибору правовий статус сторін регулюється законодавством місця виконання роботи. якщо ж робота виконується на території однієї держави, а головне підприємство знаходиться на території іншої, правовий статус особи регулюється законодавством держави місцезнаходження головного підприємства. Нажаль, нормативне регулювання трудових відносин за участю громадян України за її межами та іноземців в Україні відстає є недосконалим та містить значні прогалини. В законодавстві України бажано сформулювати систему колізійних прив'язок, стосовно трудових відносин з іноземним елементом у випадку відсутності вибору сторін у такому вигляді: *lex loci laboris* розглядати як основну колізійну прив'язку і розуміти її як закон країни, в якій працівник, як правило, виконує свої обов'язки. як додаткові колізійні прив'язки застосовувати *lex loci delegationis*, *lex flagi* і закон основного місця ділової активності організації. вважається за доцільне обмежити застосування колізійного принципу автономії волі у трудових відносинах за участю іноземців.

Національне трудове законодавство потребує змін та удосконалення, і в цій сфері провідна роль належить приведенню його у відповідність до міжнародно-правових норм регулювання праці. Міжнародно-правові норми у галузі праці покращують становище трудящих, надають їм широке коло прав і забезпечують їх гарантії. Необхідність впровадження в Україні міжнародно-правових норм регулювання праці обумовлена тим, що поряд із національними засобами забезпечення і гарантування трудових

прав, насамперед національними конституціями, законами і судами (як основними гарантами прав), мають діяти міжнародно-правові способи і засоби гарантування основних прав людини. Міжнародно-правові норми задають необхідний вектор удосконалення національних законодавств держав, що претендують на те, щоб називатися демократичними та соціальними.

Активна участь України в житті світового співтовариства викликає підвищений інтерес до її співробітництва з іншими державами в галузі регулювання праці та її взаємодії з різними міжнародними організаціями та міждержавними об'єднаннями. Будь-яке регулювання відповідних відносин передбачає розуміння тих правових актів, у межах яких воно здійснюється. Міжнародно-правове регулювання праці не є винятком, внаслідок чого привертає увагу питання стосовно джерел міжнародно-правового регулювання праці.

Так, згідно ст. 8 ЗУ «Про зайнятість населення» роботодавці мають право на використання праці іноземців та осіб без громадянства на умовах трудового договору лише за наявності виданого роботодавцю державною службою зайнятості дозволу на використання праці іноземців та осіб без громадянства, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [6].

Нормативно-правове регулювання праці громадян України за кордоном характеризується наступними особливостями:

1) воно здійснюється у двох сферах, що в даному питанні є взаємообумовленими та взаємозалежними: правове регулювання праці громадян України за допомогою норм трудового права з одного боку та норм міжнародного права з іншого;

2) правове регулювання даного питання тільки-но розпочинає розвиватися та набувати чітких форм;

3) оскільки саме явище здійснення трудової діяльності за межами території України є досить багатоаспектним та складається із декількох елементів, пов'язаних із реалізацією права громадян на працевлаштування за кордоном, то і правове регулювання даного явища є сегментним;

4) норми правового регулювання праці громадян України за кордоном містяться головним чином в міждержавних угодах, в яких

однією із сторін є Україна, а іншою – приймаюча українських працівників країна.

Нажаль, сьогодні, нормативна база присвячена регламентувань можливості реалізації права на працю громадян України за кордоном практично вичерпується нормою вміщеною у тексті Закону України «Про зайнятість населення».

Відповідно до положень статті 10 Закону України „Про зайнятість населення” громадяни мають право займатися трудовою діяльністю у період тимчасового перебування за кордоном, якщо вона не суперечить чинному законодавству України і країни перебування. Інтереси громадян України, які тимчасово працюють за кордоном, захищаються угодами, що укладаються між Україною та іншими державами [6].

В юридичній літературі існує розгалужена система думок щодо відносин з іноземними елементами. Так, наприклад, авторитетний англійський учений П. Стокер, котрий працює над проблемами трудової міграції, виділяє п'ять основних типів міжнародних мігрантів, з-поміж яких він називає: поселенців, контрактних працівників, професіоналів, нелегальних іммігрантів, осіб, що шукають притулок, і біженців. Трудящі-мігранти – це контрактні працівники, якими є особи, прийняті на роботу на обмежений термін, як правило, некваліфіковані чи низько кваліфіковані сезонні робітники; професіонали – особи з високим рівнем освіти і достатнім досвідом роботи, велика кількість яких є співробітниками багатонаціональних корпорацій і які переїжджають з однієї філії до іншої [3]. На його думку більшість європейців, які пропагують активний образ життя, здатні не тільки до постійної зміни робочого місця, а й країни перебування. Вони прагнуть «побачити світ з середини». Оплата праці не основна причина переїзду, так як такі трудові-мігранти живуть за рахунок того, що здають за договором оренди власні квартири. Головною причиною їхнього переїзду в іншу країну є проведення певних масових заходів, святкувань тощо.

Так, Сергєєва С.М. вважає, що інтернаціоналізація виробництва посилила міграцію населення. Остаточним результатом її є створення прошарку іноземних громадян, які постійно або тимчасово перебувають на території нашої держави і вступають в ній у трудові відносини з місцевими роботодавцями.

Більш детально до формулювання принципів регламентування праці громадян України за кордоном підійшли автори законопроекту Трудового кодексу України, гостра необхідність прийняття якого обумовлена докорінними змінами всієї системи суспільних відносин, що відбуваються в Україні. У статті 7 (регулювання трудових відносин громадян України, які працюють за межами України) зазначено, що національним трудовим законодавством регулюються трудові відносини громадян України, які працюють за її межами, у разі, якщо: громадяни працюють в органах дипломатичної служби України за кордоном; громадяни уклали з роботодавцями, які є резидентами України, трудові договори про виконання роботи за кордоном, у тому числі у відокремлених підрозділах резидентів, якщо це не суперечить законодавству країни, на території якої виконується робота, а також якщо це передбачено законами та міжнародними договорами України.

Вважаємо, що лише взаємне поєднання правового інструментарію галузі національного трудового права та принципів міжнародного приватного трудового права створить можливість належного правового регулювання суспільних відносин щодо працевлаштування громадян України за кордоном.

Геополітичне положення України, її розташування в центрі Європи, робить нашу державу постійним об'єктом «домагань» мігрантів. Їх потік - це не тимчасове явище, а закономірний розвиток суспільних відносин. У зв'язку з напливом іноземців, постає питання про їх працевлаштування. Але умови, підстави та порядок працевлаштування іноземців в Україні залежать від підстав їх перебування в Україні, їх правового статусу. Ці правовідносини достатньо не врегульовані чинним українським законодавством, існує багато прогалин, нормативні акти з цього питання досить об'ємні та розрізнені [8, с. 85].

Аналізуючи дану наукову працю, можна дійти висновку, що автор вважає потік трудових мігрантів в Україну явищем негативним. Зважаючи на стан безробіття в Україні, трудова міграція тільки посилить і без того не малий відсоток безробітних українців.

«Входження України до Ради Європи, приєднання до багатьох міжнародних актів з прав людини, - відзначає Жернаков

В.В., - дозволяє говорити про наше суспільство як цивілізований осередок людської спільноти» [2, с. 24].

Він додержується думки, що правове регулювання праці з іноземним елементом відбувається за допомогою цивільно-правових норм. В основі такої тези лежить «галузева» належність даного регулювання до міжнародного приватного права, якого, по суті, немає як самостійної системи нормативних актів. Фахівці з міжнародного приватного права не завжди вдаються до аналізу зазначеної проблеми та обґрунтовують висновки. Так, А. Довгерт теж спочатку зазначає, що терміни «міжнародні трудові відносини» та «міжнародне приватне право» мають умовний характер, але далі наводить думку М.Богуславського про те, що відносини, які складають предмет МПП, називаються міжнародними цивільними, і робить висновок: виходячи з цього, трудові відносини з іноземним елементом іменуються міжнародними трудовими [2, с. 24-25].

Насправді ж, міжнародних трудових відносин в їхньому «чистому вигляді» немає, їх можна розглядати як певну правову абстракцію. Трудові відносини завжди реальні, виникають з приводу виконання роботи, як правило, на території певної країни, і законодавство, що їх регулює, визначається за колізійним принципом. Так, трудові відносини громадян України, які працюють за її межами, а також названі відносини іноземних громадян, котрі працюють на підприємствах, в установах, організаціях України, регулюються законодавством держави, у якій здійснюється працевлаштування (найняття) працівника, та міжнародними договорами (ст. 8 КЗпП) [4].

Згідно зі статтею 26 Конституції України, статтею 8 Закону України від 1 березня 1991 р. „Про зайнятість населення” та статтею 8 Закону України від 4 лютого 1994 р. „Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства” (далі — Закон), іноземці мають право здійснювати на території України трудову діяльність. Іноземці, які постійно проживають в Україні, можуть працювати на підприємствах, в установах і організаціях або займатися іншою трудовою діяльністю на підставах і в порядку, встановлених для громадян України.

Роботодавці, які запрошують іноземців з метою працевлаштування, забезпечують своєчасне роз’яснення їм прав, свобод та обов’язків, передбачених законодавством, ведуть

відповідний облік цих осіб, а також несуть відповідальність за своєчасне оформлення документів на право їх перебування в Україні (п. 3 Порядку). Тобто роботодавець повинен отримати дозвіл на працевлаштування для іноземних працівників, який видає Державний центр зайнятості Міністерства праці та соціальної політики України або за його дорученням — регіональні центри зайнятості Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва і Севастополя. Для оформлення дозволу роботодавець, відповідно до п. 5 Порядку, подає належним чином оформлені документи.

Для оформлення дозволу потрібні такі документи:

- заява (довільної форми);
- обґрунтування потреби використання праці іноземців і можливості створення для них відповідних умов перебування та діяльності; копія контракту між іноземним та українським суб'єктами господарської діяльності на виконання певного обсягу робіт або послуг (якщо такий контракт укладено);
- копії статуту та свідоцтва про державну реєстрацію суб'єкта господарської діяльності, засвідчені в установленому порядку; список іноземців із зазначенням їх повного імені та прізвища, року народження, номера паспорта, спеціальності (фаху), статі;
- копія проекту контракту роботодавця з працівником — іноземним громадянином; документ (наказ, витяг з протоколу, доручення тощо), оформлений у встановленому порядку, який посвідчує право представника роботодавця представляти його інтереси в центрі зайнятості;
- документи про освіту або кваліфікацію;
- довідка органу державної податкової служби про сплату роботодавцем передбачених законодавством податків та зборів;
- квитанція про внесення плати за розгляд заяви.

Проте є низка причин, коли незалежно від стану ринку праці та тенденцій його розвитку дозвіл на працевлаштування не надають.

Ідеться про такі випадки: в поданих роботодавцем документах містяться відомості, що суперечать вимогам законодавства і міжнародних договорів України; контрактом передбачено гірші умови праці іноземців, ніж наших громадян, які працюють за аналогічним фахом; виявлено факти надання іноземцем або роботодавцем неправдивих відомостей або підроблених документів; іноземець має намір обійняти посаду або проводити

трудова діяльність, яка, відповідно до законодавства, пов'язана з належністю до громадянства України; встановлено факти порушення іноземцем законодавства України під час перебування на її території; з дати попередньої відмови іноземцю в оформленні візи минуло менш як один рік.

Рішення про надання дозволу на працевлаштування або відмову в ньому ухвалюють упродовж 30 днів з дня надходження зазначених вище документів. За розгляд заяви справляється плата в розмірі 10 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Дозвіл на працевлаштування надають, як правило, на термін до одного року.

Окремою проблемою є праця «внутрішньокорпоративного цесіонарія» та її відмінність від категорії «осіб, що надають послуги без комерційної присутності в Україні».

Визначення поняття «внутрішньокорпоративний цесіонарій» подано в статті 35 багатосторонньої Угоди про партнерство та співробітництво між Європейськими співтовариствами та Україною (набула чинності 1 березня 1998 р.). Відповідно, внутрішньокорпоративні цесіонарії — це фізичні особи, які працюють в організації на території іноземної держави і є тимчасово переведеними в контексті здійснення економічної діяльності на територію України.

Головна умова: організація, яка здійснює працевлаштування є юридичною особою і зазначені особи були найняті нею або були партнерами в ній (але не як власники контрольного пакету акцій) протягом принаймні року, що безпосередньо передував такому переміщенню.

Крім цього вона повинна мати своє основне місце ділової активності на іноземній території, і переведення має відбуватися до закладу (філіалу, дочірньої компанії) цієї організації для фактичного здійснення подібної економічної діяльності на території України.

Особи, що надають послуги без комерційної присутності в Україні, — це фізичні особи, які тимчасово приїждять до України за контрактами для безпосереднього надання послуг та мають відповідний рівень кваліфікації. Статус внутрішньокорпоративних цесіонаріїв або осіб, що надають послуги без комерційної присутності, повинен бути визначений в документах, наданих роботодавцю в Україні відповідною організацією — суб'єктом економічної діяльності. Постанова Кабінету Міністрів України «Про

внесення змін до п. 7 Порядку оформлення іноземцям та особам без громадянства дозволу на працевлаштування в Україні» від 12 вересня 2005 р. № 892. лібералізує перебування в Україні працівників згаданих категорій. Це не суперечить чинному законодавству і викликано необхідністю виконання Графіку специфічних зобов'язань України в сфері доступу до ринку послуг, який запропоновано для виконання Українській стороні в рамках вступу до СОТ.

Не можна також проігнорувати популярну у Європі масову організацію «Каучсерфінг» (CouchSurfing), яка передбачає обмін контактами між її членами з приводу будь-яких відомостей про країну, включаючи ситуацію на ринку праці. На практиці це відбувається так: члени організації надають свою домівку, або ж інше жиле приміщення, що знаходиться у їх власності, іноземцю на декілька днів або ж тижнів в залежності від попередньої домовленості. Як результат, іноземці особисто обирають рід занять і згодом влаштовуються на роботу в тій чи іншій країні.

В результаті, такі процеси призведуть до використання нелегальної праці іноземних громадян в Україні, що може призвести до ускладнення відносин з країнами Європейського простору. Національне законодавство регламентує складну процедуру прийняття на роботу іноземного елемента, на яку як роботодавець, так і працівник затрачають багато часу. Тому ситуація на вітчизняному ринку праці не є стабільною і підриває авторитет держави на міжнародній арені, та у свідомості українців.

Таким чином, незважаючи на рівень безробіття в Україні, існує проблема недостатньої кількості кваліфікованих працівників у виробничій та технічній сферах. З огляду на це потрібно законодавчо закріпити можливість залучення іноземних фахівців (яких не вистачає в нашій країні, але залучення яких є необхідним) для роботи в Україні за максимально спрощеними та зрозумілими усім процедурами. А в ті галузі, розвиток яких є пріоритетним, за прикладом Закону України «Про угоди про розподіл продукції» [7], зовсім без отримання будь-яких дозволів. Таким чином, виходячи із сучасних трудових відносин щодо іноземців залежно від їх статусу, слід удосконалити та врегулювати норми чинного законодавства України для входження її в Європейський Союз.

Список використаних джерел та літератури

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-вр // [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%20%20ba/96-%20%20b2%20d1%80>

2. Жернаков В.В. Міжнародний аспект правового регулювання соціально-трудових відносин // Право України. -2001. – № 4. – 60с.

3. Ківець О.В. Міжнародно-правовий статус трудових мігрантів // Інтернет видання «Юридичний журнал» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://justinian.com.ua/article.php?id=1127>

4. Кодекс законів про працю від 10.12. 1971 року.

5. Основні показники ринку праці (річні дані) // Державна служба статистики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>

6. Про зайнятість населення: Закон України від 01.03 1991р. (з зм.і доп.) // ВВР УРСР. – 1991. - № 14. – Ст. 170

7. Про угоди і розподіл продукції: Закон України від 14.09. 1999р. (з зм.і доп.) // ВВРУ. – 1999. - № 44. – Ст. 391

8. Сергєєва С.М. Нормативно-правове регулювання трудових відносин, ускладнених іноземним елементом: Дис...канд. юр. наук: 12.00.03/Одеська національна юридична академія. – О, 2004. – 83 арк.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Білий Леонід Григорович – директор Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП», кандидат педагогічних наук, доцент (м. Хмельницький).

Авсієвич Алла Валеріївна – старший викладач кафедри комерційного та трудового права Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП», PhD (м. Хмельницький).

Атаманюк Алла Василівна – викладач кафедри фундаментальних дисциплін Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Хмельницький).

Афанасьєва Юлія Русланівна – учениця 10 класу НВК №7 м. Хмельницького.

Білошицький Сергій Володимирович – доцент кафедри менеджменту та освітніх технологій Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, доктор політичних наук, доцент (м. Хмельницький).

Боргілевич Ілона Олегівна – студентка 2 курсу Хмельницького економіко-правового коледжу ПрАТ «ВНЗ «МАУП».

Вох Емма Григорівна – вчитель історії та правознавства Хмельницького навчально-виховного комплексу № 7, вчитель-методист (м. Хмельницький).

Галко Олександр Михайлович – старший викладач кафедри правознавства Хмельницького інституту соціальних технологій ВНЗ «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна».

Гойда Тетяна Сергіївна – студентка 5 курсу Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Хмельницький).

Григоренко Олександр Петрович – доктор історичних наук, професор, академік Міжнародної академії інформатизації, член Національної спілки краєзнавців України, дійсний член Центру дослідження історії Поділля і Південно-Східної Волині Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті ім. Івана Огієнка (м. Хмельницький).

Жданкіна Лариса Костянтинівна – аспірант інституту законодавства Верховної Ради України (м. Київ).

Захар'єв Володимир Анатолійович – здобувач кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету

ім. Івана Огієнка, дійсний член Центру дослідження історії Поділля і Південно-Східної Волині Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті ім. Івана Огієнка, директор Меморіального музею графа-реформатора Ігнація Сцібор Мархоцького, директор Центру Мархоцькознавства – філії Центру дослідження історії Поділля і Південно-Східної Волині Інституту історії України НАН України при Кам'янець-Подільському національному університеті ім. Івана Огієнка (м. Хмельницький).

Івасюк Вікторія Сергіївна - студентка 3 курсу Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Хмельницький).

Кривов Володимир Георгійович – старший викладач кафедри комерційного та трудового права Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП», PhD (м. Хмельницький).

Левчук Євгенія Миколаївна – старший викладач-методист навчального відділу Хмельницького училища підвищення кваліфікації та перепідготовки персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України (м. Хмельницький)

Лисяк Андрій Станіславович – студент 4 курсу Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Хмельницький).

Матвєєва Людмила Вікторівна – викладач кафедри комерційного та трудового права Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Хмельницький).

Мота Андрій Федорович – професор кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького.

Нечитайло Олександра Олегівна - учениця 11 класу НВК №7 м. Хмельницького.

Олійник Валентина Василівна – доцент кафедри психології Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП», кандидат педагогічних наук, доцент (м. Хмельницький).

Охман Ольга Василівна – доцент кафедри комерційного та трудового права Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП», кандидат юридичних наук (м. Хмельницький).

Парандій Валентина Олександрівна – директор Хмельницького економіко-правового коледжу ПрАТ «ВНЗ «МАУП», кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри фундаментальних

дисциплін Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Хмельницький)

Трембіцький Анатолій Михайлович – доцент кафедри комерційного та трудового права Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП», кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, (м. Хмельницький).

Трач Інна Володимирівна – викладач кафедри психології Хмельницького інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Туркот Віктор Анатолійович – заступник начальника управління Державної пенітенціарної служби України у Хмельницькій області, підполковник внутрішньої служби (м. Хмельницький)

Якимець Анастасія Анатоліївна – студентка 3 курсу Хмельницького економіко-правового коледжу ПрАТ «ВНЗ «МАУП» (м. Хмельницький).

ЗМІСТ

Білий Л. Г.	3
ВСТУПНЕ СЛОВО	
Авсієвич А. В.	4
ІСТОРИЧНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ АРБІТРАЖНОЇ	
УГОДИ ТА АРБІТРУВАННЯ	
Атаманюк А. В.	19
КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І МАТЕМАТИКА:	
ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК	
Атаманюк А. В., Боргілевич І. О.	33
ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА	
ЗА ДОПОМОГОЮ МАТЕМАТИЧНИХ МЕТОДІВ	
Афанасьєва Ю. Р., Булешна В.А., Нечитайло О.О.	45
ПЕРЕСЕЛЕНЦІ ЗІ СХОДУ УКРАЇНИ	
Білошицький С. В.	49
ПОЛІТИКО-ПРАВОВІ НАСЛІДКИ СУЧАСНИХ	
ІММІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ	
СОЮЗІ	
Галко О.М.	61
РЕФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ ПРОКУРАТУРИ –	
ШЛЯХ ДО ВДОСКОНАЛЕННЯ ЧИННОЇ	
ПРАВООХОРОННОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ	
Гойда Т. С.	65
СУТНІСТЬ ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ	
Жданкіна Л. К.	69
КЛАСИФІКАЦІЯ ВИДІВ ПРИПИНЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО	
ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ЗАРАХУВАННЯМ ЗУСТРІЧНИХ	

ОДНОРІДНИХ ВИМОГ	
Григоренко О. П., Захар'єв В. А.	80
РЕФОРМАТОР РУБЕЖУ ХVІІІ-ХІХ СТ. ІГНАЦІЙ	
СЦІБОР МАРХОЦЬКИЙ І ПРАВОВІ АСПЕКТИ	
ФУНКЦІОНУВАННЯ ЙОГО «МИНЬКОВЕЦЬКОЇ	
ДЕРЖАВИ»	
Івасюк В.С.	92
ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ВЛАДИ – ВАГОМИЙ КРОК УКРАЇНИ	
НА ШЛЯХУ ДО ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ	
Кривов В. Г.	98
ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ ВЛАДИ: ПРОБЛЕМИ ТА	
ПЕРСПЕКТИВИ	
Левчук Є.М.	111
НОВІТНІ НАУКОВІ ПІДХОДИ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ	
ПОНЯТТЯ «ЗЛІСНИЙ ПОРУШНИК УСТАНОВЛЕНОГО	
ПОРЯДКУ ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ»	
Лисяк А. С.	115
ГОЛОВНІ ЗАСАДИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ	
Матвєєва Л.В.	117
ПОРЯДОК РОЗКРИТТЯ ІНФОРМАЦІЇ НА ФОНДОВОМУ	
РИНКУ	
Мота А. Ф.	122
ДОТРИМАННЯ ПРАВ НЕЛЕГАЛЬНИХ МІГРАНТІВ НА	
ШЛЯХАХ МІЖНАРОДНИХ СПОЛУЧЕНЬ ТА ЛІНІЇ	
РОЗМЕЖУВАННЯ В ЗОНІ ПРОВЕДЕННЯ АТО	
Олійник В. В.	126
СУЧАСНІ ОСВІТНІ РЕФОРМИ: ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ	

Охман О. В.	130
ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ НАУКОВОГО АНАЛІЗУ	
РЕЦИДИВУ ЗЛОЧИНІВ	
Парандій В. О.	134
РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕЛІТ У ПРОЦЕСАХ	
ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ: ІСТОРИКО-ПОЛІТОЛОГІЧНІ	
ДИСКУСІЇ	
Трач І. В.	142
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВ	
ДИТИНИ. РУЙНІВНИЙ ВПЛИВ НАСИЛЬСТВА	
Трембіцький А. М.	147
ЦЕРКОВНИЙ СУД НА ТЕРЕНАХ УКРАЇНИ В Х – ХVІІІ СТ.	
Туркот В.А.	159
ПРАВА ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА:	
КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ	
Якимець А. А.	167
ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ	
ВІДНОСИН З ІНОЗЕМНИМ ЕЛЕМЕНТОМ	
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	177
ЗМІСТ	180

Наукове видання

Актуальні питання державотворення і захисту прав людини в
Україні

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

Випуск 4

**Актуальні питання державотворення та захисту прав людини в
Україні:** зб. наук. пр. Хмельницького ін-ту МАУП. – Хмельницький : ІРД,
2016. – Вип. 4. – 183 с.

*За достовірність фактів, назв, посилань на літературні джерела
відповідальність несуть автори.*

Редколегія не завжди поділяє їх погляди.

Технічний редактор

Алла Авсієвич

Художнє оформлення

Володимир Авсієвич

Приватне акціонерне товариство “Вищий навчальний заклад
“Міжрегіональна Академія управління персоналом”
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб’єктів
видавничої справи ДК №3262 від 26.08.2008 р.

**Хмельницький інститут
імені Блаженнішого Володимира, Митрополита Київського і всієї України
ПРАТ «ВНЗ «МАУП»**

29015, м. Хмельницький, проспект Миру 101А

Тел.: (0382) 71-66-15, 78-94-36

Ел. адреса: himaup@ukr.net, maup_kafedra@i.ua

www.maup.km.ua

**Здано в набір 28 листопада 2016 р. Підписано до друку 28 листопада 2016 р.
Формат 60х84 1/16. Гарн. Times. Ум. друк. арк. 2,4.
Друк офсетний. Папір офсетний. Тираж 50 прим.**